

В.В.Ушнищкай-Сэки

Блогум
аргыстара

В.В. Ушницкай-Сэки

Олозум аргыстара

Күндү олозум аргыһыгар,
Ленинград блокадатын кыттыылаагар
Ушницкая Эльви Давыдовнага
аныыбын

Тичик

Дьокуускай
2006

Эппиэттиир редактор

Е. П. Слепцова, РСФСР үөрэбириинтин туйгуна, Учууталлар
учууталлара, Орто Халыма улууһун бочуоттаах гражданина,
СР журналистарын союһун чилиэнэ

Бу кинигэни көбүлээн, спонсордаан таһаарбыт

Екатерина Петровна Слепцоваҕа,

Орто Халыма улууһун муниципальной тэйриллин баһылыгар
Михаил Николаевич Винокуровка уонна Өлөөкө Күөл оскуолатын
урукку үөрэнээччилэригэр дириг махталбын биллэрэбин

УДК 821. 512. 157-1-93
ББК 84(2Рос=Як)-5

Слепцова Е.П., составление, 2006
НКИ “Бичик”, 2006

ISBN 5-7696-2381-0

КИИРИИ ТЫЛ

Учууталбыт *Василий Васильевич Ушницкай* эдэр эрдэбиттэн орус талааннаах: хомобой тыллаах поэт, уруһуйдьут, музыкант, артист, фотограф, бэргэн булчут. Кини ити дьобурдарын барытын биһигини үөрэтэригэр-иитэригэр 17 сыл устата Өлөөкө Күөл оскуолатыгар нуучча тылын уонна литературатын үөрэтэригэр табыгастаахтык туттан, обону мөбөр-этэр дьэни билбэккэ, наар бэйэтин үтүө холобурунан, литература геройдарын сырдык уобарастарынан кэрэбэ, үчүгэйгэ, олоххо бэлэмнээх буолууга үөрэннитэ, такайбыта. Ол түмүгэ биһиги — кини үөрэннит оболоро — бары идэ ылан, үлэһит, бэйэбит ийэ, аба, эһээ буолан кэлибит. Үөрэннит учууталларбыт ыра санаанан күүчүчү собуус улаатыннарбыттарын мөкү дьэки салайбатыбыт, онон кинилэргэ махталбыт улахан.

Ол махталбытын биллэрэн таптыыр-саныыр, ытыктыыр учууталбыт *Василий Васильевич Ушницкай* сүрүн үлэтин быһыыгар дьарыгын билэр буолан, бу сорботун бэйэтигэр, сорботун хайыаттартан, дьон архыбыттан түмэн тусна кинигэ буоларыгар бэлэмнээтим. Учууталбыт бу кинигэ тахсарын, хайдах былааннаабын, туһу киллэрбинпитин билбэт, онон кинигэ бу соһуччу собуус бэлэх буолар. Кинигэ тахсарыгар кини араас сылларга үөрэннит оболоро ахтыынан, үбүһүн үөрүүнүн көмөлөстүлэр.

Ханна да сырыттарбыт, учууталбыт айымньыларын олоххо тутта сатыбыт: ол курдук сценкалара, хоһоонноро, ырыалара элбэхтэ сыанаттан иһилиннилэр. Оттон “Кубалар” (“Лебеди”) ырыаны нууччалыы бөрбүтүттээбитин Кытайга (Пекин) сылдьан, экскурсия ыытар нууччалыы үчүгэйдик билэр, бэрт ыраһыт, туристической киин үлэһитигэр үөрэнпитим. Ону кэнниги атын группаларга, көрсүһүүлэргэ ылыыр үһү дьэни истибитим.

Күндү *Василий Васильевич*, айымньыларын түмэн “Бичик” национальной кинигэ кыһатыгар таһаартаран бэлэх оҕоробут.

Махтал, алгыс, үтүө баҕары тылларын эйигэ аныбыт, күндү учууталбыт.

Екатерина Слепцова,
урукку үөрэнээччи,
нуучча тылын уонна
литературатын учуутала,
Орто Халыма методической
киин сэбиэдиссэйэ

Сэтинньи ый, 2005 с., Орто Халыма к.

I ТҮҮМЭХ

НОРУОТ НОРУОТУТТАН ҮӨРЭНЭР, ТЫЛ ТЫЛТАН САЙДАР

ОМУК УЛУУТА СЭМЭЙИГЭР, КИЭН КӨБҮСТЭЭБЭР

Чем выше стараешься показывать себя людям,
тем ниже становишься в их мнении...

Л.Н. Толстой

Былыр дьиикэй диэн аатыра сылдыбыт сахалар Улуу Октябрьскай революция көмөтүнэн хотоннуун холбоспут саах сыбахтаах самнархай балабаммытыттан тахсан, торбос тириитэ танаспытын устан, аныгылыы сиздэрэй, европейскай монуоннаах таҥаһы таннар, симэнэр буоллубут. Оҕустаах онгочобутуттан ордорон массыына, трактор, самолет көлөлөннүбүт. Үөрөхпитин билиибитинэн, өйбүтүнэн-күрэхпитинэн аан дойду таһымьгар табыстыбыт.

Сорохтор мань демократия кэлэн сайынныбыт дииллэр, оттон дьинэ иһигэр, сайдыбыт бастакы хардыылары сэбиэт былааһын бастакы сылларыттан онгонуллубуттарыгар мөккүөр суох. Биир үйэни кыайбат кэм иһигэр сөбүмэр ситиһиилэргэ тийдибит. Аан дойдуга сахалар диэн омуктар баалларын билэн, сэргээн, үөрэтэ-билсэ, экономикай уонна политическай сибээһи тутуһа кэлитэлиир буоллулар. Спортсменнарбыт олимпиадаба аан дойду күрэхтэригэр кыайытальылар. Учуонайдарбыт бөдөн научнай арийыларынан аатыраллар, артыыстарбыт талааннарыттан кыранысса таһыгар тийэ сөбөр-махтайар буоллулар, суруйааччыларбыт Россия бастыҥ бириэмийэлэрин ылаттылар. Туйаарыма Куоларбыт сир үрдүк кэрэ сибэкилэринэн билииллэллэр. Дьэ, кырдык сөбүмэр ситиһиилэр.

Ол эрэри... Билигин сорох үөрэхтээх, ардыгар улахан үөрэбэ да суох өттүлэриттэн, сымнатан эттэххэ, наһаа сэмэйэ суох өйү-санааны тарҕатар тыллар-өстөр иһиллэр буолан эрэллэр. Сахалар ити үөһэ аат-

таммыт ситиһиилэрбитигэр сигэнэн сорох куолуһугтар биһиги, сахалар, атын омуктары баһыйар улуу омук буолуохтаахпыт диэн дойдохторун киһи элбэхтик истэр, ааҕар буолла. Улуу омугумсуйууга хабааннаах өй-санаа сыыйа-баайа тарбатыллан эрэр. Аны ол көрүүлэр кинилэр сахалар былыргы төрүттэринэн быһаара сатыыр историческай, этнографическай, географическай билиилэр лоскуйдарынан дакаасты сатыллар.

Холобурдаан эттэххэ, сахалар арийдар, арийскай хааннаахтар, онон улуу омук сыдыаннарабыт дииллэр. Оттон Гитлер германскай раса арийскай хааннаах, онон аан дойдуну баһылыахтаах диэн айабаламмыта тугунан түмүктэммитин бэркэ өйдүүбүт эбээт! Дьэ, уонна тоҕо биһиги арийдар буола сатаатыбыт?! Аны туран киһи аймаҕы Африкаба олорубут сахалар төрүттэбиттэрэ диэн куолулааһын эмиэ үөдүйдэ. Бэл, аан маннайгы киһи Адам буолбатах — саха этэ диэн кэпсээннээх буоллулар.

Соторутаабыта учуонайдар аан дойду 52 омуктарын 377 генетическэй бэлиэлэрин тэнгээн көрөн чинчийбиттэр. Онно кинилэр Океания уонна Сөбүрүлүү Илин Азия омуктарын, Америка индеецтэрин, Европаттан баскаллар, сицилиецтар, Скандинавия омуктарын, Россияттан нууччалар, адыгтар, сахалар геномнарын үөрөспиттэр. Ол түмүгүнэн бу аан дойду араас омуктара (сахалар ол иһигэр) 100—150 тыһыынча сыл анараа өттүгэр Африкаба олоро сылдыбыт 2 тыһыынча кэринэ ахсааннаах биис ууһуттан үөскээн-тэнийэн тахсыбыттар диэн дакаастабыттар. Мантан да көстөрүнэн сиргэ бастакы киһи саха этэ диэн дойдох сымыйата биллэр.

Улуу омугумсуйууну аны араас итэбэл үлэһиттэрэ, ичээннэр, ойууттар пропагандалаан эрэллэр. Кинилэр этэллэринэн, биһиги сахалар эрэ халлаантан, үрдүк таңаралартан сибээстээх үһүбүт, киһи аймаҕы биһиги үөрэтиэхтээх, сайыннарыахтаах, быһыахтаах-абырыахтаах үһүбүт. Бу ханнык да сизэргэ баппат бэйэни арбаныы, түөһү охсунуу буолбатах дуо? Ама биһигиттэн ордук сайдыылаах, билиилээх-көрүүлээх цивилизациялаах омуктар суох буоллулар дуо? Дьоппуоннар дуу, кытайдар дуу итинник түөстэрин тонсуналлара буоллар киһи кэм итэбэйэ сыһыа эбитэ буолуо.

Биһиги, сахалар, былыр былыргыттан сэмэйбитинэн аатырбыт омук этибит. Онтукабыт ханна баран, атын омуктар күлүү-элэк онгостор ғына бэйэбитин тоҕо арбынаах тустаахпытый? Биһиги атын омуктары сабырыабыт, биһиги эрэ баарбыт диэн өйү-санааны тарҕатыы ыччакка да омсолоох, охсуулаах буолуон сөп. Улуу бөлөһүөкпүт Өксөкүлээх сайдыылаах омуктартан үөрэнэн, кинилэр үөрэхтэрин, билиилэрин, албастарын алкыйан ыллахпытына эрэ кинилэри кытта тэнгэ аахсар

буолуохпут диэн кэриэтин этэн турар. Биһиги атын омуртартан итэҕэһэ суохпут, кинилэртэн хаалбаппыт диэн өйүнэн-санаанан салайтаран үлэлиирбит-хамсыырбыт, этэрбит-тыынарбыт ордук буолуо этэ.

Аны манна даҕатан эттэххэ, тыл боппуруоһугар эмиз аһара түһүүлэр бааллар. Тыл туһунан куолулааһыннарга эмиз омугумсуйуу дуорааннара иһиллэр буолан эрэллэр. Саха тыла биир да омук тыла булкааһыга суох ыраас буолуохтаах дииллэр. Оттон олох ыраас диэн хайа да сайдыылаах омук тыла суох. Арай Океания арыылары, эбэтэр Африка, Соҕуруу Америка түнҥ джунглияларыгар олорор, цивилизация таарый-батах дьиикэй аңардаах биис уустарга бэйэлэрин ыраас, туох да булкааһа суох тылларынан сангарар буолуохтаахтар.

Атын омук тыла төрүт тылы сыыһырдар дииллэр. Кырдык, бэйэ омугун тылыгар сөптөөх тыл баарын үрдүнэн ону атын омук тылынан солбуйуу төрүт тылы сыыһырдыан сөп, оттон сахаба суох предметтэр, көстүүлэр, хайааһыннар нууччалыы, биитэр омуктуу ааттарын саха тылыгар киллэрэн туттуу тылы байытыан эрэ сөп. Э.Пекарской тылдьытыгар 30-ча тыһыынча саха төрүт тыллара кирибитэ биллэр, оттон А.Е.Кулаковской 2300-тэн тахса нууччаттан саха тылыгар кирибит тылларын эридьиэстээбитэ биллэр, өссө кини кэнниттэн күн бүгүнүгэр диэри төһөлөөх нуучча, атын омук тыла кирибитэ биллибэт. Ону биһиги тылбытын “ырааһырдаары” ханна ылбаан бырабан кэбиһиэх-питий?

Нуучча тыла саха тылын сайыннарбытыгар, байыппытыгар мөккүөр суох. Холобур, маннык этиини ылан көрүбүт: “Бырааһыннык остуолугар алаады, көбүөрдээх лэппиэскэ, оҕурсуулаах хортуоппуйтан онҕоһуллубут салат, барыанна арааһа тардыллыбыт”. Бу этииттэн нуучча тылларын ылан бырабан кэбистэххэ “көбүөрдээх, онҕоһуллубут, тардыллыбыт” диэн үс төрүт саха тыла ордон хаалар. Дьэ, бу баар дии, сахалар саамай тыыммытын өллөйдөнөр, өссө национальной бүлүүдэ диэн ааттыыр мааны ааттарбыт нуучча тыллара буолан табыстылар. Ити кэниэ нуучча тыла саха тылын сыыһырдар диэн этэ сылдьын.

Биир омук тылыгар атын омук тыла кириэн кинини киртитэр, симэлитэр, өлөрөр-сүтэрэр диэн этиилэр олох оруннара суохтар дии саныбын. Итинник өйдөбүлү иитиэхтээһин тыл нөҕүө атын омугу абааһы көрүүгэ тиэрдэр политической ис хоһоонноох омугумсуйуу көрүнгэ буолар.

Тыл уонна омук диэн тыллар быллыргы нууччаларга биир өйдөбүллээх этилэр. “И назовет меня всяк сущий в ней язык”, — Пушкин эппитэ. “Баар омук барыта мин ааппын ааттыаба” диэн өйдөбүллээх. Биһиги, сахалар, сайдан эрэр омуртут, оттон сайдан эрэр омук тыла хайдах да

өлүүн-сүтүүн табыллыбат. Тоҕо диэтэргит, ханнык бабарар омук тыла бэйэтэ кимтэн да тутулуга суох сайдар суолталаах-иистээх, туһунан сокуоннардаах. Ону хайа да бэйэлээх учуонай да, ойуун да, реформатор да уларытар кыаба суох.

Онон, түмүктээн эттэххэ, атын омурт, чуолаан нуучча тылыттан, күрүөлэммэккэ-хаһааламмакка, бэйэ тылын аһара улуутумсупакка эрэ төрөөбүт тылбытын үөрэтэрбит, таптыырбыт тоҕо сатамат буолуоҕай? Атын омуртан кирибит тыллары атыгыраабакка ылынар туһунан улуу убайбыт Кулаковской эппитэ баар ээ: “... Нужно, не увлекаясь слишком идеей якутизации, стараться всеми мерами усваивать науки и культурные понятия, а следовательно, и термины старших народов, в данном случае — русских”.

ШОЛОХОВ УОННА СТАЛИН

(Бүгүн М.А.Шолохов төрөөбүтэ 100 сылын туолла)

Улуу советскай суруйааччы, Сталинскэй, Ленинскэй, Нобелевскэй бириэмийэлэр лауреаттара, ССРС Верховнай Советын бары ынгырыылары депутата, академик, Социалистическай Үлэ Геройа Михаил Александрович Шолохов төрөөбүтэ быйыл ыам ыйын 24 күнүгэр 100 сылын туолла.

Шолохов оҕо сааһа Донҥа, Вешенскэй станцияба ааспыта. Каргинскэй начальнай училищени бүтэрэн баран, Москваба гимназия бэлэмнэнии кылааһыгар үөрэнэн иһэн, төрөппүттэрэ дьаданы, кыайан үөрэттэрэр кыахтара суох буолан, Донҥа төннөн кэлэр. Гражданскай сэрии кэмигэр Каргинскэй станица ревкомугар үлэлиир, продэтэрээккэ доброволеһынан кириэр.

Ол сылдьан Махно баандаларыгар түбэһэр. Махно батько кинини бэйэтэ доппуруостуур уонна бу “өстөөх оҕото” (“вражененок”) эдэрэ бэрт эбит диэн үтүө санаата кириэн, ытан кэбиһэр уонна иккиһин түбэһиэн да ыйаан тэйгэтэн кэбиһиэм диэн эрэннэрэр.

1922 с. Шолохов Москваба кэлэн араас үлэбэ үлэлиир, каменщик, суотчут да буолан ылар. Ол сылдьан суруйааччылары кытта көрсөр, литературанан дьарыктанар. 1924 с. (“Эдэр ленинец” диэн хаһыакка “Мэн” диэн аатырбыт кэпсээнэ, онтон 1925 с. “Доннаабы кэпсээннэр” диэн бастакы кинигэтэ бэчээттэнэр. Ол кэмтэн Россияба Михаил Шолохов диэн суруйааччы биллэн-көстөн барар.

1928 сылтан сэбиэскэй кэм уһулуччулаах айымньылары буолбут “Чуумпу Дон”, “Тиэриллибит кырыс” диэн романнар тахсыталаан

бараллар. 1932 с. Шолохов ВКП (б) кэжкэтигэр киирэр, общественной олоххо актыбынай кыттыны ылар, 1939 с. сэбиэскэй суруйааччылар бастакы Бүтүн Союзтаабы съезтэригэр кыттар, бырабылыанньа састаабыгар талылар.

Иосиф Виссарионович Сталин Шолохов айымньыларын олус сөбүлээн аабара. Уопсайынан даҕаны, Сталин уус-уран литератураны быысарыт булан элбэхтик аабара, суруйааччылары олус сыаналыыра, кинилэри “дьоннор дууһаларын инженердэрэ” диэн мээнэбэ ааттаабатаба.

Шолохов эмиз Горькай курдук Сталины кытары эн-мин дэһэн кэпсэтэр, сүбэлэһэр-амалаһар этэ.

Владимир Успенский “Сирдыт кистэлэн сүбэһитэ” диэн Сталин туһунан улахан кинигэлээх. Онно биир маньык түгэн суруллар. 1937 сыллаахха Шолохов төрөөбүт Вешенскэй оройуонун салаататын, райком секретара Луговойу кытта 6—7 киһини “норуот өстөөхтөрө” диэн хаайыттар, кинилэргэ ытыллыы эбэтэр хаатырга куттала суоһаабыта. Дьэ, онуоха Михаил Шолохов кыһыйан-абаран, Москваба ойон тийэн, Сталины кытта көрсүһэр. Онно кини Вешенскэй табаарыстара олох буруйдара суох эрэллээх коммунистар, өскөтүн кинилэр норуот өстөөхтөрө буоллахтарына, мин эмиз оннук буолабын диэн өтөрү-батыры этэр. Сталин сонно тутта ити дьыаланы быһааран чуолкайдаан диэн Ежовка телефоннаабыт. Ол түмүгэр, Луговскайдаабы барыларын “буруйдарын” устан босхолоон кэбиспиттэр. Дьэ ити баар! Төһөлөөх чизһинэй дьоннору, дьиннээх коммунистары Ежов, Ягода, Берия хос моонньохторо Сталинга биллэрбэккэ эрэ сор суоллаабыттар буолуой! Ол иһигэр биһиги Аммосовтаахпытын эмиз. Биһиги Ойуунускайбытын Ежов тус бэйэтэ доппуруостаабытын туһунан историк Егор Егорович Алексеев “Чолбон” сурунаалга суруйан турар. Ынырыктаах доппуруос кэннигитэн сыккырыыр тыына эрэ хаалбыт киһини Бурынскай түрмэбэ эмтээбитэ буолан баран, дойдутугар атаарбыттар диэн баар. Оо, арай оччоҕо биһиги эмиз Шолоховтаахпыт эбитэ буоллар диэх санаа киирэн кэлэр.

Хара санаалаах Ежов Шолоховтан иэстэһэргэ сананар, аны кинини утары сымыйа дьыаланы тэрийэр. Шолохов Донга сэбиэскэй былааһы утары саагыбар тэрийбит, кини дьизтин штаб онгостон өрө турарга бэлэмнэнэллэр диэн сымыйа “туоһулары” туруоран, Шолоховы суутатарга онгостор. Ону билэн, олох хаайаары сырыттахарына, Шолохов тугуу былдыһан эмиз Сталинга тийэр. “Шолохов дьыалата” Политбюро мунньагар көрүллэр. Айдааннаах мунньахха Шолоховы утары сымыйа дьыала боочойуллубута арыллар, “хааннаах карлик” Ежов бэйэтин хос моонньохторун кытта бэйэтэ хаайыллар уонна сотору ытты ытыллар.

Аҕа дойду сэриитин бастакы күннэригэр Шолохов оборона наркомугар телеграмма ыттар: “Миэхэ анамьыт I степеннээх Сталинскай бириэмийэни ССРС оборонатын фондатыгар бизэргитигэр көрдөһөбүн. Эһиги ынгырдахытына хаһан баҕарар РККА (рабоче-крестьянская Красная Армия) кэжкэтигэр киирэн хааным бүтэһик хаапчылатыгар диэри социалистическай Аҕа дойдуну көмүскэһэргэ бэлэммин. РККА полковой саппаас комиссара Михаил Шолохов”.

Сэриигэ Шолохов “Правда”, “Кыһыл сулус” хаһыаттар байыаннай корреспонденттарынан сылдыар, Смоленскай, Ростов, Сталинград кыргыһыларыгар кыттан, Германияга тийэр. Сэри Донга кэлбитигэр Шолохов ийэтэ өстөөх буомбатыгар түбэһэн өлөр. Ол кутурбана Шолохов сүрүбэр оспот бааһы уонна өстөөхтөргө өһүөнү үөскэтэр. Сэри сабана Шолохов “Өстүүү үөрэбэ” (“Наука ненависти”) диэн аатырбыт кэпсээнин уонна “Кинилэр төрөөбүт дойду иһин кыргыспыттар” диэн романы суруйар. Бу кинигэлэри салааттар суумкаларыгар укта сылдыан окуопаларга аабаллара, Шолохов тыллара аба-сата, өстөөххө өс-санаа уотун күөдьүтэллэрэ. Маяковскай эппитин курдук, Шолохов салгы бөрүөтэ ыстыкка тэннэһэрэ.

Сэри бүппүтүн кэннэ суруйааччы эйэ иһин охсуһуу инники күөнүгэр сылдыбыта. Кини бэрт элбэх публицистическай айымньылары, сэбиэскэй норуот сэриигэ хорсун быһыытын уруйдуур-айхаллыыр кэпсээнинэри суруйбута. “Киһи дьылбата” диэн кэпсээнгэ салаат Андрей Соколов мүчүргэннээх сырыылар, холобура суох хорсун быһыыта, Ийэ дойду иннигэр бэринилээх буолуута, ханнык да балаһыанньага сэбиэскэй киһи аатын түһэн биэрбэтэ итэбэллээхтик, долгугуулаахтык кэпсэнэр. Бу кылгас кэпсээн сэри туһунан аан дойду литературатын биир бастын айымньытынан буолбута. Ону таһынан Шолохов “Тиэриллибит кырыс” диэн уһулуччулаах романын ситэрбитэ.

Биһинэхэ, сахаларга, бэйэбит майгыбыт-сигилибит мөлтөх өтүн туһунан, аад айагар түһэн баран, оргуйа турар сымалаттан тахсаары гыммыт киһини таннары тардарбыт туһунан бөрүкүтэ суох анекдоттаахпыт. Мин санаахпар, оннук быһыы-майгы биһинэхэ, сахаларга эрэ буолбакка, атын да омукарга баар көстүү быһыылаах. Үрдүккэ өрө тахсыбыт, аатырбыт киһини охторо сатааһын, сойуолааһын, хараардыы нууччаларга да баара чуолкай. Ол курдук улуу Шолоховы намтата сатааһын, “Чуумпу Дону” кини бэйэтэ суруйбатах, атын киһи айымньытын плагиаттаан, уоран ылан суруйбут диэн баһаабырда сылдыбыттар баар суол.

Оттон билигин сымыйа демократиянан сирэйдэнэн, тыл, бэчээт көңүлүн туһанан, ааспыт сэбиэскэй кэм уһулуччулаах дьоннорун:

суруйааччылары, учуонайдары, геройдары, салайааччылары — талбыттарынан үөбөр, хараардар муода буолла. Маннык быһыы-майгы буолуохтаабын өтө көрөн И.В.Сталин өссө сэрии иннинэ А.М.Коллонтайы кытта бэсиздэтигэр этэн турар: “Биһиги партиябыт уонна поруоппут үгүс дыялата баһаабырдыллыахтара уонна силлэниэхтэрэ, аан бастаан тас дойдуларга, онтон биһиги дойдубутугар эмиэ... Мин аатым эмиэ сымыйанан, хобунан бүрүлүө... сылтан сыл ааһан истэбин санга көлүүнэлэр кэлиэхтэрэ. Кинилэр бэйэлэрин ажаларын уонна эһэлэрин знамяларын өрө күөрэтиэхтэрэ уонна биһигини сөптөөхтүк өйдүүхтэрэ. Кинилэр бэйэлэрин кэлэр кэскиллэрин биһиги ааспыт олохпутугар олобуран тутуохтара” (Наш современник . — 3 №, 2003 с.)

Бу улуу киһи көрбүөччүлүү кэлэр кэми өтөрү көрбүтэбит. Кини сабажалааһынын бастакы чааһа биһиги олохпутугар илэ-чахчы буолан турарын көрө-билэ сылдыбыт, оттон икки чааһа төһө сөбүн-сыһатын история бэйэтэ көрдөрүө турдаҕа.

Суруйааччы Андрей Звягинцев Шолохов туһунан “Истиэп уота” диэн кинигэлээх. Онно Шолохов Сталины кытары кэлэспит дыкти ис хоһоонноох бэсиздэтэ баар.

— Табаарыс Сталин, — Шолохов ордуу саҥарда. — Биһиги, сэбиэскэй дьоннор бэйэбит дьэбититтэн түүн күрүүргэ күһэллэбит, саһа сылдыбыт, тулабытын кэтэнэбит-мананабыт, сыттык анныгар бэстилиэттээх утуйабыт, хайдах оннук буолла?..

Сталин ойон турда, бытыгын имэриннэ. Кини харахтара эбэлээхтик уоттана түстүлэр.

— Эһиэхэ аламаҕай дьоннор наадалар дуо? — Михаилы ыардык өтөрү көрөн туран бүтэнитик саҥарда. — Ол үтүө санаалаахтарынан мин тугу гынабын? Хаһан, ханнык былааска эн аламаҕай санаалаахтары көрбүккүнүй? Ол былаас төһө өр уйуттан турбутай?

— Оттон эн бэйэн оннук буолбатаххын дии? — Михаил утарда.

Дьэ манна Михаил сааһын тухары умнубат түбэлтэтэ буолла. Сталин киниэхэ олох ыкса кэлэн баран, уун-утары көрдө.

— Эн санааҕар мин аламаҕай үһүбүн дуо? — кини сонньуйда. — Ол иһин да, мин көрдөхпүнэ эһиги олох атын дойдуттан кэлбит курдуккут. Киирэбит-тахсабыт, туох эрэ буоллар үнсэбит-харсабыт. Мин, табаарыс Шолохов, тыйыс киһибин уонна судаарыстыба массыыната иннин диэки барарын харгыстыыр дьону харса суох хам баттыбын...

Сталин тохтуу түһэн, кини диэки эргилиннэ, сирэйэ-хараҕа туохтан эрэ дыктиргээбит курдук буолла.

— Мин аламаҕайа суох киһибин диэн эттим ээ. Ол эрэри мин сидьин киһибин дэмэмтим дии. Мин эйигин сэбиэскэй судаарыстыбаҕа

туһалаах киһинэн ааҕабын, дьэ уонна тоҕо эйигин суох гыныахтаахпыный?” (Ыстатыйа авторун тылбааһа.) Бу таайтарыылаах бэсиздэбэ сүүрбэһис үйэ икки улуу дьонун бэйэ-бэйэлэригэр уонна политикаҕа сыһыаннара, характердара балачча өйдөнөр.

Икки улуу сирдьиттэр (биридэрэ судаарыстыба, иккиһэ суруйааччылар киэнэ) Арасыйыа араллааннаах аартыктарыгар алтыһан ааспыттарын туһунан аҕыйах тыл итинник.

Бу — кочер

ӨБҮГЭЛЭРБИТ “ӨЛБҮТ ӨТӨХТӨРӨ”, (БИИТЭР ТОПОНИМИКА ТУОМА)

Аан дойду атылааһын арыяа баттаан, анааран көрдөххө, кырдык даҕаны биһиги, ураанхайдар обургулар быралыйар былыргы дьылларга, үс саха биһиктэммитин, алта саха айыллыбытын кэнниттэн сир саарын саба сабардаан олорбут кэмнэрдээх эбиппит ээ. Ол туһунан үгүс үрдүк үөрэхтээхтэр үгүөрүтүк үөтэн эрэллэр. Көбөн көттөбүнэ көппөх көбөр диэххэ диэри, мин эмиэ бу дыялаҕа кыракий кылааппын киллэрээймий диэн топонимикалаан туомнаатабым үһү. Холооно суох элбэх холобурдартан аҕыйаҕы аҕалабын.

Түг былыргы сахалар киһи олорор биэс материктарыгар барыларыгар олоро сылдыбыттарын туоһулуур маннык сирдэр ааттара бааллар.

Париж — барыыс. Бу сиргэ былыр сахалар коммерсаннара эргинэн барыыс киллэрэр сирдэрэ этэ.

Берлин — бэринин! Саха сэриинит буйуттара былыр бу куораты “бэринин” диэн үөгүлүү-үөгүлүү ылбыттара. 1941 с. элбэх саха салаата эмиэ итинник үөгүлээбит буолуохтаахтар. История хатыланар.

Пекин — бэрт киин. Бу куорат былыргы саха кытайдааҕы саарыстыбатын бэртээхэй киин куората этэ.

Токио — токуйа. Былыргы сахалар манна токуйа кырдыахтарыгар диэри уһуннук олороллоро. Ол иһин даҕаны билигин дьоппуоннар уһун үйэлээхтэр.

Нагоя — ньобойо. Дьэ манна дьингээх ньобой сахалар олорбуттара. Дэлэбэ даҕаны биһиги биир дойдулаах мамоммыт төбөтө ньобойдоһон туран, онно баран дьоппуоннары сэргэхситиэ дуо?

Мадагаскар — матаҕа астаах. Африка таһынааҕы бэрт бийаннаах уонна матаҕа курдук быһыылаах арыыны сахалар итинник ааттаабыттара.

Антарктида — антах тийдэ. Былыргы саха айанньыттара антах тийэн, ыраах баар муус дойдуну арыйдахтара.

Австралия — ... тэрилийэ. Дьэ бу өлгөм үүнээйилээх, харамай дэлэйдик төрүүр-ууһуур сирин өбүгэлэрбит бэрт бэргэнник ааттаабыттар эбит.

Сахалин — саха илин. Сахалар илин олоро сылдыбыттарын туоһулуур аат.

Ниагара — ньаҕара. Ньаҕара курдук элбэх уулаах Америка, Канада күрүлгэннэрин таһыгар өбүгэлэрбит олоро сырыттаһара.

Огайо (АХШ-гар баар өрүс, штат аата) — угаайы. Былыргы сахалар манна өстөөхтөрүн угаайыга киллэрэн кыайаллара.

Мадейра (Амазонка салаата) — мадьай эрэ! Өбүгэлэрбит бастын мас тардыһааччыллара, мадьынылар күрэхтэһини сабалтыр хамаандалара.

Каракас — хара хаас (Венесуэла киин куората.) Мин былыргы сахалар хара хааһы бултууллара, билигин ол көтөр эстибит, хоту Америкаҕа үрүн хаас эрэ хаалбыт.

Сахама (Боливияҕа баар 6 км үрдүктээх хайа) — саха ама. Былыргы альпинист сахалар: “Саха ама ханна тийбэтэҕэй?” Чэ дии-дии бу хайаҕа ытталлара үһү.

Дьэ итинник. Сир каартатын сирийэн көрдөххө, устан ааспыт урукку сахтарга ураанхайдар уутуйан ололорбут сирдэрин, өбүгэлэрбит “өлбүт өтөхтөрүн” элбэҕи булуохха сөп эбит.

II ТҮҮҮМЭХ

БЫҕАТА, АЙЫНЫ ОНОРУМАН!

БЭЙБЭРИКЭЭН ЭМЭЭХСИН

(Сценка)

Оонһуур дьоно:

Эмээхсин

Обонньор

Хоноһо

Икки эдэр дьон

Обонньордоох эмээхсин чэйдии ололорлор.

Эмээхсин. Дьэ дьылбыт оройун мүччү түстүбүт, этэнгэ. Обонньор, оппут тийиэ дуо, туох дии саныыгын?

Обонньор. Хайдах санаабат буолуомуй, суот-учуот бөҕө буоллаҕа дии. Оппут ангаара баар, холку тийиэҕэ, санаарҕаама.

Эмээхсин. Ити биир ынахпыт, Маҕааччыйа, синньэн эрэр, хата сотору ньирэй малааһына буолуо, аскын була сырыт.

Обонньор. Малааһын аһа баар-баар. Тыһы ньирэй төрүүрү буоллар сотору бизс анахтанья этибит.

Хоноһо. (Эмээхсингэ). Көр бизс ынахтаах Бэйбэрикээн эмээхсин буолууһугун дии.

Обонньор. Эмээхсиним барахсан бэйбэйэн бэйэтэ да Бэйбэрикээн эмээхсин курдук эбээт.

Хоноһо. Дьэ байбыккыт. Урут олох сүөһүтэ суох этигит дии.

Эмээхсин. Кырдык урут сүөһү булуммакка сылдыбыппыт. Ону хата ити совхоз ыһыллан абыраата. Куһаҕан үчүгэйдээх ээ. Биир ынаҕы паай биэрбиттэрэ, онтукабыт төрөөн-ууһаан билигин сэттэ төбөлөөхпүт.

Обонньор. Аны сыана ыраан абыраата. Куһаҕан үчүгэйдээх ээ.

Күһүн айы биирдii төбөнү өлөрөн киилэтин 90-нуу атыылыбыт аны үүт туттарабыт Бэйэбит хара чэйи иһэргэ син үөрэннибит. Балачча харчыланнбыт, сэниэ ыал буоллубут

Х о н о һ о. Сыл айы сыалаах этинэн мээчик хапсар эниги буоллаххыт дии.

Э м э э х с и н. Эчкийэ суох. Эти-арыны сиэбэтэпит үс сыл буолла. Килиэптээх арааманан аһаан олоробут.

Х о н о һ о. Обонньор аны уус буолбуккун дии. Ол төһө арааманы онорон атыылыгың. Аныгы үйэбэ дьэ туттар киһи элбэх, арааманы хамажатык ылаллара буолуо. Кырдьан баран уус буолбуккун дии.

Э м э э х с и н. Туох ууһа кэлиэй, эн Охонооһой албас өйдөөтүң, ити араама диэн мажанын маргарыын арытың этэбин ээ. Ону сиибит.

Х о н о һ о. Ээ оннук эбит дии.

О б о н н ь о р. Арааманы да аһаатарбыт, хара да чэйи истэрбит балачча харчыланнбыт, син сэниэ ыал буоллубут.

Э м э э х с и н. Итэбэспит диэн арай оҕобут суох.

О б о н н ь о р. (Утуктэр). Оҕобут сы-а-ах. Оттон тоҕо төрөпцөтөх-хүнүй?

Э м э э х с и н. Багайы, хайдах төрөтүөхпүнүй, эн сатаан онгорбот буолтун кэниэ. Тангаража онотторуон үһү дуо.

О б о н н ь о р. Оттон тангаража да онотторуон этэ буоллажа дии. Ити Киристиэс ийэтэ Маарыйа тангара көмөтүнэн оҕоломмут диилэр дии.

Э м э э х с и н. Эдэр эрдэхпинэ этиэн этэ буоллажа дии, билибин тангара таптаан да, таһыйан да оҕоломмот инибин.

Х о н о һ о. Чэ кэбис, этиһимэнг. Оттон эмээхсиэн, сайын биэс салаалаах бэрдьигэс оту булан оронгор ууран көрбөккүн ээ.

Э м э э х с и н. Эн да эппэтэргин боруобалаары сылдыабың. Аны сайын от-мас ситиңтэ алааспар киирэн көрдөөн көрүөм.

О б о н н ь о р. Бу эмээхсин олох түөһэйээри гыммыт быһыылаах. Аны остуоруйаны итэбэйдэ.

(Аны тоҕсуйаллар.)

Кирият-кииринг. Бачча киэһэ хайаларын абааһы ажалла (Икки орто холуочук дьон киирэллэр.)

1-кы киһи. Кырдыаҕастарга бокулуон буоллун (Тонхонтоһоллор.) Ыллар тугу кэпсир буолабыт.

О б о н н ь о р. Сонуммут суох, кэпсээммит кэмчи. Бу ханна баран иһэр ыччаттаргытый?

2-с киһи. Бу биһиги кулуупка репетицияҕа баран иһэбит. Иккиэн испэктээкилгэ оонньоур артыыс дьоммут. Көр бу уол эмээхсин

оруолун толоруохтаах, онно эргэ дьахтар бачыыңката наада, оннук эһиэхэ баара буолуо диэн уларса кэллибит.

Э м э э х с и н. Ээ улахан багайы баллайа сытыйбыт хотонго кэтэр бачыыңкам баар.

1-кы киһи. Баллайдын да хайаастың, барыажа. Көрдөр эрэ.

Э м э э х с и н. (Орон аныттан дьахтар эргэ бачыыңкатың таһаарар).

2-с киһи. Оо, үчүгэй эбит. Өссө атың бачыыңка баара буолаарай?

Э м э э х с и н. Атың суох. Арай саппыкы баар.

1-кы киһи. Чэ, саппыкы да буоллун.

Э м э э х с и н. (Саппыкыны ылан бизэрэр). Оонньоу бүттэбинэ аҕалаарың. Абалаах, оонньоургутун баран көрбүт киһи.

1-кы киһи. Кэбис, барыманг. Кэлэн истэххитинэ харангажа күдүгээтэр кырбыахтара. Хата оонньоу бүттэбинэ, бачыыңкабытың аҕала таарыйа эһиэхэ испэктээкилтэн быһа тардан көрдөрүөхпүт, хата чэйгитин өрөн, остуолгутун тардан олоороонг.

О б о н н ь о р. Бу барахсаттары. Хата дьэибитигэр олорон тыйаатыр көрөр буоллубут дии. Чэ, ас-үөл миннигэһин да аһытың да бэлэмниэхпит.

2-с киһи. Дьэ, киэһээнгэ диэри бакааларың! Бука хойут кэлэрбит буолуо. (Тахсаллар.)

О б о н н ь о р. Барахсаттар оонньоон-көрүлээн эрдэхтэрэ.

Э м э э х с и н. Оонньоомуна. Эн да биһиги эдэр эрдэхпитинэ оонньоон ойон-тэбэн бизэрэр этибит, оҕоломмоторбут даҕаны. (Толкуйга түһэр.) Бэйи, аны сайың хата алааспар киирэн биэс салаалаах бэрдьигэс оту көрдүөм этэ. Баҕар, кырдык кыыс оҕо буолан хаалыа.

О б о н н ь о р. Эн кырдык түөһэйбиккиң быһыылаах, ол остуоруйа буоллажа дии.

Э м э э х с и н. Оттон олохпүт бэйэтэ да остуоруйа курдук буолбат дуо. Баай дьадайар, дьадангы байар, баар суох буолар, суох баар буолар.

О б о н н ь о р. Чэ, ону-маны туойума, аны бөлөһүөк буолаары гыммыт дии, эн саҕа бөлөһүөк баар ини. Хата тахсан ынаххың ыа.

(Эмээхсин тахсар, обонньор бытыылкалаах испири уулуур.)

О б о н н ь о р. Дьэ, хата бүгүн испэктээкил көрөр буоллубут. Чахчы үчүгэй артыыстар быһыылаах. Барахсаттары үчүгэйдик того-хана аһатан-иһэрдэн ытыахпыт этэ. (Эмээхсин сүрэбин тутта-тутта баайааттаһнаан киирэр.)

Э м э э х с и н. Уой! Ааай! Нуу!

О б о н н ь о р. (*Сохуйар*). Хата бу туох буоллун? Бэрдьигэс буллун дуо?

Э м э э х с и н. Бэрдьигэстээх баҕастаах. Маабы артыыстар биир ынахпытгар бачыынка кэтэрдэн баран сиэтэн барбыттар.

О б о н н ь о р. Туох даа! (*Бытыылкатын муостаба мүччү тутар.*) Ол хайдах?

Э м э э х с и н. Отгон ити биһигиттэн ылбыт бачыынкаларын, саппыкыларын Маҕааччыйаҕа атаҕар кэтэрдэн баран сиэтэн илпиттэр.

О б о н н ь о р. Хара түөкүттэр! Бандыыттар! Бэйикэй: суолларын суоллаан батыһыам буолаҕа, ситтэрбин эрэ кэһэтиэм! (*Охонооһойго.*) Охонооһой, эн миигин кытта барыс, баҕар, бэйэбин чокуйан кэбинээхтэрэ.

О х о н о о һ о й. Сөп-сөп, кэрэдэктэри кэһэтэн биэриэххэ наада (*Куруттан быһабы кыыныттан хостоон көрөр, төттөрү уктар.*) (*Обонньор сүгэ ылар.*) Чэ, түргэнник барыах.

О б о н н ь о р. (*Эмээхсингэ.*) Чэ, бэйбэллэн турума, таһынаабы ыалга тахсан төлөпүнүнэн милицияҕа биллэр.

(*Үһүн тахсаллар.*)

БЫЫС.

МИН ТӨРӨӨБҮТ КҮНҮМ

(*Оҕо монолога*)

Иллэйээ күн мин төйөөбүт күнүм көйүдьүөс баҕайытык атаайбыппыт. Маамам ас бөбөнү буһайбыт-а-а, отгон паапам быһаага туйуойбут-а-а. Киэһэ буолуута ыалдыгыттай кэлбиттэйэйэ, байы чүөчөлэй уонна дьээдьэлэй этилэй. Бий да оҕо суоҕа. Миэхэ падаайак бөбөнү биэйбиттэйэ. Былааччыһа, туйусуук, кыйааска, сакалаат уонна саа куйдук эстэй саммааньскай диэн айыгыны. Оонньуу аҕалбатахтай этэ. Остуолу тайдан байан, паапам кэлэин кэтэспиппит да, паапам кэлбэтэбэ. Өй да өй кэтэһэн байан, хайанга буолуута байы остуолга олойбуппут. Бастаан миигин эбүйдэли-эбүйдэли саммааньскай айыгыны испиттэйэ, онтон кыһыл дьүһүннээх айыгы испиттэйэ, онтон олох дьүһүнэ суох, уу курдук айыгы испиттэйэ. Байы итийбиттэйэ, сангай да сангай, ыллаа да ыллаа буолбуттайа, миигин ким да көйбөт, ким да эбүйдэлээбэт буолбуттайа. Онтон мин диванга байан олойон паапабын кэтэспитим. Паапам миэхэ төйөөбүт күммэй Баайбы диэн куукуланы уонна сакалаат аҕалыах буолбута. Паапам кэлбэтэбэ. Онтон ыалдыгыттай айдаайан бай-

быттайа. Бий дьээдьэ бий дьээдьэҕэ каака тылы сангайбыта, онуоха бий дьээдьэ кыһыйан сийэйгэ биэйбитэ. Онтон байы дьээдьэлэй охсуһан байтара. Чүөчөлэй айааһа сатаабыттайа да истибэтэхтэйэ. Онтон маамам ханна эйэ төлөпүннээбитэ, онтон сотойу куойма таҕастаах, бэстилиэттээх дьон кэлбиттэйэ. Сойох дьээдьэлэйи илдьэ байбыттайа. Онтон ыалдыгыттай байы дьээдьэлэйгэй байбыттайа. Охсуһаллайыгай остуолу түгнэйи көтө кэбиспиттэй этэ. Иһит бөҕө хампайыбыт, ас бөҕө тохтубут этэ.

Ийэм ытыы-ытыы иһиттэйи хомуйбута, мин көмөлөһө сылдьан тайбахпын тааска өлөйбүтүм.

Онтон утуйаайы ойоммутугай сыппыппыт. Айай ким эйэ ааны таайбаабыта. Мин Баһыйҕас киийэйи гынай диэн ааны аспытым. Айай паапам ат буолан туйан ааны тайбыыр эбит. Кини олох итийик этэ. Маамабынаан нэһилэ соһон киллэйбиппит. Паапам миигин көйөн син билбитэ, сиэбиттэн бий тооймос сакалааты падаайак диэн биэйбитэ, мин ону сиэбэтэбим, наһаа кийдээх этэ. Паапам миэхэ төрөөбүт күммэй бий Баайбы диэн куукуланы, бий сакалааты ылбыт үһү. Сакалааты кэлэн иһэн хачыгаайкаҕа айыгы сокууската оностубуттай, оттон куукуланы уулуссаҕа охто сыттабына ыт оҕото ытһыйан байан сүүйэн хаалбыт үһү.

Онтон паапам маамабыттан айыгы көйдөөн айдаайбыта, ону маамам биэйбэтэбэ, паапам айдаайан-айдаайан байан, муостаба утуйан хаалбыта, мин куттанан суойҕаммын бүйүнэн байан утуйбутум.

Мин төйөөбүт күммүн ол курдук атаайбыппыт.

АНААЛЫНАЙ АНААЛЫС

(*Сценка*)

Оонньуур дьоно:

Э м э э х с и н

Э м ч и т

Эмчит кыыс сизеркилэбэ көрүнэ-көрүнэ, кырааскалана олорор.

Эмээхсин киирэр.

Э м э э х с и н. Киирэбин дуо?

Э м ч и т. Проходилаа.

Э м э э х с и н. (*Куттанар, тула көрүнэр*). Хараха-дьыһылаах даа? Ханна баарый.

Э м ч и т. Проходилаа диибин дии. Аас, олор.

Эмээхсин. (*Уоскуйар*). Оттон иннэ диэххин.

Эмчит. Туох жалобалааххын?

Эмээхсин. Саалалааххын даа? Суох, саалам суох, сибиннэ иппэтэх баҕайын.

Эмчит. Туохха үнсэргиигин диибин дии.

Эмээхсин. Оттон иннэ диэххин. Эчи суох, добоор, бачча сааспар диэри кими да кытта үнсүбэтэх-харсыбатах киһибин. Кимиэхэ да өһүм суох.

Эмчит. Оо, дэ эрэй да баар эбит! Туох беспокои гынар.

Эмээхсин. Биэс бокуой даа? Биир да чаас бокуойа суох сордоохпун, дыэ, хотон түбүгүттэн орпоппун.

Эмчит. Бэйи, эн тугун ыалдьар буолан манна кэлин?

Эмээхсин. Оттон иннэ диэххин. Ыарыым элбэх: иһим, сһим, тһим...

Эмчит. (*Ситэ этиппэт*). Чэ-чэ, сөп буолуо. Аан бастаан анализ биэриэн.

Эмээхсин. Ол анаалыс диэн тугуй? Ас дуу, харчы дуу?

Эмчит. Господи! Чэ, ону-маны туойума. Испиискэлээххин дуо?

Эмээхсин. Баар-баар, мэлдьи испиискэлээх сылдыааччыбын.

Эмчит. Чэ, оччобо ити быыс кэннигэр киирэн сотон табыс.

Эмээхсин. Ол хайдах?

Эмчит. Дьэ, бэрт добор? Испиискэ биир маһын ылан сотон таһаар диибин дии.

Эмээхсин. Ээ, өйдөөтүм. (*Публикаба*.) Эрэйдээбим табах тардаары онгостор эбит дии, испиискэтин умнаахтаатаба. (*Быыска киирэр, сотору испиискэни уматан кэлэр*.) Чэ, түргэнник бөппүрүөскэбин бэлэмнэ, умулаары гына.

Эмчит. О, боже мой! Туох буолбут эмээхсингиний!

Эмээхсин. Оттон хайдах гынабын?

Эмчит. Биир испиискэни анальной хайаҕаскар сотон табыс диибин дии.

Эмээхсин. Арааһынай хайаҕастар даа? Ол туох муода анаалыһай?

Эмчит. (*Кыһыһар*). Арааһынай хайаҕас диэбэтим ээ, анальной диибин. Ол аата испиискэни хойуулуур хайаҕаскар сотон ылабын.

Эмээхсин. Оттон иннэ диэххин. (*Быыска киирэн, испиискэни сиргэммитии тарбаһын төбөтүнэн тутан тахсар*.) Чэ мэ, абыһах баҕайыны бистим быһыһылаах, наада диэтэххинэ өссө аҕалыам.

Эмчит. Хватит! Уур испиискэни остуолга уонна харчытын төлөө.

Эмээхсин. Баай, ол туох харчытын?

Эмчит. Оттон бу мантыкаҕар (*Испиискэни ыйар*.)

Эмээхсин. Хайдах-хайдах баҕайыный? Мин биэрэбин уонна харчы төлүүбүн! Ылар дьон эһиги төлүө эбиккит.

Эмчит. Оо, дэ наказание! Анализ иһин 80 солк. төлүүгүн, онон бүтэр.

Эмээхсин. Оо, сүрүн, элбэбин. Мин харчым суох ээ.

Эмчит. К черту! Харчыта суох буоллааххына эйиһигин көрбөппүн.

Эмээхсин. Оо, сүрүн! Эрэйим да баар эбит! Арай бизнсийэ кэллэбинэ көрдөрө кэлээ инибин. Онуоха диэри өлбөтөх киһи. Таңара көмөлөһөө ини. (*Кириэстэнэ-кириэстэнэ тахсар*.)

ОБУС СЫЛЫГАР

(Сценка)

Оонньуулар:

Кытарбаайы, Харачаас (обустар)

Осеменатор Маарыя

Кытарбаайылаах Харачаас сцена икки өттүттэн киирээлэр.

Харачаас. Дорообо, Кытарбаай! Саңа сылынан, бэйэбит сылбыт дэ кэллэ дии!

Кытарбаайы. Дорообо, Харачаас! Дэ кырдык, кэтэбиллээх сылбыт дэ кэлээхтээтэ дии.

Харачаас. (*Кытарбаайы алараа өттүн дыктиргээн одуулаһар*). Хайа бу хайдах-хайдаһый? (*Хараһын сотто-сотто көрөр*.) Эн били туоххун... тээһэнкэбин быстаран кэбиспиккин дуу?

Кытарбаайы. Ээ, быстаран. Баҕайы тэйбэнни сытыһан мэхэйэ бэрт этэ.

Харачаас. Дэ, моһуок да буолар эбит.

Кытарбаайы. Туох моһуога буолуой? Бу дьол буоллаба дии. Билигин миһигин биир да ынах майааччылаабат буолла, өссө бу ырыһнак кэмигэр хаһаайыммар харчы бөбөнү киллэрэбин. Трактордар алдынан, көрүүчэй да суох буолан, бэйэм тракторы солбуйабын. От-мас бөбөнү таһабын. Оттон эн эрэйдээх үлэтэ суох сылдыахтааһың дии.

Харачаас. Бу сүөһү эттэбин! Ырыһнак кэмигэр хата мин күннээн сылдыабын. Били совхоз фермаларын бороода атыыр обустара аны суохтар. Онон ынахтаах ыалларга мин күндү күтүөт буола сылдыабын. Биир ынаһы таптааһына, туойас саптаһына — биэс мөһөөк лас!

Кытарбаайы. Ол ынах харчыны ылан сиир дуо?

Харачаас. Ынах проститутка буолбатах ээ. Ынахтаах дьон мин

хаһаайыммар харчы биэрэллэр, бэйэбин быыссай суортаах күөх отунан аһаталлар. Оттон эн эрэйдээх ийэ-хара көлөһүнгүн тобон, бурбалды көтөн мунгана сырыттабын! Чэ хата мин эийэхэ сүбэлиим: бэтэринээрдергэ баран тээһэнкэбин олортон кэбис.

Кытараайы. Пахай! Онтукайбын ыт сизбитэ ыраатта эбээт.

Харачаас. Бу сүөһү эттэбин! Эн буойунаба бар: онно өлбүт обустар тээһэнкэлэрэ муох курдук элбэх буолуо: онтон бөдөҥ собуһун талан ылабын дии.

Кытараайы. Арааһа дьэ сөпкө мөбүрээтин быһыылаах. Ол эрээри бэйи онтукабын миэхэ ким олордон биэриэй?

Харачаас. Оо, дьэ көлүллэн кыайан толкуйдаабат буолбуккун! Көр, билигин совхоз эстэн бэтэринээрдер үлэтэ суох сылдыахтыылар ээ. Эийэхэ таах олордон биэриэхтэрэ, бэркэ гыннар биир бытыылканы хаһаайынныттан ылаахтара.

Кытараайы. Чэ, үчүгэй сүбэн иһин баһыыба! Бу буойунаба сүүрдүм. *(Барар.)*

Осеменатор Маарыйа киирэр.

Маарыйа. Оо, аатырбыт атыыр Харачаас бу турар эбиккин дуу? Обус сылынан эбэрдэлибин!

Харачаас. Баһыыба! Эн миэхэ туохха бэһирдин?

Маарыйа. Мин эйигиттэн сиэмэ ыла кэлиим.

Харачаас. Пахай! Быйыл кураан буолан бааһынаба сиэмэ үүм-мэтэбэ, икки куулу биэрбиттэрин эбии аһылык онгостон сиэн кэбиспитим.

Маарыйа. Суох, эн сыһа өйдүүгүн. Мин фуражнай сиэмэ туһунан эплэппин эбээт. Мин илин эгээртэн сылдыабын, онно боруода обус суох буолан ынахтар бары кытараатылар. Онон эйигиттэн сиэмэ ылан ынахтарбытын буһатаары гынабыт ээ.

Харачаас. Ээ, дьэ өйдөөтүм. Ону сүүс бырыһыан сөбүлүүбүн гынан баран аны биир бырабылыама баар: эһиэхэ сиэмэбин биэрэн баран, бэйэм ынахтарбын хайдах сабабын? Кыайан көбүйбэт буоллабым дии!

Маарыйа. Ол аныгы кэмнэ эмиэ бырабылыама буолуо дуо? Мин эн хаһаайынгар эротическай киинэ кассетатын биэриэм, ону киини эийэхэ хотонго киллэрэн көрдөрдөбүнэ эн көбүйэн хотон да үрдүгэр ыттарга тийиэн.

Харачаас. Дьэ ол Эмирикэлэр киинэлэрэ экчи оннук буолуо. Хата хаһаайыммар баран хантараахтаһаахха.

Маарыйа. Дьэ ити дыннээх обус тыла! Чэ, барыахха. *(Бараллар.)*

БТП-НЫ ТЭРИЙИЭХХЭ (Фельетон)

Дьэ, добоор, демократия дэлийэн көҥүл күөдүлгэх олох кэлэн, соботох баартыяа солуута суох диэн, энтин араас ааттаах баартыйалар уһун ардах кэнниттэн уутуйбут сиргэ тэллэй арааһа үүнэринии үүнэн-үөскээн эрэллэр. Москваба бэл диэтэр Пиибэни Таптааччылар партиялара диэн тэриллитбит. Ол партия хара пиибэни таптааччылар уонна үрүн пиибэни таптааччылар диэн фракцияларга хайдыспыт. Оттон Дьокуускай биир эр бэрдэ БТП-ны ыты таптааччылар партиялара диэни тэрийиэххэ диэн этии киллэрбит. Кырдык даһаны, ыттаах дьон бары биир партияба киирэллэрэ буоллар, Арасыйыа маатыска үрдүнэн мө-лүйүөнүнэн БТП чилиэннэрэ, арааһа былааһы да ыла сыһыа этилэр.

Оттон добоор, бэйэ-эрэ... биһиги БТП-ы Быты таптааччылар партияларын тэрийдэхпитинэ хайдабын?

Быт барахсан, былыр-былыргыттан киһи быттыгар бырылаан, хоон-һугар хордойон үөскээбит, киһиэхэ саамай чугас харамай буоллаба дии. Нууччалар киһи ырбаахыта эккэ чугас диэн мээнэбэ эппэттэр. Оттон бытын барахсан киһиэхэ ырбаахытаабар чугас, эппитигэр эпсэри сыста сылдыар харамай буоллаба дии. Хата уонна быт сытыы тумсунан киһини онон-манан ытыран, киһи улугурбут миэстэлэрин уһугуннаран, иглотерапия оруолун толороро чуолкай. Иглотерапевт быраас киһи көхсүн, түөһүн, тобугун, иһин, имири атабын иннэнэн анһан эмтиир. Оттон бытын буоллабына киһи мээнэ көстүбэт-биллибэт кистэлэн миэстэлэрин укуоллаан эмтиир буолуон эмиэ сөп. Ити биирэ.

Иккиһинэн, бу быт диэн харамай ханна тахсан киирэн өрөһөлөөн сытарын ким көрбүтэ баарай. Арай ити быт кэнчээри ыччатын элбэтээри көмүс сымьыттары кэккэлэччи уураһын биһиги билбэппиттэн быт сааба диэн кинини оскорби гынабыт ээ. Онон буоллабына, быт барахсан тахсан киирбитэ киһи этигэр-хааныгар игэн, уобурдуу оруолун толорор буолуохтаах. Ити боппуруоһу эмчиттэр уонна этимологтар үчүгэйдик чинчийэн, үөрэтиэхтэрин наада. Онон, быт киһи доборо, киһи доруобуйатыгар туһалаах үөн буоларын быһыытынэн, кинини элбэтэр дьаһаллары ылаах тустаахпыт.

Бастакытынэн, дьон суунар баанныктарын абыйатан, аны суунар билиэт сыанатын ыаратан кэбистэххэ үгүс ахсааннаах дьонго быт дэлэйдик үөскүү этэ.

Иккиһинэн, ис таһас уонна орон таһаһын сыанатын лаппа ыаратыахха наада. Ити икки дьаһал билигин биһиги олохпутугар балачча туолан эрэллэр диэххэ наада.

Итинтэн да атын бары үөскэтэр дьаһаллары ылыахха, быт барахсан бырылыы түһүө этэ. Дьэ уонна Быты Таптааччылар партиялара бүтүү Арасыйыа үрдүнэн үүнэн үксээн-үксээн, баарабай баартыйа буолан Жириновской да баартыйатын кытта унга-хангас дайбаһар модун күүс буолуо этэ.

ТОЙОН ТАНАРА ИНТЕРВЬЮТА (Сценка)

Оонһуур дьоно:

Корреспондент

Тойон танара

(Фотоаппараттаах, магнитофоннаах корреспондент киирэр).

Корр. О, дьэ мунум да баар эбит! Биир да интэриэһинэй матырыйаалы булбатым, сүүрэ-көтө сатаатым. Эрдээктэрим кыһыра буолуо. Аны үлэбиттэн уһуллан үлэтэ суох хааларым буолуо. (Икки илиитин үөһэ уунан көрдөһөр.) Оо, тойон Танара, көмөлөс даа! Туох эрэ интэриэһинэй матырыйаалла ажал эрэ!

(Харанга буолан баран эмискэ сырдаан кэлэр: онтон былыт үрдүгэр Танара олороро көстөн кэлэр.)

Корр. (Бастаан куттанан куотаары гынар, онтон эрдийэн микрофонун уунар). Тойон Танараа, эн бааргын дуу, суоххун дуу?

Танара. Дьэ көрөн туран ыйыттабын тобо бэрдэй! Ол эрэри, эмиз да сөп ээ. Мин баар да буолабын, суох да буолабын. Былыргы кэмнэ, дьон үөрэбэ суох, харанга эрдэбинэ мин кырдык баар этим. Дьон миигин эрэ итэбэйэллэрэ, миигин эрэ эрэнэллэрэ. Онтон сүүрбэһис үйэ сабаланытыгар улахан өйдөөх, үөрэхтээх дьон үөскээннэр миигин кинилэринэн солбуя сылдыбыттаара. Билигин олоххо улахан бутуур буолан, ким кими да итэбэйбэт, эрэммэт, ытыктаабат буолбут кэмнэригэр мин эмиз наада буоллум.

Корр. Тойон Танараа, оттон киһини сир үрдүгэр эн айбытын дуу?

Танара. Дьэ кырдык мин айбытым.

Корр. Эн тобо киһини айбыккыный?

Танара. Мин киһини айылҕа саамай өйдөөх харамайа буоллун, сиргэ бэрээдэги олохтоотун диэн айбытым, онтум баара арыый сатамматах.

Корр. Ол туга сатамматабый?

Танара. Дьэ итиннэ мин бэйэм буруйдаахпын. Мин киһини онгорбор, төбөтүгэр компьютер угуохтаах этим, өйдөөх харамай буоллун

диэн. Онтум баара компьютербын үөһэ халлаанга умнан быһа сытыйбыт этим ээ. Онон мэйии онгорорго күһэллибитим. Аны туран мэйиини мэйийэр миискэбин испиirim суох буолан ситэ дезинфекциялаабатах этим, эбэтэр илибин үчүгэйдик суумматабым дуу. Ол мэйиибэр туох эрэ биллибэт вирус киирэн хаалбыт этэ. Дьэ ол куһаҕан вирус дьон мэйиигин буорту гынан, дьон майгылара-сигилиилэрэ, өйдөрө-санаалара мөлтөөн, араас куһаҕан дьалыкка ылларар, араас адынааты барытын онгорор, этиһэр-охсуһар, өлөрөр-алдыатар, уорар-талыыр, албынныыр-түөкэйдиир буоллулар. Ол барыта ити мэйиигэ киирэн хаалбыт куһаҕан вирус дьайыыта.

Корр. Оттон Тойон Танараа, эн ол вируһу дьон мэйиититтэн ыраастаабаккын дуу?

Танара. Оо, дьэ ол сүрдээх уустук дьыала. Ол да буоллар син ону-маны айа сатыыр буоллум. Бастакытынан, мин санга вирустары онгорон сиргэ ыттым. Ону СПИД диэн ааттыллар. Уонна өссө арыгы диэн дьааты тарбаттым. Олор көмөлөрүнэн мин куһаҕан, буорту буолбут дьону көбүрэтэ сатыыбын.

Иккиһинэн, араас эмчиттэри: аптаахтары, экстрасенстары, ойууннары ыталаатым. Ити Кашпировскийдар, Чумактар, Джуналар, Кондаковтар, Эдьий Доралар барылара мин үлэһиттэрим буолаллар.

Корр. Оттон ити көтөр тэриэлкэлэр эмиз эйигин кытта сибээс-тээхтэр дуу?

Танара. Дьэ саамай сөпкө этин ээ. Мин дьоннор сиргэ хайдах-туох олоролорун билээри, бэрт элбэх көстүбэккэ сылдыар кэтээн көрөөччүлэри ыталаатым. Ону баара ити көтөр тэриэлкэлэрим шилоттара, ардыгар аһаан кэбиһэн баран, атын хонуопканы баттаан кэбиһэллэр, оччобо аппаратаара көстөн кэлэр. Ону тэнгэ сорох кэтээн көрөөччүлэри дьизэлэргэ сыһыардым. Олору дьоннор “полтергейс”, “барабашка” диэн ааттыллар.

Корр. Оттон ити атмосфера озоной дьөлөбөстөр үөскээбиттэр дииллэр, ол тугуй?

Танара. Мин көтөр тэриэлкэлэрим озонга биһилиннэхтэринэ, дэлби ыстаныахтарын сөп. Ол иһин мин ити Антарктида уонна Хотугу Полос үрдүнэн озону силэйэн, тэриэлкэлэр киирэр-тахсар түннүктэрин онгордум. Чэ, бырастыы гын, Тойон корреспондент! Мин бу Үрдүкү Танаралар Госдумаларыгар көтөн иһэбин, тиэтэйэбин. (Публикаба.) Дьэ, дьонноор, үчүгэйдик олорун, этиһимэн-иирсимэн, өлөрсүмэн-өһөрсүмэн, уоруман-талааман, арыгылааман-айдаарсыман! Быһата, айыыны онгоруман! Көрсүөххэ диэри!

(Былытынан устан хаалар.)

Корр. Ок-сиз! Тангалара диэн итинник эбит буоллаҕа. Дьэ хата ханыалпар туйгун матырыяал көһүннэ. Үлэбиттэн уһуллуохтааҕар, уордьан ылбатахпына баһыыба.

ОБОМ ТӨРӨӨБҮТ КҮНЭ (Монолог)

Бадараан буолбут тангастаах, аҥаар бачыынкалаах, баастаах, кирдээх сирэйдээх киһи сценаҕа ат буолан ыллыы-ыллыы кириэр.

Арыгыһытаҕа. (*Ыллыыр*). Кыра-аа, кыыр-а-а-а, кып кыр-а-а-а, мааны-ыы, май-ман-а-а-ан... (*Тохтуу түһэр, бөтөр*). Нуу! (*Оргууй олонор, дьон диэки чарачыланан көрөр*.) Бай! Бу туох ааттаах хойуу дулҕалаах сиригэр кэлэн хааллым. (*Одуулуур*.) Эс-сах! Дулҕа диэбитим дьонно төбөлөрө эбит дуу! Өссө бары күлсэ олодоллор. Итириктэр быһыылаах. (*Төбөтүн туттар*.) Көр, мин эмиэ кыратык холуочуйбутум ээ. Холуочуйумунабын! Хайдах холуочуйбат буолуомуй? Бүгүн көр оҕом, сыччыыйым төрөөбүт күнэ эбээт! Дьэ мин ону атаара сылдыабыт, бу. (*Бөтөр*.) Бэ эрэ. (*Толкуйдуур*.) Хайдах-хайдах атаардым этэй? (*Үөһэ диэки көрөр*.) Оо тангара, өйдөт эрэ. өйдөөтүм. Бэбэһээ эбиэттээн баран, оҕобор бадаарак ылыах буолан кэргэммиттэн ньуолбар тылбынан 5 мөһөөх харчыны мүччү туттардабым үһү. Маҕаһыынҥа баран, талыынталан биир тырайа сытыйбыт атахтаах-илиилээх Баарбы диэн куукуланы, билииккэ сакалааты уонна, биллэн турар, буюкка ыллабым дии. Тизтэйэ-саарыйа дьибэр төннөн истим. Арай хачыгаарка таһынан аһан истэхпинэ, хачыгаарка иһигэр күө-дьаа кэпсэтии, күлүү-салыы бөбө. Мин тулуйбатым. Улахан мабынньыт тарпытын курдук хачыгааркаҕа көтөн түстүм. Дьэ добоор, онно бэркэ билэр биичтэрим аһы-сии олодоллор эбит. Быраага Былатыан, Урдус Уйбаан, Өбүйэр Өлөксөөн, Бөтөр Бүөтүр уо. д. а. миигин көрөөт, куруускаларын өрө ууммутунан ойон турдулар. Олох Киристий норуокка кэлбитин курдук буолла. Мин да хаалсыбатым, буюккабын кыранаата курдук өрө тутан күндээрдэн туран: Миигин эбэрдэлээн! — диэтим. — Ол тугунан эбэрдэлиибит? Тугу сүүйдүн? — дииллэр Суох тугу да сүүйбөтүм, бүгүн, оҕом, сыччыыйым төрөөбүт күнэ, — диэн баран буюккабын бытыылкалар быыстарыгар лос гына ууран кэбистим. Дьэ добоор, олох национальной герой мин буолбатым дуо? Бары миигин оҕом төрөөбүт күнүнэн эбэрдэлээ да эбэрдэлээ, тура-тура сыынтаах муруннарыннан сыллаа да сыллаа, сырааннаах уостарынан уураа да уураа буолдулар. Өссө да оҕолон, өссө да сууйуохпут, — дииллэр. Өссө да оҕону онорулуо, өссө да

сууйулуо-сотулуо дии-дии куруусканы кураанахтаан истим. Топпоккобут, тобох харчыбынан өссө арыгы ылан аҕаллылар. Онтон бэйи туох буолла этэй (*Толкуйдуур*.) Оо, тангара, өйдөт эрэ. Ээ өйдөөтүм. Арай биридэ өйдөнөн кэлбитим хабыс-хараҥа, тыбыс-тымныы. Дьонум суохтар, мин хочуол кэннигэр утуйа сытар эбиппин Хачыгаар оһох иннигэр сытан, оһобун күлүн булкуйа сатыыр эбит. Онтон дьэ нэһиилэ хачыгааркаттан орбостон тахсан бу дьибэлээн иһэбин. (*Онтун-мантын туттар, сизптэрин хастар*.) Бэйи-эрэ, оҕобор бадаарак ылбытым баара, ханна барда онтукабым? (*Толкуйдуур*.) Ээ, арба уулуссаҕа охто сыттахпына, биир ыт оҕото Баарбаны ытыран баран сүүрэн хаалта. Ыччыы-ычча! (*Сизбиттэн кыракый сакалаат тоорохойун хостуур*.) Бу оҕобор сакалаат ылбытым. Сорботун сокууска онгостон кээстибит. Хата бу ордон хаалбыт. Сыччыыйбар саатар мань бадаарактыам. Оо, мун да буолар эбит. Хайдах эрэ дьибэр тийбит киһи. Оҕом эрэйдээх төһө эрэ үөрэр! (*Ат буолан ыллыы-ыллыы тахсар*.) Кы-ы-ыр-а-а-а, кыыр-ааа, кып-кыр-а-а-а!...

БЕН ЛАДЕН БОРОҕУОГА (Сценка)

Оонньуур дьоно:

Омуннуура — эдэр дьахтар

Сэрэхис — кини кэргэнэ

Почтальон

Милиционер

Санэпидстанция үлэһитэ

Омуннуура уонна Сэрэхис чэйдии олонор кэпсэтэллэр.

Сэрэхис. Дьэ бу сарсыарда араадыһанан син сонун бөбөнү иһиттим. Ити Бен Ладен баҕайы сибирскэй язва бороһуогун конверга уга-уга почтанан ыталыыр эбит.

Омуннуура. Наһаа дии! Соруйан сенсация онгорор ону-маны үлүннэрэн, эбэн-сабан суруйаллар быһыылаах. Барыны бары итэбэтэн сатаан олоруо да суохпут. (*Ааны тонсуйаллар*.) Бай! Хайаларын халарык сөрөөн аҕалла. Баһаалыста, киир!

Почтальон. (*Киирэр*). Дорооболорун!

Омуннуура. Дорообо-дорообо! Кытыгырас атахтаах кыыс оҕото! Дьибит таһынан тылыгыраан аһар бэйэн хайаан муннугун быктардын?

Почтальон. Ону-маны дьээбэлэнимэ! Бу эһиэхэ заказной сурук кэллэ. Хата үнкүүлээ. Эн үнкүүлүүргүн кулуупка эрэ көрөрүм. Дьибэр үнкүүлээн көрдөр эрэ.

Омуннуура. Үнкүүлээн бөбө буоллаба дии. Ону баҕас кичэтгэр-бэт киһибин. *(Айабынан музыкалыы-музыкалыы индийскэй үнкүүнү толорор.)*

Почтальон. *(Ытыһын таһынар)*. Bravo! Дьэ кыһбаннаан киһи оҕото эбикин. Дьэ мэ суруккун. *(Бизэрэр, илии баттатар.)*

Омуннуура. *(Суругу ылар)*. Ол иһин да бэбэһээ бэргэхэм иһигэр ообуй оҕус сылдыра. Биттээх үөн буолаахтаатаба. Оо, Дьокуускайтан бодоруугам Бороскуой суруйбут. Хата тугун халыгай, арааһа харчы-лаах быһыылаах. Бэйи, сонунна ааҕа охсуохха. *(Кыптыыйы ылан кэнбиэри кырийар, кэнбиэр иһиттэн үрүг бороһуок бурҕас гынар.)*

Сэрэхис. *(Үөгүлүү түһэр)*. Тохтоо! Бу алдьархайы! Бен Ладен бороһуога, сибирскэй язва бороһуога! Бары остуолтан тэйинг, ыраах баран олорун! Айахытын, муннугутун саба баанын!

(Бары улаханник куттаналлар: онно-манна баран ололорор, айахтарын, муннуларын саба тутталлар, бааналлар.)

Сэрэхис. Хамсааманг, тыныман! *(Төлөпүөнгэ сүүрэн тийэр.)* Алло-алло! Милиция дуо? Биһиги дьибитигэр сибирскэй язва бороһуогун Бен Ладен ытта. Сибилегин почтанан туттубут. Срочно кэлэ охсун! *(Атын сиргэ эрийэр.)* Алло-алло! Санэпидстанция! Срочно кэлэ охсун! Почтанан сибирскэй язвалаах бороһуогу туттубут. Сөп кэтэһэбит.

(Бары саҕата суох хамсаабакка ололорор.)

Омуннуура. Бу издээни, бу алдьархайы. Туох буолабыт!

Сэрэхис. Сангарба! Айаххар язва кириэ.

(Чочумча буолаат, милиционер, үрүг халааттаах санэпидүлэһитэ киирэллэр.)

Милиционер. Туох айдаана буолла? Тугу туттутут?

Санэпид. Тохтоо сангарыма. Мааската кэт! *(Кэтэрдэр, бэйэтэ эмис кэтэр.)*

Омуннуура. Бу-бу-бу... буо-буо-буо... буостанан бо-бо-бо-бороһуок кэ-кэллэ. *(Остуолу ыйар.)*

Милиционер. Срочно Москваҕа биллэриэххэ наада!

Санэпид. *(Милиционерга.)* Суруй, манник телеграмманы (милиционер кумааҕы, уруучука ылар, бэлэмнэнэр.)

Срочная Москва, главэпеднадзор, МВД. По почте получен конверт с белым порошком сибирской язвы. Срочно примите меры.

Маны түргэнник почтаҕа илдьэн срочнай телеграммата оҕус. Аадырыһын бэйэнг суруйаар. *(Милиционер барар.)*

Санэпид. *(Остуолга сытар кэмбиэри перчатка кэтэн баран сэрэнэн аһан өнгөйөн көрөр)*. Так-таак! Кырдык үрүг бороһуок эбит, өссө сурук баар.

Омуннуура. Сурук даа? Ылан аабыахха.

Сэрэхис. Кэбис, суругу хостоомонг, бороһуок бурҕайыа. Хайа уонна английскайдьы дуу, арабты дуу сурук буолуо, ону хаһан ааҕаары.

Санэпид. *(Суругу кыратык быктарар.)* Пахай, мантыкабыт олох да сахалыы сурук эбит.

Сэрэхис. Тобо дьиктитэй! Чэ, сэрэнэн аах даҕаны. *(Айабын саба тутта-тутта чугаһыыр.)* Суругу оргууй тэнит.

Санэпид. *(Ааҕар)*. Күндү бодоруугам Омуннуура Уһанабына, привет! Мин этэнгэ айаннаан кэлиим. Дьэ добоор, үнүрүүн эһиэхэ хоно сырыттаһына, таракааннарҕыт олох утуптатахтара, түүннэри сирэйбэр сүүрэ сылдыбыттара. Бирээмэ таракаан биэрмэтэ! Бу эһиэхэ борнай кислота диэн таракаан эмин ыттым. Үөннэргитин дьааттаан өлөрөн кэбиһинг. Эбүрдэни кытта Бороскуобуйа Бороскуопуйабына.

Бары. “Һуу!”, — диэн баран олоро түһэллэр. *(Немая сцена.)*

БЫЫС.

III ТҮҮМЭХ

“БИЛИГИН КИЭН ТУТТАН ЭТЭБИТ:
БИҢИГИ СЭБИЭСКЭЙ ЭТИБИТ!”

ЧОБУО ЧООРУОС ЧОСТУУСКАЛАРА

Эмиэрикэ чопшуускатын
Эмсэхтэнэн уойабыт,
Энгин-араас чостуусканы
Энээритэ туойабыт.

Кураан кэми куоттардыбыт
Уонча хонук ыһыахтаан —
Накаастаата тангарабыт
Ардабын ыһыахтаан.

Хотуурдаабы кэтэһэннэр
Ходуһалар ыгыыллар,
Олус үүнэн, тэпсигэннэр
Оттор охто сыталлар.

Аны туран көрүүчэйбит,
Абыных олус ыараан,
Мантан антах көлүнүөхпүт
Мамоннары клоннаан.

Бэрт сотору кэмнэринэн
Бэйэни салайынан,
Ырыата суох олоруохпүт,
Ытыспытын саланан.

Сериаллар, сериаллар...
Олохпүтун уйгуурдан,
Сүрэхтэри сырайаллар
Таптал итии уотунан.

Эдэрдэр да, эмээхситтэр
Экрантан тэйбэттэр,
Офонньоттор ынах ыыллар,
Уолаттар саах күрдьэллэр.

Үбүлүөйдэр, малааһыннар
Үрүт үөһэ бараллар,
Үлэ-хамнас да умнуллар,
Үппүт-аспыт суккуллар.

Ааспыт олох хатыланар:
Атеистар суох буолтар,
Абааһылар, тангаралар
Адаарыгнас буолбуттар.

Абааһыттан хаалсыбакка
Арыгыһыт арбанныыр,
Түлүрбэхтии утуйбакка,
Түүнү быһа барынныыр.

Огочобут тимирбитин
Омук дьоно хостууллар,
Арасыйа тимирэрин
Арай хайыа этилэр?

“Сортирдарга мочи” буолбат
Сордоох дойду Чечня.
Хайаларга онно туолбут
Автоматтаах чучунаа.

Буутун тылын толорбокко
Букуллубут сурахтаах:
Аны үһүс да болдьоххо
Анныһыһы бадахтаах.

Супер сокуон диэн үөрбүппүт
Сордоох сокуон диэн эбит:
Бырыһааны былдьаттыбыт —
Бытархайы ылыбыт.

Чурумчуку аптаах тааһын
Чүпчуруйдаан былдьыа дуо?
Арбаа дойду тардыа дуо?

Абырхайы алыбыт тааһы

Кэбис, манан чэ бүтүөххэ,
Кэп туоннубут быһыылаах.
Үчүгэйдик тэриниэххэ
Үтүө мэлдьи кыайыахтаах.

БИЛЛИБЭТ САЛЛААТ САНАТА

Истэбит дуо миигин: мин, саха саллаата,
Берлин анныгар көмүллэн сытабын,
Дьэбиттэн тэйбитим алта уон сыл ааста,
Бар дьоммун, дойдубун олус да ахтабын.

Мин олох туһугар, чиэс, көнгүл туһугар
Эниги дьолгутун көмүскээн өлбүтүм,
Кырыыстаах кыргыһыны умайар уотугар
Үрүн күн сырдыгын тиһэбин көрбүтүм.

Эниэхэ туох буолтун букатын билбэппин,
Кэргэним эрэйдээх баара дуу билигин.
Огдообо онгоорпун бырастыы гыныахтын,
Бука диэн ытаабат-сонгообот буолуохтун.

Мин суохпар алааһым чэлгийэн турдаба,
Көрүлүү туойдаба күөрэгэй чыычаабым.
Хос сизиннээх буолларбын, улаатан эрдэбэ,
Ол дьолтон мин муннаах букатын маттабым.

Үрдүбэр ньургунун абалан уурдаргыат,
Биир ытыс алааһым буоруттан кутгаргыат —
Эниги билбэккит мин ханна сытарбын,
Туох-ханлык дойдуга хара буор баттыырын.

Кыһыһар кынаттаах мохсобол буоламмын
Ахтылбан аргыстаах алааспар тийдэрбиэн,
Дойдубун үөһэттэн, эргийэ сылдыаммын,
Оо, биирдэ алааспын, бар дьоммун көрдөрбүөн.

Билэбин: мин ааппын кэриэстээн ааттыаххыт —
Ол буолуо соботох мунутуур мин дьолум.
Билэбин: өрөгөй чаастарын ыгытааххыт,
Кэлбэппин дии онно... бырастыы, бар дьонум!

СААС ДУРДАБА

Сааскы түүн сылайан, утуктаан,
Дурдаба ветеран сыппыта.
Аттыгар кус үөрэ кырылаан
Түспүтүн уһуктан ыппата.

Түүл түһүүр: Полтава анныгар
Окуопа иһигэр олорор,
Бэрт ыраах быгыалыыр фашиһы
Биир бэргэн ытытыынан охторор.

Хамандыыр дьиктиргээн ыйытар,
Туох-ханлык киһитин сураһар:
— Табаарыс, эн хантан сылдыабын,
Хайдах бу бэргэнник ытабын?

— Мин хоту дойдуттан сылдыабын,
Саа тутан улааппыт сахабын,
Мин тиинги харахха ытабын,
Фашиһы сүрэххэ табабын.

— Дьэ өрүөл, тийиэхпит сотору
Кырыыстаах Германия сиригэр,
Биир бэргэн буулдыабын ордорун
Гитлер өһөхтөөх сүрэбэр.

— Табаарыс хамандыыр, бэрт өртөн
Гитлер киибэскэ өстөнөн,
Мин сизэппэр хаһана сылдыабын
Биир ыстаал, бойобуой буулдыабын...

Эмискэ саа тыаһа сатараан,
Олоро обуста ветеран,
Ийтиилээх доруобун, МЦ-тын
Илиитэ харбаата сымсатык.

“Немецтэр кэллилэр дуо? Хантан?”
Улуйбут кырдыбаас ыйытар.
Онтон дьэ уһуктан, соннууйан
Саа уһун аллара санныгар.

Алта уон сыл ааста ол кэмтэн
Арахпат өйүтэн, түүлүтэн
Уот сэрии умайар кутаата,
Буурбалаах бойбуой сырыыта.

ЫЧЧАТ ЫРЫАТА

Күнү көрбүт күндү сирбэр
Көччөх курдук көрүлүүбүн,
Үлэ, үөрэх үгэнигэр
Үүнэр дьолбун мин көрөбүн.

Хос ырыата:

Иэйэр, таптыыр эдэр сааһым,
Эргилибэт кэрэ кэмим,
Эн барыма, эн сүтүмэ,
Эн букатын да бүтүмэ.

Ыраах дьизэрэй ыллыыр ырыам,
Туоллун миэнэ сырдык ырам,
Дьоллоох, көрдөөх, иллээх, истин
Атас-доҕор элбээн истин.

Ыллыах-ыллыах дуораһытан
Күөрэгэйдиин көтөн-дайан,
Дууһа уйан тойуктарын,
Эдэр эрчим ырыаларын.

БИҢИГИ

Олоххо, бар дьонго сыһыанга
Иитиилээх дьон буолан тахсарга
“Куруутун бэлэммит!” — дэһэрбит:
Биһиги пионер этибит.

Үөрэххэ, күүрээннээх үлэбэ,
Өрүүтүн инники кэккэбэ
Ыччакка суол ыйан сирдиирбит;
Биһиги комсомол этибит.

Дьадангы дойдуну барбаппыт,
Өһөннөөх өстөөбү бахтаппыт,
Кырдыкка, сырдыкка сирдээбит:
Биһиги коммунист этибит.

Сүүс омук сүбэтин холбооммут
Эйэлээх олобу туппуппут,
Билигин кизн туттан этэбит:
Биһиги сэбиэскэй этибит!

ӨЛӨӨКӨБӨР ЭБЭРДЭ!

Өлгөм баайдаах, дьонун дьонноох
Өлөөкө Күөл эбэрдэ!
Түһээн ахтар сирбин көрөн
Түстүм эбээт эдэрбэр.

Уонча сылга улаба сир
Уларыбыт, сайдыбыт,
Бэккиһизбим иһин манна
Бэл халлаанныын сылыйбыт.

Эбиллэ көй үөрүн курдук
Эдэр ыччат элбээбит.
Үүнүү-сайдыы үтө төрдө,
Үөрэх-билии үрдээбит.

“Буранынан” бурбаччытан
Буурба тыалы куоталлар,
Аптаах дьааһык албаһынан
Аан дойдуну көрөллөр.

Кырыа баттах кырдыбаастар
Кырдыар диэни умнаннар
Үллэр олох үөһүн тыыран,
Үлэлэнэр эбиттэр.

Эдэр сааһым ааспыт сирэ
Эн миэхэбэ күндүгүн,
Оччолорго бидим манна
Олох, үлэ үөрүүтүн.

Тонг балыккын, андын сыатын
Тото-хана аһаатым,
Кырдыбажастар алгыстарын
Ылан кынат аннынным.

Бардым ыраах күүтэр дьоммор,
Эн сайыһа хаалыма.
Хаһан эрэ эргиллиэбим
Хаарыан дойдум, Халыма.

КЭТЭҢИИ (Баллаада)

Аар кырдыбажас, сүүсчэлээх эмээхсин
Арбаа диэки хайыһан турар,
Албалас буолбут икки илиитин
Субулла хараарар суол диэки уунар.
Санаатыгар кини көмүс чыычааба
Арбаа диэкиттэн ат миинэн иһэр,
Ол киирдэ кини күөх алааһыгар,
Муоһатын тардыалаан атын тиэтэтэр.
Сулуһа умайан, синиэлэ тэлээрэн
Субу атынан көтүтэн кэлэр,
“Ийэккээ!” — диэн санныбардыы этээт,
Сымсатык атыттан ыстанан түһэр.
Ийэтэ эрэйдээх утары бэдьэйэр,
Сүһүөбү уйбакка умса хоруйар.
Онтон дьэ оргууйдук өйдөнөн кэлэр,
Көмүскэтин уутун киэр садыһар,
Иннин одуулуур — мэлигир уола...
Арай хараарар ол айан суола.
“Оо, обоккоом, эт тобо кэлбэккин?
Кэлиий даа, аһын даа кырдыбажас ийэбин...”
Эмээхсин эрэйдээх суол буорун кууспахтыыр,
Өр да өр эймэнийэн ытаахтыыр.

Алта уон сыл ааста ол сэрии бүһпүтэ,
Сураба суох саллаат уол сүһпүтэ.
Ийэ санаатыгар оҕото тыыннаах,

Ханна эрэ бэрт ыраах кини баар буолуохтаах.
Хантан билээхтиэй ол көмүс көччөбүн
Харьков анныгар хара буор көмпүтүн.
Ийэккэ эрэйдээх сүтэрбэт эрэлин
Күн аайы кэтэхэр уолчаана кэлэрин.

КҮҮҮҮҮНҮ КӨСТҮҮ

Күһүн буолан от-бурдук
Хомулунна барыта.
Сир ыаммыт ынах курдук
Дуоһуйбуттуу уоскуйда.

Ойуурга отон буһан
Дьэргэйдэ оһуор анһа,
Миннигэһиэн барахсан —
Саахара суох барыанһа.

Чаран тыабыт киэргэнэн
Чараас көмүс дуйданна,
Хаас өтүүлүү субуллаан
Кый үөһэнэн кыйданна.

Үүттүү саба бүрүйэн
Үрүн туман халыйда,
Хардырбас хаһыг түһэн
Оту-маһы хаарыйда.

Күөх сайыммыт дьыалатын
Күһүн салгыыр ыйаахтаах,
Эстафета паалкатын
Онтон кыһын ылыахтаах.

Сайын куйаас халлааннаах,
Кыһын чэбдик тымнылылаах
Төрөөбүт сирбит кэрэ,
Манньк дойду биир эрэ.

НИНА СОЗОНОВА СЫРДЫК КЭРИЭНИГЭР

Хайбаллаах Халыма сириттэн
Халлаанга күүрэгэй күүрэйдэ,
Таласта сырдыкка, үрдүккэ
Ырыата дырили дыэрэйдэ.

Хотугу сир ырыа чыычаабын
Хомустуу дүүрүлэ ырааһын,
Хомурах хаар уулан уһунна,
Хонууга ньургунун тылынна.

Оо, тобо тыйынай дьылбата.
Күүрэгэй кыната тоһунна...
Ах барда дьырылыыр ырыата,
Үөһэттэн сууланан обунна.

Ол эрэн талааннар өлбөтөр,
Үйэбэ сүппэттэр-өспөтөр.
Умнубат сүрэхпит, дууһабыт,
Баар, тыыннаах биниги Нинабыт.

БЫРАСТЫЫ

(Күндү доборум Коля Третьяков кэриэнигэр)

Мин бүгүн дьылбабын кыраатым,
Сир дойду ыраабар үөбүстүм.
Оо, күндү доборум, быраатым
Бүтэник айангың көрбөтүм.

Тинэх
Туппутум эн кэрэ суруккун:
“Мин сана “Уралы” ылабын,
Күүлэйдии кэл манна, доборум,
Олордон көгүтүөм атаспын”.

Абалаах бабайы дьэ, Коля
Ол үтүө эн бабан туолбата —
Эмискэ соһумар сор суола
Эн сырдык олоххун былдыаата.

Үлэлии, бултуу да бараргар
Эн мэлдьи тиэтэйэр да этинг,
Оттон бу бүтэник айангар,
Эн тобо, доборум, тиэтэйдинг?

Мин куруук эйигин түһүүбүн
Элэккэй сайабаас майгыгын,
Бэһиэлэй юмордаах күлүүгүн,
Лоп-бааччы тыл этэ тураргын.

Субу баар Суокурдаах суолунан
Атынан айаннаан иһэрбит,
Күөх Айаан талабын анныгар
Ирээри итии чэй иһэрбит.

Мин тохтор харабым уулар
Хаар буолан халлаанга көтгүннэр,
Доборум кистэммит сиригэр
Томтобор буоругар түстүннэр.

Мин санаам сиккиэр тыал буолуохтун,
Халыма сиригэр тийиэхтин,
Үрдүгэр ыйаммыт веноккун
Оргуудук тыаһата илгийдин.

Саһабын аргыс тыал тарбатан
Өлөөкө сиригэр ильдээрэй,
Өлөрү билиммэт эн дууһан
Мин этэр тылларбын истээрэй.

Сүрэхпэр чугас баар мин дойдум,
Ырааххын даһаны, Халыма!
Бырастыы, быраһаай доборум
Хомойо, хоруга барыма.

БЫРАСТЫЫ, БЫЛАТЫАН!

Сүпсүктээх, түрбүөннээх сүүрбэһис үйэбит
Балысхан бааллардаах балкыырдаах кэмигэр
Былатыан убайбыт былаабы күөрэтэн
Былааһы сэбиэккэ уруйдуу туйобута:

Уруйдаан, уруйдаан
Былааны сэбиэккэ!

Чабыйбат санаалаах, чабыллар уот тыллаах
Чабылхай Максимныын чабылжан кэриэтэ
Күүстээхтик, сытыытык күлүмнээн ааспыккыт,
Сахабыт саргытын салайан барбыккыт

Өлөртөн куттаммат
Өрүүлэр этигит.

Ураанхай тылынан ойуулаан-оһуордаан
Уус киһи сиэринэн ураннык чочуйан,
Сахалыы сананы сааһылаан, саталаан
Дууһаны долгутар тойугу туойбутун.

Кэрэкэ тылларын
Кэннигэр хаалтара.

Өлбүтү үөбээччи өһүөннээх тыллаахтар
Сибэтиэй мөссүөнгүр силлииллэр-хаахтыыллар,
Сэбиэскэй былааны ситэри сингэрэ
Иирсээни тардаллар, ииннэри хаһаллар.

Хой хоппот кырдыгы
Түүн кыайбат сырдыгы.

Нар былгыт сатыылаан, ырыынак сабардаан,
Олохпут отуора хамсаабыт кэмигэр
Эн тыыннын тыыннанан, эт тылгын тылланан
Ким кэлэн көмүскүөй кылбайар кырдыгы?

ОЛ ОННО, ОРТО ХАЛЫМАБА

Ол онно, Орто Халымаба,
Эдэр сааспыт биһиэнэ ааспыта,
Олоххо тосхойбут дьоллоох дьылба
Онно олорорго анаабыта.

Ол онно, Орто Халымаба,
Өлөөкө Күөл диэн дыкти сиргэ

Орто оскуолаба, балыыһаба
Үлэлээбиппит биһи өр кэмнэ.

Ол онно, Орто Халымаба,
Олороллор дьохуннаах дьонно
Булкуурдаах олоххо буурбаба
Бэриммэт хорсун хоодуоттар.

Ол онно, Орто Халымаба,
Буурба тыал “Буранга” ситтэрэр,
Тамайар таба тэбинэр туйаба
Сир шарын эргиирин тиэтэтэр.

Ол онно, Орто Халымаба,
Анды үөрэ үрдүк халлаантан
Куһууран түһэр ыраас ырбыыга
Холорук куугунун санатан.

Ол онно, Орто Халымаба,
Сайын күн киирбэккэ эргийэр,
Өлгөм үүнүүттэн өнг ходуһаба
Сытыы хотуур бөтөн илистэр.

Ол онно, Орто Халымаба,
Кылааннаах кырса мэнээктээн сүүрэр,
Эгэлгэ бултаах эргинэ тыаларга
Саһыл, саарба дэлэйдик дьыэлэнэр.

Ол онно, Орто Халымаба,
Унургута көстүбэт улуу күөллэр
Күндү балыктара аан дойдуга
Аатырар гына үөрдээн үөскүүллэр.

Ол онно, Орто Халымаба,
Ыалдыт киһи мэлдьи ытыктанар,
Тонгон киирбити ириэрэр остуолга
Тонг мунгур эмиһэ кыһыллар.

Ол онно, Орто Халымаба,
Табаарыс диэн тыл өссө тыыннаах,

Ырынак ыар тыына, кыһалба
Үтүө майгыны өлөрбөт быһыылаах.

Ол онно, Орто Халымаҕа,
Олонхо улуу дойдугун санатар
Дьикти дуолу сөбүлээн, бадаба,
Дууһабыт сорбото хаалбыта.

ЧЕЧНЯ

Ханна барда,
Бырааттаһыы?
Тула турда
Быһахтаһыы.
Кавказ сирэ.
Хааннаах сэрии.
Дьулаан көстүү.
Өлүү-сүтүү.
Кэйгэллэһии.
Кэбэхтэһии.
Ынчык. Үөхсүү.
Курдат үөлсүү.
Баһы быһыы.
Ыһыы-хаһыы:
"... акбар! Ураа!"
Буруо-тараа.
Онно эбии
Дэлби тэбии.
Күллээх көмөр.
Дьону көмөр.
Өлүү-гилли.
Өрүһүллүү.
Өлүк тиэллэр
Өрөһөлүү.
Эдэр, чэгиэн
Нуучча чэчиэн
Өлөр-сүтэр,
Олох бүтэр.
Абыраллаах

Баар дуо Аллаах?
Киристиэспит
Кэбэлийбит.

Ханна барда
Бырааттаһыы?
Тула турда
Быһахтаһыы.

ОЙУУНУСКАЙ, ОМУОҔАП

Саха сирин сааскы кэмин,
Саҥа олох туһугар
Олохторун толук биэртэр
Ойуунускай, Омуоһап.

Хос ырыата:

Талыы Таатта, налын Наммыт
Талааннаах ыччаттарын
Ыраас, сырдык ааттарын
Ырыаларга ылтыабын!

Хоту дойду хотойдоро,
Махсыым уонна Былатыан
Сордоох кэмгэ олус эрдэ
Суох буолбуккут абатыан.

Күндү көмүс унуоххутун
Көрдөөн, ирдээн булларбыат,
Намнаах, Таатта сибэккитин
Холбуу тутан уурдарбыат!

НЬУКУЛАЙ ЫРЫКЫНЫАЙ КЭРИЭБИГЭР

Күөх ойуур биир тиитэ суулунна,
Аал Луук биир лабаата тоһунна,
Оо, тугун чуңкугай, куруһай!
Суох буолла доҕорбут Ньюкулай.

Кутурбан сурабы тарбатан
Табыста “Энсиэли” хаһыата,
Биир бастын ыччатын аһыйан
Иһийдэ Энсиэли хочото.

Уйбата эн нарын уйулбан
Бу олох олуурун-мускуурун,
Ол эрэн тэйбэтин посткуттан
Инники кирбиигэ обуннун.

Олоххо бэриллэр аналгын
Эн эрдэ чиэстээхтик толордун.
Тобо дьэ эрдэлээн барангын
Бар дьонгун ытаттын-соноттун?

Өссө да бэрт элбэх айымны
Сурулуо, айыллыа хааллаба,
Ол баара дьылба-хаан ыйааба
Оо тыйыс, кытаанах буоллаба.

Өлөрү билиммэт эн изийин
“Хатынын ырыатын” ыллыаба,
Эн оттуур кытылгар мэлдьитин
“Мүөттээх үөт” чэлгийэ тыллыаба.

Отгубут эн “Отуун уоттара”
Умата, ыгыра туруоба,
Туналбан “Туллугун хаардара”
Тойуксут туоната буолуоба.

Баар буолуон ырыабар-тойуккар,
Салбаныан кэнчээри ыччаккар,
Баар буолуон бар дьонун туругар
Олоххо киллэрбит кылааккар.

ТУРУН! СУУТ ИҺЭР!

Хараабат харах уута самыырдаах,
Халыйар хара хаан чалбахтаах,

Халын харчылаах тойоттордоох,
Харанга дьыалалаах мафиялаах,
Хамнас диэни харахтаабатах
Хамначчыт, умнаһыт дьоннордоох
Хайытааһ олобо хайы-үйэбэ
Хаайан-күөйэн тийиэн кэллэ.
Сэттэ уон сыл устата
Сэбиэскэй диэн аатыран,
Сэринэн кэлбиттэри сингэрэн,
Сэттэ уон сэттэ омук сиэттиһэн,
Ситэн-хотон сириэдийэн
Силигилээм испит сирбитигэр
Сэри иэдээнэ илгиһиннэ
Сэймэктэһии сэттээбэ кэллэ.
Үлүгэрдээх өстөөбү үлтү сыспыт
Үйэ анардаах үтүө үбүлүөйбүтүн
Үөрэн-көтөн бэлиэтиир түгэммит
Үүнэн кэлбит кэмнэригэр
Хабыр хамаанда хаһыыраһын кытта
Кавказ хайата хайыта ыстанна,
Үрүң дьэни хараарыар диэри
Үлтүрүтэ ыгыалаабыт таанкалар
Хайа хаһаайыттарынын сыһыта
Кавказ диэки хайыстылар.
Ийэлэр харахтарынын уутун уйбакка
Ийэ сирбит дьһигис гынна.
Хайаларын хара дьайдаах дьһаһынан
Хаарыан бэйэлээх ыччаттарбыт
Хаһан да харахтаан көрбөтөх
Хайа дьоннорунуун өлөрсө
Хамаанда күүһүнэн бардылар?
Кавказ хайатын хайыр таһыгар
Хаарыан оболорбут обуттахтара,
Халлаан күөбүн, күн күлүмүн
Харахтара аны көрбөт буоллаба,
Кыһы уураабатах уоһахтаах уостарыгар
Кыһыл хааннара хараара хаттаба,
Сүүрбэлэрин да туола илигинэ
Сүүрэхтэрин буудьа тобуллаба.
Үйэ ангаарын анараа өттүгэр

Өлбүт буйуттар өндөс гыннылар,
Сааттаах сэрииттэн саллан, кыбыстан
Сангата суох төттөрү сыттылар.
Ханна баарый харыстыах аналлаах
Халлаанга баар танарабыт?
Атын да омуктар үнэ-үнэ үнэр
Аллаах диир тангаралара
Абыраабат эбит дии бадаба.
Барыта албын, барыта сымыйа.
Бар дьон, уруктун, албыны самнарын!
Тулуур туолла! Тохтоон! Тохтоон!
Турун! Сууг иһэр! Кырдык суута.
Кийини кийи аатыттан аһарбыттары,
Кийини кийинэн кэйгэллэспиттэри,
Хааны халыппыт хара дьайдаахтары
Хара остуолбаба харабалыа!

1995 с.

ГАГАРИН КОСМОС КУЙААРГА

Өркөннөөх үөрэхпит үтүөкэн айыыта,
Гагарин пилоттаах хараабыл талыыта
Уотунан уһуурда, тыалынан тыбыырда,
Советскай сирбиттэн сирилээн табыста.

Кураанах куйаарга куугунуу айаннаан,
Сигэдэрэй сирбитин эргийэ элээрдэ,
Аан дойду бүтүннүү айхаллаан-уруйдаан
Дьон-аймах долгуйда, сир Ийэ ньиргийдэ.

Бу — өйбүт үүнүүтэ, бу — күүспүт күүрүүтэ
Бу — Ленин генийин күлүмнүүр көстүүтэ.
Кизинг куйаар бэриннэ советскай кийиэхэ,
Үйэлэр тухары албан аат — киниэхэ!

КЫТАЛЫКТАР

(Р. Гамзатовтан тылбаастар)

Кыргыз хааннаах толоонуттан саллааттар
Төннүбэккэ, арай мин санаабар,

Ийэ сиргэ көмүллэн сыппаккалар
Үрүң кыталык үөрэ буолбуттар.

Олор ол быдан кэмнэртэн билигин
Көтө сылдан ыллыыллар курустук,
Халлаан диэки хайыһаат, ол да иһин
Хараастабыт ээ биһи куруутун.

Күөх тумарык ортотунан кизэлик
Сылайбыт үөр көтөрдөр аһаллар,
Ол кэккэбэ бэрт кыракый киллэник
Миэнэ миэстэм баар буолуо дии, бабар.

Кэмим кэлиэ, кыталык үөрүн кытта
Күөх барыкка көтүөм өрө дайан,
Сиргэ хаалбыт дьоннорбунаан ынгырса
Көтөрдүү кынкынаһыам халлаантан.

Кыргыз хааннаах толоонуттан саллааттар
Төннүбэккэ, арай мин санаабар,
Ийэ сиргэ көмүллэ сыппаккалар
Үрүң кыталык үөрэ буолбуттар.

* * *

Миэхэ былаас биэрэллэрэ буоллар,
Бары хайалар чыпчаалларыгар
Ингэриэм этэ мин букатын
Тапталлаах дьахталлар ааттарын.

Миэхэ арай былаас биэрдиннэр,
Дойду быһыһын өрүстэригэр
Ийэлэр ааттарын барытын
Ингэриэм этэ мин букатын.

Мунура суох былаас ыларбын,
Сэрии утары ыйаах таһаарыам,
Куйаар сулустарын барытын
Кыргызтарым аатынан ааттыам.

* * *

Сэриигэ былдыаппыт кырдыбас доборуом,
Эн санган кулгаахпар мэлдьи баар,

Оттон сорохтор тыннаах да буоллаллар
Миэхэбэ син өлбүт курдуктар.

Сэриигэ былдьаппыт эрэллээх доборуом,
Эн уотун сылааһа миигин итиэрэр,
Оттон сорохтор чугас да буоллаллар
Кинилэртэн тымныы тыын кэлэр.

* * *

Олобум уоттара умуллан
Бүтэник түгэммэр кэлэрбэр,
Үс тылы эйиэхэ мин анаан
Эттэрбин мин күндү сэгэрбэр.

Биир тылы... Сангарар кыах биэрдэр,
Мин оргууй ажайдык, сэрэнэн:
“Баһыыба эн бары үтүбүр,
Сэгэриэм”, — диэх этим сипсийэн.

Мин иккис санаабын этэрбин
Уйуо дуо сыккырыыр мин тыным?
Этиэм дьэ харахпын симэммин:
“Бырастыы гын бары албаспын”.

Бар дьылҕам ыйаабын ылынаат,
Мин үһүс баҕабын этиэбим:
“Балдыыма-туттума, оо кытаат,
Доруобай буол, күндү сэгэриэм”.

Өскөтүн мин дьылҕам аһынан
Өссө да кыратык сангартын,
Мин истин, имэнгнээх тылбынан
Хатылыам этэ үс баҕабын.

Иһиллэр гына мин эттэрбин...
Оо, хайдах эрэ дьэ ылыым тыын!
Баһыыба эйиэхэ, сэгэриэм...
Доруобай буол... уонна бырастыы...

ХОТУГУ СУЛУС (Социалистической Улэ Геройа Волковка)

Хайҕаллаах Халыма сиригэр
Халлаантан уот сулус түспэтэ —
Бу Герой булчуппут түөһүгэр
Уот сулус уордьана умайда.

Сүүрбэ сыл толорор былаанын
Бизс сылга үлэлээн толордо,
Үөрүүлээх юбилей сылыгар
Үтүөкэн бэлэби онордо.

Кыраай сир кылааннаах түүлээбин
Аан дойду үрдүнэн аатырта,
Хотуулаах үлэбэ ыгырар
Хотугу сулуспут аатырда.

ТУЙААРЫСКАЙГА (Бэлэххэ сурук)

Былыр манна судаарыскай
Көскө кэлэр сиригэр
Көтөн кэллэ Туйаарыскай
Көстөкүүн бэйэтинэн.

Сир симэбэ оҕолорго
Сирдыт буолбут айааччы,
Ийэлэргэ, аҕаларга
Иэйэн эмиэ ыллааччы.

Күндүл халлаан урсунунан
Күннүүн көтөр Көстөкүүн
Куба көтөр куорсунунан
Хоһоон суруй күнүс-түүн.

IV ТУҮМЭХ

ӨБҮГЭ ДЬОММУТ ӨСТӨРҮН ХОҮООНУН ӨЙДҮҮР ҮЧҮГЭЙ

ТӨБӨ ТӨЛКӨТӨ

Араас идэлээх
Аллараа уорбаннар^ы
Сарын үрдүттэн
Салайан олорор
Түүлээх халпахтаах
Төгүрүк төбө
Арай биирдэ
Онорбут үлэтин
Отчуоттуура кэлбит.
Төгүрүк сыллаах
Түбүктээх үлэтин
Түөрэ кэпсээбит.
Ити отчуоту
Истэн баран
Араас аатгаах
Аллараа уорганнар
Астыммакка
Айдааран турбуттар.
Аан бастаан
Атах туран
Араатар буолбуттар:
“Улахан тойоммут
Уһун кыһынга
Угунья отун
Унтуум иһигэр
Уган биэрбэккэ

Уллунабым тонгон
Таһырдыа да
Тахсыбат буоллум.
Төбөбүт үлэтэ
Төрүт мөлтөх,
Бас бабайыны
Баалкылаан кээһиэххэ”
Ити кэнниттэн
Илии обургу
Сутуруктарын
Суулуу тута-тута
Суоһурбана-суоһурбана
Суланна-кэлэннэ:
“Кыралар тустарыгар
Кымаардаан көрбөт
Кыһыылаах төбө
Кыһыны быһа
Кыптыый биэрбэккэ
Тарбахтарым тынҕыраба
Тараадыа үүнэн
Тарбанабын диэн
Тырыга тыытынным.
Көйдөй төбөнү
Көбүстэн арааран
Көскө ытыахха!”
Куолайдаах куртах
Куомуннаһан баран
Куолулаан турбуттар:
“Акаары төбө
Арыгы иһэрбитин
Адъас бобон,
Апатыыппыт сүтэн,
Аллараа диэки
Аһарар аспыт
Абыйах буолла”.
Онтон да атын
Ол бу уорбаннар
“Акаары” төбө
Албаһын-сыыһатын
Аҕала-аҕала

Араатар буолтар.
Арай онно
Агдака иһигэр
Түүннэри-күннэри
Түлүргүү тэбэр
Түбүктээх үлэлээх,
Сүнкэн суолталаах
Сүрэх туран
Кырдыгы көмүскээн
Кыһыран турбут:
“Оппосуусуяа буолбут
Ол-бу уорганнар,
Оргууйун эрэ!
Ырдыгынас-ырдырбас
Ыар олохтоох
Ырыынак кэмигэр
Барыбыт даҕаны
Бас баар буолан
Бачча кэллэхпит,
Төбө баар буолан
Төһө эмэ чөллөөхпүт.
Барыбытыгар салайар
Бас баһылыгар
Былаахыга ууран
Быһан бырабан,
Атын төбөнү
Аҕалан баран,
Орун-оннугар
Олордуохха диэри,
Тымырдарын салбаан
Тыыннаахха диэри
Бука бары да
Буорайаа инибит”.
Сүрэх этиитин
Сөбүлүү истибит
Сүрүн уорбаттар:
Тыңалар, бүөрдэр,
Тымырдар, быардар
Оппосуусуяа буолбут
Ол-бу уорбаттары

Улахан куолаһынан
Утары ууннулар,
Баһыйар куолаһынан
Баһы талаһынар
Баһылык онгордулар.
Сүбэнэн даҕаны
Сүгэнэн даҕаны
Сүүс бырыһыан
Сөбүлэтэр тойон
Орто дойдуга
Олоро илик.

АРАМААН АЛДЬАРХАЙА

Арай биирдэ
Арамаан атас
Айаннаан иһэн,
Аччыгый үрэххэ
Аннылла түспүт.
Сиргэ сытар
Сиэрдийэни ылан,
Талаһа бырабан
Тахсан барбыт.
Үрэх үрдүгэр үссэннэгэ онгостон,
Туораабыт маһын
Тоһута охсубут,
Хардаҕас онгорон
Хайыта сыспыт.
Кутаа уоту
Куугуначчы оттон,
Солуурчабын оргутан,
Сойута уурбут.
Ол олордобуна,
Ойуур иһиттэн
Оболоох эһэ
Ойон тахсыбыт,
Ыңгырыта суох
Ыалдыты көрөн
Ырдыгыныны түһээт,

Аһыгтын ардытан
Арамаан диэки
Атаакалаан барбыт.
Алдырхай быатыгар
Арамаан сордоох
Абырыах, быһыһах
Автомат саатын
Унуоргу биэрэккэ
Умнубут эбит.
Онтун ылаары
Ууга киирбитэ —
Тахсыбыт талаһата
Тамты мэлийбит.
(Уокка оттубутун
Умнаахтаабыт эбит.)
Ойуур кыыла
Ойуолаан кэлбит...
Онтон антах
Оболорго кэпсиир
Олус ынырык,
Онон тохтуохха.

* * *

Туораабыт талаһаны
Туната ааста диэн
Тоһугар кэриэтэ,
Ааспыт олобу
Ахсарбат буоллаха,
Араастаан үөхтэххэ
Остуоруйа оҕонньор
Оройго биэрээчи.

АЛЫҤАР ОБОТУН АЛЫҤА

Күн күөрэйиитэ
Күөл кытытыгар
Хаахынай балык
Халын үөрэ
Аһаан-сиэн

Аалыннаһа сылдыбыт.
Ону көрөөт,
Оҕочоҕо олорор
Оччугуй уолчаан
Сытыы күөгүгэ
Сыланхай чизэрбэни
Имигэс баҕайытык
Иилэн кэбиһээт,
Сизрин ситэрэн
Силлээн баран,
Үөр балык диэки
Үнгүлүгэ бырахта.
Ону көрөөт,
Оҕо алыһар
Ойон кэллэ.
Абата алыһар:
“Албын аска
Айаххын атыма —
Алдырхай”, — диэбитин
Ахсарбата.
Ийэтэ эрэйдээх:
“Иннэлээх чизэрбэҕэ
Инсэримэ —
Иэдээн!” — диэбитин
Истибэтэ.
Боччум “бэлэби”
Ботуччу уопта,
Мэнгилээх күөгүнү
Мэнгэстэн кэбистэ.
Балыксыыт уол
Байанайа биэрэн,
Хайытыгыттан харбаһыт
Хаахынай оботун
Өрө ыйаан
Өрүкүтэн таһаарда,
Айабын атытан
Араара охсон,
Тыы түгэбэр
Тылыбыраппытынан
Эппиэтэ суох

Элитэн кэбистэ.
Ынаарыга барар
Ыйаажа туолбут
Ыччат балык
Ылдьан, абаран
Ынчыктыы сытта.

* * *

Аба тылын ахсарбат —
Айыылаах,
Ийэ тылын истибэт —
Иэдээннээх.

ЛААМПА

Дьиэ үрдүгэр
Дьэргэйэн турар
Дьэнкир таас лаампа
Борунуй буолууга
Боробуот быажа
Бокуойа суох
Бордурбаан барда:
“Сордоох быалара
Субуруйа сыттыан,
Эриэн үөһүнүү
Эриллэннит,
Ханна да хамсаппакка
Хам тутан турабыт!
Эһи суоххут буоллар
Элбэх дажаны
Эгэлгэ сирдэри
Электричество уотунан
Элэннэтэ сырдатыхпын,
Күннүк сиртэн
Күлүмнүү туруохпун
Соботох хоско
Сордоно турдабым”
“Киэр буолун!” — дии-дии
Килэбэчийдэ,
“Ытыт!” — дии-дии

Ыххайда,
“Халбарыйын!” — дии-дии
Халабаччыйда.
Көндөй лаампа
Күлүмнүүрүн туһугар
Энергияны таһан
Эрэйдэнэ турбут
Быа боробуоттар
Бычыгырыы түһээт
Быһыта бардылар.
Таас лаампа сордоох
“Тас” гына түһээт,
Үөһээ үлүгэртэн
Үлтү түстэ,
Үйэтэ бүттэ.

* * *

Туохтан тутаахтаабын
Толкуйдаабат,
Кимтэн кииннээбин
Кэрингнээбэт киһи
Итинник издээнгэ
Илэ түбэхэбин
Итэбэйэн тэбиһин

ТУРТАБАР ТУРААХ

Көмөр хара түүлээх,
Күрдүк остуоллаах,
Даабырбай сангалаах
Далланнас тураах
Туртабара суобуттан
Тоҕо эрэ
Туоххаһыйар,
Хара дьүһүнүттэн
Хайдах эрэ
Хараастар буолбут.
Манхайыан бабаран,
Маҕаһыынна бабаран,

Бэрт кыракый
Бэлиилэ кыраасканы
Бэрэдэбиэс кыыстан
Бэриһиннэрэн ылбыт.
Ол кэннэ
Ойуурга киирэн,
Тула өгтүн
Туртаччы сотуммут.
Күн көрөр сиригэр
Көтөн тахсан,
Хатын үрдүгэр
Хатарына олорбут,
Минньигэс бабайытык
Мечтайдаан барбыт:
“Мантан антах
Мааны бэйэлээх
Манган көтөр буолан,
Куһаҕан тыаттан
Куоракка киирэн,
Холууптары кытта
Хоруобуйаҕа олоруом...”
Ол олордобуна,
Ойуур иһиттэн,
Охоһоос булчут
Ойон тахсыбыт,
Хатын үрдүгэр
Ханталлан олорор
Хаарыан көтөрү
Харахты биэрбит,
Хабды диэбит.
Толкуйдуу барбакка
Тусапка саатын
Туһаайа тутуат
“Тос” гыннарбыт.
Туртайыан бабарбыт
Тураах муннаах
Тугун эрэ
Тоҕо ыттаран
Тонгуу хаарга
Тобулу түспүт.

* * *

Айылҕа айбытын
Атынҕыраан,
Атын онгорон
Айгыстар,
Ардыгар,
Алдырхайы абалар.

КИРГИЛ КИНЭЭС

Тыынар тыыннаах
Тыа харамайдарыгар
Кэдэгэр систээх,
Кэкэйбит кэтэхтээх,
Килбэҥнэс түүлээх
Киргил көтөрү
Кинээстээ диэн
Ыраах дойдуттан
Ыйаахтаан ыппыттар.
Кини бэйэлээх
Кэллэ кэлээт
Кэрээнэ суох
Кэпсэтэн барбыт,
Кимин-тугун
Киллэринэн испит.
Аасыт сахтарга
Аччыгый сололоох
Аллара сылдьан
Үөнү буллабына
Көннүөрэр бэйэтэ,
Кырдыбас кыыллары
Кыһарыйан,
Аччыгый харамайдары
Атаҕастаан барбыт.
Тонҕоһой сордооҕу
Тобулу тонҕусуйбут,
Тиинг эрэйдээҕи
Тириитин саралаабыт,
Куобах муннаабы

Кулгаабын эрийбит,
Барабыай чыгчаабы
Баттабын үргээбит,
Кырдыбаас кыырды кынатын тоһуппут.

* * *

Дуоһуна дуомун
Тутталлар эрэ,
Тосту уларыйар
Тойомсук дьону
Хам-түм да буоллар
Харахтаабыккыт буолуо?!

МОРОДУ МОРГУОРА

Саха сиригэр
Сандал саас
Салаллан кэлэрин
“Урут-урут” диэн
Уруйдаан көрсөр
Моргуор сангалаах
Мороду кустар.
Арай биирдэ
Алаас күөлүгэр
Мунньуста түһээт
Мунньах ыппыттар.
Тойон мороду
Дулба төбөтүгэр
Дьохсоллон олорон,
Айабын мунгунан
Араатар буолбут:
“Орут-орут” диир
Оргуйар санабыт
Орто дойдуну
Олус салгытта
“Морут-морут” диир
Моргуор санабыт
Мунааба суох
Муодаттан табыста.

Онон буоллабына
Оҕо мородулар
Төрөөбүт тылларын
Төрүт умнан,
Мааны кустуу
Маатыргыах,
Көбөн кустуу
Көөбүргүөх тустаахтар”.
Ити этиини
Истэ түһээт,
Бэрт Дьаһал диэн
Биһири түһээт,
Боруу бүрүөнэн
Боротокуол суруйан,
Ыйаах таһааран
Ыйаан кэбистилэр.
Моһуокка түбэспит
Мороду оҕолоро
Сайын устата
Саҥа тылланан,
Мааны кустуу
Маатырбаатылар,
Көбөн кустуу
Көөбүргэстилэр,
Өбүгэ тылын
Өйдөөбөт,
Ийэ тылын
Истибэт буоллулар.
Күһүн обургу
Күөйэн кэлбитигэр
Көй үөрдээх мороду
Кыһына суох
Кытай сиригэр
Кырылыы көттүлэр
Онно тийэн
Олохтоох омуктар астарын
Ириис туораабын
Ичигэстээн сиир
Идэлээх эбиттэр.
Ол иһин

Олохтоох омуктар
Моһуогу онгорор
Мороду кустары
Дьааттаан өлөрөр
Дьаһал ылбыттар.
Ити кэnnэ
Итирдэн өлөрөр
Иэдээннээх дьаатынан
Ириис буолагын
Ибиирдэн кээспиттэр.
Кырдьан хаалан
Кытай сириттэн
Кыайан көппөккө
Кыстыыр-сайылыыр
Кырдыаҕас мороду
Ону билэн
Оболору сэрэппит:
“Орут-орут, морут-морут,
Орут-урут, урут-орут”.
Киһи тылынан
Кэпсиэтэххэ,
Саха тылынан
Сангардахха:
“Ириһи итигэстээмэн —
Иэдээн буолуо,
Сиэмэни сиэмэн —
Симиэртээх буолуо”, —
Дизэн эбит?
Төрөөбүт тылларын
Төрүт умнубут
Обо мородулар
Ону өйдөөбөккө,
Ириис аһын
Итигэстээн сиэн
Ибигирэтэн,
Туораах аһы
Тонгсуйан сиэн
Тобугуратан кэбистилэр.
Ити кэnnэ
Иэдээннээх дьаатынан

Истэрэ сүһүрэн,
Иирэ итирэн,
Бука бары
Буолак ортотугар
Бокуонньук буолан
Токуһан хаалтар.

* * *

Төрөөбүт тылы
Төрүт умнар
Төлкөнү түгнэриэн
Төбөҕө хатаанг.

КОҕӨНҮН СИЭН БАРАН, КӨЧЧӨБҮН КӨРДӨӨБҮТ

Күөл кытылытыгар
Көбөн кус
Сылаата суох
Сыммыт баттаан
Сылыта олордобуна,
Топпот маҕалай,
Торбон бөрө
Сылбах иһиттэн
Сыылан тахсан,
Хаарыан куһу
Халбаннаппакка
Харбаан ылан,
Ардай аһынытынан
Абыйахта ыстаат,
“Анараа дойдуга”
Атааран кэбистэ,
Уйа иһиттэн
Уонча сыммыты
Уобалаан ылан
Улаҕа диэки
Утааран кэбистэ.
Ити кэnnэ
Инсэ кэбистэрэн,
Онтон-мантан
От-мас быыһыттан,

Оболорун батгаан
Олорор кустары
Ордорбокко сизтэ,
Оболоругар таста.
Күөх сайын ааһан
Күһүн кэлиитэ
Иһэ хапсыйан,
Ингэстэ көбөн,
Күөл кытыытыгар
Көччөхтүү, көрүлүү
Тиис-уос онгостон
Тийэн кэллэ.
Көтөр-көппөт
Көччөхтөрү көрдөөн
Күөл кытыытыгар
Көгүөкэлии сүүрдэ,
Төгүрүччү эргийэн
Түүнү да булбата.
Курсуйан да хаалбыт
Куорсун да малыйбыт.
Маатырбас кустар,
Маабы бэйэлээх
Сыалаах аһылыктар
Сытгара да суох буолтар.
“Хара сордоох кустар
Ханна-ханна бардылар?
Хайа манган аллаах
Хаалларбакка харайда!” —
Бөрөлүү үөбүстэ, бөтүөхтүү тыынна,
Утатан, аччыктаан,
Ууну ыймахтаата,
Уу кытыытыгар
“Уу-уу” диэн
Улуйа олордо.

* * *

Сур бөрө туһунан
Суруйа олорон
Саас бултуурбутун
Санаан кэллим.

КӨНӨС КӨЛҮЙЭ

Күөх тыы быыһыгар
Күлүгүрэн сытар
Көлүйэ күөл
Көхсүн түгэбиттэн
Көнөс санаата
Күөрэйэн кэлэн,
Субу курдук
Сунхаран барбыт;
“Күөх ойуур бабайы
Күнү-ыйы бүөлээн,
Көхсүм кыараан,
Көппөбүнэн бүрүллэн
Күлүгүрэ сыттабым.
Күтүр тыа
Күлүктээбэтэ буоллар,
Күннүк сиртэн
Күндээриэм этэ.
Ону баара,
Олус кыһыылаах,
Ураа мастар,
Уубун уулаан
Улааттылар,
Силистэринэн
Сиикпин сизэн
Силигилээтилэр
Мантан антах
Мас-таас курдук
Тус-туһунан
Тутулуга суох
Туругуруох тустаахпыт.
Күн бүгүнгүттэн
Көлүйэ күөл
Көнүл буолабын,
Уубун уулааман,
Сиикпин сизэмэн!”
Итинник дыһалтан
Икки-үс сылыннан
Иэдээннэ тийибиттэр.

Хара тѳа барахсан
Хатан-кууран
Хагдарыйан хаалбыт.
Курунгах буолтун
Курулаччы эрбэтэн,
Тимир көлөнөн
Тизэйэн барбыттар.
Күлүккэ үөскээбит
Көлүйэ күөл
Куйаас сыралтан
Кууран барбыт,
Улахан итииттэн
Уолан хаалбыт,
Түгэбэ эрэ
Түүнүгүрэ сыппыт.

* * *

Анааран көрдөххө,
Алаас иһэ
Айыллыбыт айылбаттан
Арахсыбат аналлаах,
Толкуйдаан көрдөххө,
Тусаһа иһэ
Тулалыыр эйгэттэн
Туллубат тугаахтаах.

ИККИ ХОТУУР

От ыйын
Ортотун сабана
Охоноос о҅онньор харанга ампаартан
Хаһаас хотуурдарын
Халыгыратан таһааран,
Кыстыгын диэки
Кыыратан кээһээт,
Атын наадаба
Ампаар кэннилээтэ.
Иэнпэтэх ынахтыы
Ибиридэтэ турдабына,

Илитиэпкэ хотуурдар
Истибэттин диэн
Ибир-сибир кэпсэтэллэр:
“Хаһаайын кэлэн
Халтан кыстыкка
Хабырыта саайыа,
Хатыылаах игиинэн
Харса суох аалыа,
Буруус тааһынан
Бокуойа суох сотуо
Абытайа бэрт буолуо
Айыкката бэрт буолуо!”
Сити курдук
Сибигинэйэ түһээт,
Хоргус хотуур
Хойуу от быһыгар
Хордойон хаалла.
Охоноос о҅онньор
Он’остон кэлэн,
Хотуурун көрдөөн
Холоруктанна,
Булумахтанна,
Булкулунна —
Букатын булбата.
“Чөчүөккэ ылбыт”, — диэн
Чөкө санаан кэбистэ.
Ордубут хотуурун
Олус тупсабайдык
Онорон кэбистэ,
Ол кэннэ
Ходуһаба киирэн,
Хойуу оту
Хоһуун үлүгэрдик
Хоруйан барда.
Сытыы хотуур
Сыһыы отун
Сырылаччы хотто,
Сииктээх оту
Сирилэччи быста,
Дьэбинэ дьэбэлийдэ,

Кырааската кыларыйда,
Күллэ-үөрдэ,
Күн уотугар
Көмүстүү күлүмүрдээтэ,
Онтон били
От быыһыгар
Хорбойон хаалбыт
Хоргус хотууру
Сииктээх дьэбин
Сиритэ сизтэ,
Тууралаах ончобун
Тулума эрэ хаалла,
Өр кэмнэ
Өгөх күрдьүгэр
Өлүгүрэ сытта.

* * *

Үлэттэн күрэнэн
Үйэбин уһатыам диир
Өлүүкэ санаа
Өнүйбэтэ чахчы.

ОРДУОС БОРБУОС

Бороҕон ыалыгар
Борбуос диэн ааттаах,
Ордуос майгылаах
Овчарка ыт
Оҕо эрдэбинэ
Мойтоҕор бэйэлээх,
Моойто диэн ааттаах
Булчут ыт оҕотунаан
Бодоруһан улааппыт.
Борбуйун көтөбүүтэ
Борбуос ыты
Борохуолкаҕа киллэрэн,
Боччум сыанаҕа
(Билингнитэ
Биир быгыылкаҕа)

Быһа-бааччы
Бырахсан кэбиспиттэр.
Овчарка оҕото
Олус мааны ыалга
Оҕо курдук
Бүөбөйдэнэн улааппыт,
Бөскөйө уойбут.
Хаһаайын суоҕар
Харабыл буолар,
Атахтаабы аһарбат
Амырыын аһыылаах
Аддьырҕа аатырбыт.
Арай биирдэ,
Куорат дыоно,
Куолуларынан,
Күөх сайынҕа
Көрүлүү таарыйа,
Тыа салгынынан
Тыыммахтыы түһэ,
Ыттаах ыалларыгар
Ыалдыттыы тахсыбыттар.
Мааны ыттарын
Массыынаҕа олордон,
Били Моойтотугар
Билиһиннэрэ илпиттэр.
Урукку доборун
Умнаахтыы илик
Моойторук эрэйдээх
Мойторуйа сүүрэн,
Олус улахан
Овчарка ыкка
Ойон кэлбит,
Эбэрдэлиир курдук
Эккэлии-эккэлии
Тула көппүт,
Тумсуттан салаабыт.
Урукку доборун
Умнан кээспит.
Ордуос буолбут
Овчарка ыт

Аһыытын килэтээт,
Ардьыгыны түһээт,
Моойто муннаабы
Моонньуттан ылан,
Буорга быраҕан
Бурҕас гыннарбыт.
Хабарҕатыгар түһэн,
Хайа ытырыабын
Хаһаайын көрөн,
Хаһыытаан тохтопшут.

* * *

Улааттахтарына
Урукку добогторун
Умнан кэбиһэр
Бартыбыал тутуурдаах
Барбах дьон
Баҕарбатар да
Баар буолаллар.

МУОДА МОҔУОГА

Дьадангы танастаах
Дьабара муннаах
Дьаар анныгар
Дьаарбайа киирбитэ,
Аан дойдуга
Аатырбыт монтуолаах
Андаатыра хотун
Ордуутун иһиттэн
Орбостон тахсан,
Сылбах үрдүгэр
Сылаас күннэ
Сыламныы олорор эбит.
— Кытарымтыһа саһаран,
Кырдык даҕаны,
Кылааннаах кыыллартан
Кырасыабайдара эбиккин,
Бу оттон мин сордоох

Буорга булкуллан
Борохуолкаҕа да барбат
Боростуой сонноннум,
Сиргэ сиргэнэн
Сирэйдээхтэн эрэ
Сириллэр буоллум.
Көр, эн курдук,
Күөх далайга
Көччүйэрим буоллар,
Кыратык эмэ
Кылааннааммын
Кырасыабай кыылларга
Кыттыһыам эбит буолуо, — диэн
Сириигэ сылдыар
Сир харамайа
Уу олохтообор
Уй-хай тылласта
— Муодунай буоларга
Муударай толкуй
Букатын даҕаны
Буосата суох эбээт
Уһун толкуйа суох
Уу түгэбэр
Уонча хонукка
Умсаахтыгы түстэргин,
Саппабырбыт бэйэн
Сайҕанан,
Түүн-өнгүн
Төһө эмэ тупсан
Бастың муодаҕа
Барсыан эбитэ буолуо, — диэн
Андаатыра хотун,
Аат эрэ харата,
Айабын атан
Анааттан кэбистэ.
“Үтүө” сүбэтин истээт,
Үчүгэй муодаҕа
Үлүһүйбүт муннаах
Сүүрэн кэлэн,
Сүүрүктээх ууга

Сүгэни бырахпытты
Төбөгүн оройунан
Түһүнэн кэбистэ.
Сүбэһит андаатыра
Сүтэн хаалбыт дыбара
Уһуннук умсарыттан
Улаханлык сөхтө.

* * *

Бэйэ айылбатын
Билиммэккэ,
Үс омуқ муодатынан
Үлүһүйүү түмүгэ
Үчүгэйэ суох буолар.

ТОҕУН ЫЛБЫТ ТОҕОҕО

Халын бабайы
Хаптаһын маска
Хатыылаах уһугунан
Хатанан турар
Сэллэйэ сытыйбыт
Сэлээппэ туомнаах
Тоһоҕо дигэн
Тойооску баара
Киһиргэс санаата
Киһирэн кэлэн
Чабылайан чабаарыйда:
“Өгүйэ бабайы
Өтөйө сытыйан
Ойон кэлэн,
Оройго биэрбитин
Киһи бэрдэ буолан
Кэһэтэн биэрдим,
Сэрэтэ таарыйа

Сирэйгэ биэрэн
Төбөгүн сыһын
Төйүөрдэн ыгтым”.

Этэн баран
Эбирийэн иннинэ,
Ыарахан бабайы
Ыстаал өгүйэ
Ыаранныгы түһээт,
Тимир тоһоҕону
Тиит маска
Тимириэр диэри
Оройго биэрэн
Ороммот онордо,
Хайҕаммыт тоһоҕо
Хаптаһын иһигэр
Хамсаабат гына
Харабаланан хаалла.

* * *

Киһиргээн кэпсэнэр
Киһини издэтэр.

ҮРЭЛЛИИ ҮЛҮГЭРЭ

Тамайан сүүрэр,
Табыян аһыыр
Таба үөрдэрэ
Энсиллэр туундараба
Эйэлээх бабайытык
Энгээрдэһэн үөскээн,
Элбээн истилэр
Бас-көс буолар
Баһылык таба
Сиртэн сиргэ
Сирдээн илдьэн
Минньигэс лабыктаба
Мэччитэн испит,
Кыһалбата суох
Кыстатан-сайылатан
Халҕаһалыы хаамар
Халын үөрдэммит
Сизмэх бөрөлөр

Сиэри эрэ гынналлар
Чулуу табалар
Чуобуһа түһээт,
Адаар муостарынан
Абытай онгорон
Антах диэки
Атааран испиттэр,
Муос туйахтарынан
Муннуга тэбэн
Муотурдан ыппыттар.
Ол да буоллар
Олох уустуга
Олус олуйан,
Арай биирдэ
Алдьархай ааннаабыт:
Бастаан иһэр
Баһылык таба
Туора сир тонугун
Туһабар түбэхэн
Тутуллаан хаалбыт,
Тууйуллаан өлбүт.
Кутгаммыт табалар
Кутгара хамсаан,
Сирдьитэ суох буолан
Сир-сир аайы
Сиэлэн хаалтар.
Ыраах-ыраах
Ыһылла сүүрбүтүр.
Туундара устун
Тус-туспа баартарын
Торбон бөрөлөр
Тутугалаан сиэн
Туйахтара-муостара
Туундара иэнигэр
Туртаһан хаалтар.

* * *

Ааҕааччы атастаар,
Алыс өр кэмнэ
Атастыы-доҕордуу

Алтыһан баран
Атырдыах маһыныы
Аны-ангы
Арахсан хаалар
Абыралы ажалбат,
Үүрүллүбүт түүлү
Үрүө-тараа
Үрэллэн хаалар
Үчүгэи ажалбат.

ЫЙ

Дьэс алтан сирэйдээх
Дьэлтэбэр ый
Түүнтү халлаанга
Төгүрүйэн туран,
Көстүбэт күнү
Күлүү гынан
Киһи кэлэйиэх
Киһиргэхэ киирэн
Кэпсээн барда:
“Көмүскэ тэнниир
Күннэрэ баара
Көрүннүк үлэһит:
Харанга эрэ буоллар
Халбарыйан биэрэр,
Түүн эрэ буоллар
Түгэххэ түһэр.
Онтон бу мин
Орто дойдуну
Күн эрэ күрэннэр
Көмүс бэйэбинэн
Күлүмнүү сырдатабыт.
Тыаба, хонууга
Тыргыла тыгабын.
Аан дойдуну
Анаардас мин эрэ
Алдьархай харанаттан
Абыраан турабын,
Күөх сиртэн

Күтүр күлүгү
Көлбөрүтэн биэрэбин.
Ону истэн,
Ойуур иһигэр
Мутукка олорор
Муударай мэкчиргэ
Ыраах да буоллар
Ыйга ыһыытаата:
“Килиэ муус сирэйдээх
Киһиргэс эрэйдээх
Күлүү гынар
Күнүн уота
Күүһэ бэрт буолан,
Сирэйгиттэн тэйэн
Сири сырдатаргын
Өлбөөркөй өйгүнэн
Өдөөдөөбөт эбиккин”.

МУММУТ ХАРААБЫЛ

Улуу муораба
Улахан хараабыл
Устан испит.
Удуйар-ынырар
Унуоргу биэрэк
Дьирбии курдук
Дьиримнээн көстүүтэ
Хараабыл уруулун
Халбанга суох туһупут
Хаарыан хапшытаан
Хайа эрэ тымырын
Хам туттаран,
Хаана хаайтаран
Хамсаабат буолбут,
Харабын симпит.
Устан иһээччилэртэн
Урдус бэртэрэ
Уруулу былдьаһан,
Уна-ханас салайан,

Куомпаһы алдытан,
Куурсу сүтэрэн,
Төттөрү-таары
Түнг-танг түһэрэн,
Балкыырдаах муораба
Баһылыга суох
Бас-багтах барбыттар.
Хамаанда иһигэр
Хайдыһы тахсан,
Хаан тохтуулаах
Хапсыһы буолбут,
Каюталар аайы
Хардары-таары
Халаһы хойдубут.
Бааллаах балкыырга
Бассасыыр дьонно
Бастара ыалдыан,
Аччыктааһын ааннаан,
Кырыысалаан сиир
Кыһалжата тирээн,
Суһал собуустук
“СОС” сигналы
Эппиэтэ суох
Эфиргэ ыппыттар.
Сир сиксиктэригэр
Сигналы тутаат,
Көтөр аалларынан
Көрүннүк да буоллар
Көмө ыппыттар,
Хаппыт астары
Хараабыл үрдүгэр
Таһа-таһаллар
Тамнаан испиттэр.
Үөһэттэн түспүт
“Үтүө” көмө
Төбөлөрүн үрдүгэр
Түһэн эрдэбинэ,
Ырыган дьонно
Ылыахтарын иннинэ
Харса суох

Хапсагай дьон
Харбаан ылан,
Хабан кээспиттэр.
“Абырал” көмө
Аччык дьону
Абырыыр оннугар
Айдааны ажалбыт.
Улахан хочуолга
Уматык баранан,
Устуулар, остуоллар
Уокка барбыттар.
Байыаннай сэптэри
Барытын унааран,
Паарынан барар
Пароход он ортор.
Муонатын сүтэрбит
Модун хараабыл
Муора ортотугар
Муна-тэнэ,
Мунгана сылдыбыт.
Модун ааллаах
Муора пираттара
Муммут хараабылы
Ыраабы көрөр
Ыраас тааһынан
Тоҕо эрэ, тоҕо эрэ
Тула өттүттэн
Тобулу одуулаан
Тонолуппат буолтар.

* * *

Былыр-былыргыттан
Былаас былдыаһыта
Быһылааннаах буолар,
Сатаабат аата
Салалтага талаһар
Саахалы таһаарар.

ОТОННООХ ДЬЭДЬЭН

Ойуур сабатыгар,
От быһыһыгар
Отонноох дьэдьэн
Ойобостоһо үүммүттэр.
От ыйын
Ортотун сабана
Дьэдьэн барахсан
Дьэлтэйэ кытарбыт,
Отон муннаабы
Ол-бу диэн
Омнуолаан барбыт:
“Обуруо саба буолан,
Ороһулаан түһэн,
Күннээх сайын устата
Күөбүнэн көрөн
Көлөөх да аскын.
Миигин көр эрэ:
Минньигэспин даҕаны,
Арамаат да сыпһын
Ама хаска ылыанһый?
Аан дойдуга
Ама миигиттэн ордук
Амтаннаах ас
Айылҕа барахсанга
Айылыбата ини!”
Уулаах отон
Утары сангарбакка
Сэбирдэх быһыһыгар
Кирийэ кистэннэ.
Көмүс өгүнэн
Күлүмнээбит,
Араҕас кыраасканан
Аҕаммыт
Күһүн обургу
Күөйэн кэллэ.
Арай били
Аатырбыт аспыт,
Арбаммыт дьэдьэммит

Ньалбаччы сытыйбыт,
Ньяппаччы уостубут.
Уулаах отон
Улам улаатан
Толору ууламмыт,
Торолуйа тупсубут,
Бастын остуол
Бағалаах аһа
Барыаннья буолбут.

* * *

Бэрди, мөкүнү
Бизтэк тахсыгыта
Билээччи диэн
Өбүгэ дьоммут
Өстөрүн хоһоонун
Өйдүүр үчүгэй.

ОХОНООС ОҢОНЬОР УОННА МААНЫ МАСКАБЫЫС

(Үгэ)

Охоноос оҥоньор
Обуһун миинэн
Оргууй абай
Оройуоннаан истэбинэ
Манган лаахтаах
Мааны бағайы
Маскабыыс массыына
Мастыы ситэн ааста.
Массыынаҕа олорор
Мааны оҥолор
Обустаах оҥоньору
Одуулуу-одуулуу
Айахтарын мунунан
Аллараастаан аастылар;
“Былыргы көлө
Бытгыы сыылан
Бытаанын бағайын.
Ханна тийээри

Хаамаахтаан эрдэбэй?
Ха-ха-ха, ха-ха-ха.
Биһиги сэппит
Биир түгэннэ
Бизэрэстэ сири
Биллэрбэккэ аһан,
Бирилээн түһэн
Бэрдин эриэхсит!”
Ити истэхтэринэ
Илин диэкиттэн
Итии тыал
Ыас хара
Ыанньыйбыт быллыты
Ыадатан аҕалан,
Ыаҕастаах уунан
Омуннаахтык кутта,
Биздэрэлээх уунан
Бирилэччи бизрдэ.
Тыа суола
Тыҥа курдук
Дыгданнаата,
Буор суол
Бутугас курдук
Булдьугураата.
Мааны бағайы
Маскабыыс көлө
Бадараанҥа
Барбат гына
Батыллан хаалла.
Бирили-бирили
Биир сиргэ
Бидилгэхтии турда.
Ол турдагына
Охоноос оҥоньор
Обуһун миинэн
Олохоччутан кэллэ.
Суол моһуогар
Сору көрбүт
Суоппар уол:
“Сордоох сэби

Суол кытаанабар
Сонон кулу”, — диэн.
Айан кинигиттэн
Ааттаһааччы буолла,
Охоноос офонньор
Оргууй аҕай
Обуһуттан түһэн,
Хатыы хоппуруон
Ханаат быанан
Итийиз диэри
Илистибит сэби
Илин күрүүгүттэн
Иилэн баран,
Обуһун дьүккүтэн
Ороон таһаарда.
Махтаммыт дьон
Массыына иһиттэн
Хара баргыбылтан
Ханһаах утабы
Кылабачытан таһааран
Кырдыбаска ууннулар.
Ону күүшпэтэх
Охоноос офонньор
Төлөбүр аһы
Төтөрү аста,
Түһнэри хайыста,
Обуһун үрдүгэр
Олоро түһээт,
Айанын суолунан
Арбаа диэки
Астара турда.

* * *

Сэксэйбит баттахтаах,
Сэпсийбит быгыктаах
Сээркээн сэхэттэр:
“Сэнээбитин абырыа,
Сирбитин туһалыа”, — диэн
Сэхэргиир этилэр.

КУОБАХЧААН (Үгэ)

Билгийбит уулаах
Бидилийэр сүүрүктээх
Биир улахан өрүс
Аата суох
Аччыгый арытыгар
Арай биирдэ
Куйакый кутуруктаах
Куттас куобахтар
Өрүс эһиннэбинэ
Өлүүттэн быһһанар,
Халаан уутуттан
Харыстанар туһунан
Мустан баран
Мунһах ыһпыгтар.
Барыларын салайар
Баһылык куобах
Быһһлаантан быһһанар
Былаанын эппит:
“Халаан уута
Халыйан кэлэн
Харыйан иннинэ
Тирэх мастары
Тииспитинэн кэрбээн,
Боччум собус
Болуот онгостон,
Уу ылбат
Улахан арытыгар
Устуох тустаахпыт”.
Баһылык этиитин
Бары сөбүлээн,
Тойоннорун тылын
Толорон бартар.
Түүһнэри-күһнэри
Түбүгүрэн туран,
Бокуйа суох
Болуот онгортор.
Арай биир эрэ

Аччыгый куобах
Көмөлөспөккө эрэ
Көрүлүү сылдыбыт.
Ойуур иһигэр
Ойуолуу оонньообут,
Талах иһигэр
Таалалы сыппыт.
“Үлэлээ”, — диэн
Көрдөһөн көрбүттэр.
Ону баара
Оччугуй куобах
Олох истибэтэх.
“Обо-обо эрдэххэ
Оонньоомохтоон хаалыахха,
Улахан арыны
Умсан даҕаны
Болуота суох
Булаа инибин”, —
Инньэ дии-дии
Иирэ талах иһигэр
Куота сүүрэн
Куйтурус гыммыт.
Ырааһыйа баарыгар
Ыллыы-ыллыы
Ыстангалабыт,
Онно-манна
Оторой-моторой
Ойуолаабыт.
Ойуолаан-ойуолаан
Олус сылайбыт,
От быыһыгар
Охтон түһээт,
Утуйан хаалбыт.
Ол сыттабына
Уу кэлэн
Улаҕатыгар киирбит,
Муус кэлэн
Муниуга аспыт.
Олус соһуйан
Ойон турбута —

Дьонноро бары
Дьоһун аалынан
Уу ылбат
Улахан арыытыгар
Устан хаалтар.
Остуол саҕа
Оччугуй томторго
Сордоох куобах
Соҕотобун эрэ
Туга да суох
Туран хаалбыт.

* * *

Уһун кыһынна
Удбаара сылдьан
Уругун ааппакка
Кылааһыгар хаалар
Кыһалбаҕа ылларбыт
Үөрэнээччи баарыгар
Үгэбит ананар.

БӨРӨ МАХТАЛА

(Үгэ)

Аддырба бөрө
Арай биирдэ
Айаҕа түбэһэн,
Атабын тоһутан,
Айаккалы сыттабына,
Амарах санаалаах
Арамаан оҕонньор
Арбахтан булан
Сыарҕаҕа ууран,
Сыһан-соһон
Балаҕаныгар аҕалан,
Бааһын эмтээбит.
Тостубут унуобун
Тупсабай баҕайыгык
Тутан баран,

Бэрт үчүгэйдик
Бэрэбээскилээн кэбиспит.
Ол кэннэ
Оболортон кистээн
Хотон иһигэр
Хорбото сыгыарбыт.
Ынабын ыан
Ыажастаах үүттэн
Ыймахтаан ылбыт,
Бопцуолдыа иһиттэн
Буотарак таһааран
Ботуччу уоптарбыт.
Абыйах хоноот
Адьерба кыыл,
Айалыыра аһан,
Атабар турбут.
Аһыныгас санаалаах
Арамаан кырдыбас
Биир сарсыарда
Били кыылын
Билэ-көрө,
Хоноһотун көрсө
Хотонугар киирбитэ
Аана суох
Алдьархай бөбө
Ааннаабыт эбит.
Бүөбэйдээн үтүөрдүбүт
Бөрө түөкүнэ
Быатын сыһын
Быһа кэрбээбит,
Атабар турбут.
Адьерба баара
Баар сүөһүнү
Барытын тардыбыт,
Торбоһун сордообу
Тобута тыытан
Тото аһаабыт,
Туйахтаах муһун,
Харыһыйыа диэн,
Хаһаайыннга хаалларбыт.

Түксүлүү тотон,
Түннүк мууһун
Түнгэри анһан,
Ойуурун диэки
Ойуолаан хаалбыт.

* * *

Махталы билбэт
Мабай аллаахтар,
Хомойуох иһин,
Куруутун бааллар.

V ТҮҮМЭХ

КҮЛҮӨХХЭ ДУУ, КҮЛҮМҮӨХХЭ ДУУ?

(Сатира, юмор)

САХА ДЬАХТАЛЛАРЫН САҒА МЭТИРИЭТТЭРЭ

Бастакы мэтириэт

Хотуурдаахха холбоспотох,
Кыраабыллаахха кытгыспатах,
Ынах ыырга ылсыбатах,
Обурукка орооспотох,
Кинигэлиин кэпсэппит,
Сурунаалыын сонуннаспыт,
Хаһыакка хаппыт,
Кумаабыттан куурбут.
Аан дойду
Араас дыктитин
Анааран көрөр,
Айылҕа таабырынын
Арийан быһаарар,
Былыргыны ырытар,
Быйылгыны былаанныыр,
Кэлэр кэми кэпсиир
Үөрэхтээх өркөнө,
Учуонай улуута.

Иккис мэтириэт

Чуппууската чубугурас,
Кууруссата куллурбас,
Сибиинньэтэ силтэннэс,

Ыдастыбыт ынахтаах,
Торолуйбут торбостоох,
Обурсууну олордубут,
Сүбүөкүлэни сөбүлээбит,
Томаты таптаабыт,
Хортуосканы хоторбут.
Түүннэри түбүгүрэр,
Күнүстэри сүпсүгүрэр,
Ол да буоллар
Оболорун аһыттан
Ордубатах дохуоттаах,
Байан барбатах,
Барбах эрэ
Бааһынай ааттаах.

Үһүс мэтириэт

Олорор сирэ — офис,
Хорвойор сирэ — хонтуора,
Хатанар сирэ — кабинет.
Көрбүтэ эрэ көмпүүтэр,
Билбитэ эрэ пириинтэр,
Истибитэ эрэ интернет.
Төлөпүөнтэн түксүлээбэт,
Сотовойтан сололоммот.
Кумаабыны куоппуйальыр,
Дьаһаллары дьаарыстыыр,
Докумуоннары толорор,
Бирикээстэри бэрийэр,
Бэчээттэри туруорар
Тойонуттан астынар,
Тос курдук туттунар
Хонтуора дьизэ
Хотун дьахтара.

Төрдүс мэтириэт

Үрдүк үөрэхтээх,
Үтөө майгылаах,
Чобуо сангалаах,
Чочуонай туттуулаах,

Чуораан музыкалаах,
Оболор тустарыгар
Олобун анаабыт,
Иитэр үлэттэн илистибит,
Уруок биэрэртэн улугурбут,
Ордорбута эрэ оскуолата,
Кыһаммыта эрэ кылааһа,
Өйдөөбүтэ эрэ үлэтэ.
Тиритиэр диэри
Тэтэрээти бэрийэр,
Утуйуор диэри
Уруогун бэлэмниир
Билиини биэрэр,
Сайдыыга салайар,
Үтүөбэ үөрэтэр,
Олоххо уһуйар.
Уйаҕас дууһалаах
Учуутал дьахтар.

Бэһис мэтириэт

Кэрэ ангардар ааттарын
Киргэ-буорга тэпсибит,
Түптээх олобо
Төрүт мэлийбит,
Төрөппүт оботуттан
Түннэри хайыспыт,
Аһыыр аһа — арыгы,
Иирэр аһа — испиир,
Биһириир аһа — пиибэ.
Кэрээниттэн тахсыбыт,
Кэдэрги майгылааммыт,
Кэрэдэк олохтоммут.
Обону куттуур
Олуона дьүһүннэммит,
Симик-сыраан сырайдаах,
Сылба хамсаныылаах,
Марай-сарай танастаах,
Маатыра сангалаах.

Алтыс мэтириэт

Үрүн-хара үлэни
Үлэлээн көрбөтөх,
Киэргэллэрэ килбэйбит,
Кырааската кылбайбыт,
Билбитэ эрэ биэчэр,
Таптаабыта эрэ танцы,
Сонурбаабыта эрэ шоу.
Мунурдаммыта эрэ муода.
Тастын, табаары талбыт,
Омук таҕаһын ордорбут,
Курдатты көстөр
Куопталаммыт,
Тугун эрэ хаххалыыр
Тутум эрэ дьууппаламмыт.
Харчылаах хабалыардаах,
Джиттээх дьээдьэлээх,
Көмүстээх көссүүлээх,
Бриллианнаах билсиилээх.
Боронсуустуун бодоруспут,
Эмирикээнниин эрийсибит,
Дьопцуоннуун добордоспут,
Кытайдыын кыттыспыт.
Сахалыы сатаан
Сангарбат буолбут,
Төрөөбүт тылын
Төрүт умнубут,
Тэлгэхэтиттэн тэйбит,
Омугуттан ойдубут,
Алааһыттан араһыт.

Сэттис мэтириэт

Бири биэс ғынар
Сүүрбэни сүүс онорор,
Абыҕабы элбэтэр,
Аччыгыы үлүннэрэр.
Ыраабы чугаһатан
Ысаран атыылыыр.
Бэтэрээнни ильдэн

Бэркэ батарар,
Кытай табаарын
Кыама суох таһар,
Кэриэй табаарын
Кэмэ суох эргитэр.
Эмиэрикэ да аһын
Эргитэр-урбатар.
Аһы-танаһы,
Анарааттан абалан,
“Аччыгый” сыанаба
Атыылаан абырыыр.
Үөбүллэр аата
Үспүкүлээн диэн,
Бэрт аата
Бириппиринимээтэл,
Култуурунай аата
Коммерсант диэн.

УЛУУ ПУШКИНТАН... ИНТЕРВЬЮ

Поэт ангардас литератор эрэ буолбакка дириг, киэн билиилээх историк уонна политик этэ. Кини сорох көрүүлэрэ бүгүнгү биһиги тирээн турар кыһалжаларбытын чопчу быһаараллар диэххэ сөп. Өскөтүн тыыннааба эбитэ буоллар, манньк ис хоһоонноох интервьюну биэриэ эбитэ буолуо.

— Александр Сергеевич, эн айымньыларгы гонорар туһуттан суруйар этиг дуу, эбэтэр бэйиңг иэйиң айарың дуу?

А.С.: Поэт беспечный, я писал
Из вдохновенья, не из платы.

— Биһиги кэммитигэр олоххо иптэриэстэрин сүтэрбит, санааларын түһэрбит дьон элбээн эрэллэр. Олору эн туох диэн санааларын көтөбүөңг этэй?

А.С.: Если жизнь тебя обманет, не печалься, не сердись!

В день уныния смиришься: день веселья, верь, настанет.

— Бу буолан турар үйэбит туһунан туох диэн санаалааххыный?

А.С.: Наш век — торгаш; в сей век железный.

Без денег и свободы нет.

— Судаарыстыбаны салайааччылар ортолоругар бөрүкүтэ суох дьоннор баалларын туох диэнг этэй?

А.С.: Беда стране, где раб и льстец

Одни приближены к престолу.

— Суруйааччы айарыгар куорат ордук дуу, тыа сирэ ордук дуу?

А.С.: В глуши звучнее голос лирный,
Живее творческие сны.

— Россияба икки суол алдьархай баар дииллэр: акаарылар уонна суоллар. Акаарылар, бука, сүппэттэрэ буолуо, оттон суоллар түпсүөхтара дуу?

А.С.: Шоссе Россию здесь и тут
Соединят, пересекут.
Мосты чугунные чрез воды
Шагнут широкою дугой.
Раздвинем горы, под водой
Пророем дерзостные своды.

— Александр Сергеевич, таптал чааһынан олохпунт Бразилия сериалларыгар майгылаан эрэр — обонньоттор эдэр кыргыттары экирэтэллэр, эмээхситтэр эдэр уолаттары сырсаллар. Бу хайдаһый?

А.С.: Любви все возрасты покорны,
Но юным, девственным сердцам
Ее порывы благородны.

— Урут даһаны, билигин даһаны муоданы сырсар, санганан үлүһүйэр сөп дуу?

А.С.: Быть можно дельным человеком
И думать о красе ногтей,
К чему бесплодно спорить с веком?
Обычай деспот меж людей.

— Эн политикаба экинэн-хаангынан бэркэ эриллит кини буолаһын. Россия билингги балаһыанньатын хайдах сыаналыанг этэй?

А.С.: Однако... есть и другая гидра, чудовище страшное и губительное, с которым мы должны бороться, которого должны уничтожить!.. Эта гидра, это чудовище — самоуправство административных властей, развращенность чиновничества и подкупность судов России? Россия стонет в тисках этой гидры поборов, насилия и грабежа, которая до сих пор издевается даже над высшей властью. На всем пространстве государства нет такого места, куда бы это чудовище не досягнуло! Нет сословия, которого оно не коснулось бы! Общественная безопасность ничем у нас не обеспечена! Справедливось в руках самоуправцев! Никто не уверен ни в своем достатке, ни свободе, ни в жизни! Судьба каждого висит на волоске, ибо судьбою каждого управляет не закон, а фантазия любого человека...

— Россия мөлтөөбүтүнэн туhanан кинини сэриилээн ылыахтарын бабарар дойдуларга туох диэн этэй?

А.С.: Так высылайте к нам, витии,
Своих озлобленных сынов:
Есть место им в полях России
Среди нечуждых им гробов.

— Биһиги сотору Улуу Кыайыы сылын бэлиэтиэхпит. Ону эн хайдах эбүрдэлиэн этэй?

А.С.: Победа! Сердцу сладкий час!
Россия! Встань и возвышайся!
Греми восторгов общий глас!

Интервьюну “ылла”, а.э. таган оҕордо

Б. Уһууускай-Сэки

Пушкин урукку “дьишкэй тунгустар”

*тылларын ситэ үөрэтэ илик буолан, хоруйдарын
нууччалыы биэрдэ, манна кини поэтической
айымньыларыттан, публицистикатыттан
быһа тардыылар туттулунулар*

ДОРУОБАЙ БУОЛУУ СЭКИРИЭТЭ

(Доруобай киһи монолога)

Һи-һи-һи! Күлэбит дуо? Дьэ ити үчүгэй! Мин эмиз күлэбин. Һэ-Һэ! Күндү табаарыс доҕоттор, тос курдук тойоттор уонна толун хотуттар, истээччилэр уонна биһирээччилэр, көрөөччүлэр уонна күлээччилэр, мин эһиэхэ ким да истибэтинэн доруобай буолуу биир бэртээбэй сэкириэтин кэпсээригынабын. Сөбүлэһэр инигит? Дьэ, ол сэкириэтэ туохханы?

Ол олус боростуой ныма буолар. Онно ханнык да эмп-томп, биэссэр-быраас, ойуун-удаҕан, от-мас наадата суохтар. Боруоста куруутун үөрөкөтө сылдыахха наада. Холобурунан бу мин бэйэм буолабын. Көрөргүт курдук доп-доруобайбын. Тоҕо доруобайбыный? Тоҕо диэтэргит мин төрүөхпүттэн ыла бу күнгэ, бу чааска, бу мүнүүтэбэ диэри күлэ-үөрэ сылдыабын. Көр мин ийэбиттэн түһээт күлэн тоҕо барбытым ээ, ону баҕас үчүгэйдик өйдүүбүн. Көр оҕолор төрөөн төкүнүйэ түһээт, ытаан тоҕо бараллар ээ. “Эһээ да эһээ, эһээ да эһээ” — диэн энньэбэлээһини бөбө буолаллар. Ол дьэ туох аатай? Тоҕус ый тухары сыыраастаах харанга хаайыыга сытан тахсан баран ытыыр диэн — бу

акаары быһыы буолбат дуо?! Оттон мин буоллар күөх окко күөлэһисгынаат, күлэн көр бөбөгө.

Онтон ыла сааһым тухары күлэ сылдыабын. Аны туран наар үчүгэйтэн эрэ күлэр буолбатахпын. Үчүгэйтэн киһи эрэ барыта үөрэр, оннообор ыт үөрэн ымайа эккэлээччи. Ол эрээри, бу куһаҕантан үөрэр саарбах киһи турар диэмэн. Саас сааһынан быһааран кэпсээтэхпинэ, баҕар эһи эмиз сөбүлэһиэххит буолуо. Дьэ ол маннык.

Арай биирдэ атым өлөн хаалбытыгар алдьархайдык үөрэн турардаахпын. Биирдэ саас аппын миинэн, кустаан баран төннөн истим. Бэбэһээ кэстэрэн туораабыт үрэхпэр арай уу кэлэн сүүрүктээн дэбилийэ сытар эбит. Онтон улаханлык уолуйбатым: атым сүрдээх харбыһыт баҕайы этэ, онон харса суох үрэххэ ыстаннаран киридим. Унуоргу биэрэккэ чугаһаан истэхпинэ, атым эрэйдээх сылайда, тимирэ-тимирэ күөрэйдэ, дьэ иэдээн буолла. Олох биэрэк бу хаалтын кэннэ атым эрэйдээх тимирэн хаалахтаата. Мин ууга нөрүйөн турар талах төбөтүттэн тутуһан биэрэккэ тахсан кэллим. Оо, онно үөрбүппүн хаска ылыах-хытый! Атым эрэ былдыанна, хата бэйэм тыыннаах ортум диэн.

Аҕыйах сыллаабыта хотонум умайан хаалбытыгар олус да үөрбүтүм баара! Арай эстинньи ыйга муус ыла сырыттаһына элэктэриичэстибэ уота самыкаайдаан хотонум умайан хаалбыта. Куһаҕан буруо тахсытыын көрөммүн чуут чардаакка түһэ сыстым. Онтон мунҕ кыраайбынан дьыэбэр сүүрэн кэлбитим: хотонум олох умайан бүтэн эрэр эбит. Оо, онно үөрдэхпин: сүөһүлэрим бары ойбонҕо уулаан баран бу субуруһан иһэллэр эбит ээ!

Биирдэ бандыыттар түбэһэн кырбаан өлөрө сыспыттарыгар үөрүүбүттэн өлө сыспыттаабым. Биир кизһэ хамнаспын ылан, дэлби сууһан баран дьыэлээн истэхпинэ, кэннибиттэн күлүгээттэр экирэтэн кэлэн, оройго биэрэн дөйүтэн баран, сиэппиттэн харчылаах кумааһынныкпын хостоон ылан баран, куотан хаалбыттар этэ. Өйдөнөн кэлэн баран, төбөбүн туттан көрбүтүм — хата бүүс-бүтүн эбит этэ. Тыыннаахпыттан үөрэн онно дьэ чуут өлө сыстым ээ. Ол кумааһыннык диэхтээн, төбөм барахсан мөлүйүөннээх да кумааһынныкка бэриллибэт саарык буоллаҕа дии. Һэ-Һэ.

Көр биирдэ улахан баҕайы хонгор хааһы сыһа ытан баран үөрүү-бүтүн хааспын кытта тэнгэ көтөн бара сыспыттаабым. Арай биир күөл кытытыгар улахан да улахан, эмис да эмис хаас олорорун көрөн баран, бырыыны-бадарааны түөспүнэн бульдозердаан, үөмөн киридим Чугаһаан баран хааһы хайдах түгнэри ытарбын, хайдах дьыэбэр аҕалан дьоммун үөрдэрбин, эмис баҕайы хаас этэ тэриэлкэбэ өрөһөлөнөн турарын, күндү булду күндү арыгынан хайдах сууһарбын барытын санаан

элэгэльдэйттим. Айахпар хаас сылаах этин амтана, муннубар күндү арыгы сыта биллэргэ дьлы буолла. Кынаан-кынаан баран, ытан бурбаат! Хааһым туох эрэ диэн маатыралыыр курдук халыгынайа түһээт, тус хоту диэки сапсына турда. Көр онно олус да үөрдүм этэ, түргэн үлүгэрдик көмпүүтэр курдук үһуну-киэни толкуйдуу оҕустум: “Ити хааһым туундараба тийээн уонча сыммыты сыммытытаба, күһүн оҕолорун кытта төннөн иһэн бу күөлгэ түһүөбэ, дьэ оччоҕо байанай уон оччону биэриэ буоллаба”, — диэн. Инньэ гынан, дьибэр бэрт наставьяаннаах кэлбитим ээ, һэ-һэ!

Оттон бу түбэлтэни эһиэхэ эрэ кэпсибин, бука диэн дьонно кэпсээккитий. Дьэ, арай биирдэ күһүн оттоон баран, барыңый буолуута тынанан быһа түһэн дьибэлээн истим. Ол иһэн икки киһи таптаһа олоҕоллоругар чуут кэтиллэ сыстым. Тапталларын омуугар миигин олох да өйдөөн көрбөтүлэр. Арай өйдөөн көрбүтүм: чүөчэтэ олох да бэйэлээх бэйэм эмээхсиним эбит. Көр онно үөрдүм да этэ. Кэргэммин арай киһи таптаабатах, эһэ баттабыт буоллун?! Дьэ иэдээн буолуо этэ. Оттон киһи таптаабытыгар, ноборуот, табылыннабына, биир киһи плос буолуо буоллаба. Итинник толкуйдуу түһээт, үөрэ-көтө дьибэм дьибэки тэбиннэбим дии. Көр киһи оннук сатаан үөрэр бабайыга. Һэ-һэ!

Оттон күн бэбэһээ кэргэмминээн бэрт да кыраттан иирсэн бурбаһан турдубут. Кэргэним миигин: “Акаары киһигин, ол-бу куһаҕантан үөрэ сылдыабын, оннуккун-манныккын” — диэн дэлби үөбүн баран, таһаһын-сабын икки чымадаанга хаалаата да: “Эйигиттэн арахабын”, — диэн халбаны хайа бырабаат, таһырдыа талыр гынан хаалла. Көр бу дьолбун: кэргэним ити халбаны эрэ хайа бырахта, хата испин хайа бырахпата диэн, үөрүү бөбөтө! Көрөргүт курдук, бу иһим бүүс-бүтүн, һэ-һэ!

УЛУУЛАР ЭТИЭ ЭТИЛЭР

Архимед. Эврика! Өрүс халааннаатабына иһэр уубут аһыйыыр эбит. Торичелли. (*Бюджетниктарга*). Эһиги сизптэргит тобо мин туруупкам курдук иччитэбий?

Ньютон. Аан дойду хардарыта тардыһытын сокуонун хардарыта анныһы сокуонугар ким кубулутта?

Ломоносов. (*Албын атылааччыларга*). Вещество ыйааһына сүптэт сокуонун тобо кэһэбит?

Колумб. Оо, Американы бору-бостуой аһаммын! Ирактар эрэй-дээхтэри!

Л.Толстой: Сэри уонна эйэ боппуруоһа хаһан быһаарыллыах бэйэккэтэй?

Крылов: Кымырдабастар тобо аһыйаатылар, тоноҕосчуттар тобо элбээтилэр?

Лермонтов: Суумматах Россия быраһаай дьибитим дии. Билигин да сууна илик дуо?

Грибоедов: Өйдөөх дьон салайан, норуоппут олус муннанна.

Чернышевская: Бу бутуурдаах кэмнэ тугу оноруохха?

Пушкин:

Табаарыс, үһун уугуттан үһуктан

Россия бүттэ дуо улугуран?

Дьолбут сулуһа умсугутан

Табыста дуо чабылһыан?

Гоголь. Өлбүт дууһалар диэн эһиги наркоманнары уонна дьаарай арыгыһыттары этэн эрдэххит.

Ленин. Мин икки хаамы кэннибит диэки дьибитим ээ. Тобо сүүһүнэн хаамыны онордугут. Эх, батюшки! Батеньки!

Сталин. Мин оннооҕор саллааты фельдмаршалга мэнэйдэспэт этим. Оттон эһиги баайгытын барытын мэнэйдэһэн баран, ыстаана суох хаалбыккыт! Сволочи!

Хрушев. Кукурузабын сибиинньэбэ сизтэн баран, бэйэтин тобо сизн кэбистигит?! Я вам покажу Кузькину мать!

Ельцин. Рельсаба сытыахпын мин Анна Каренина үһүбүн дуо? Понимаешь!

Элтэй.

Туойбутум комсомол муоратын,

Оо, уолбут онтукам! Абатын!

Амма Аччыгыйа. Сааскы кэммит аны эргиллиэ дуо?

Күннүк Уурастырап.

Бырасты, эн Кавказ, мин бардым.

Боевик буулаабыт сириттэн.

Сергей Васильев.

Үөр сэттэ көтөртөн билигин

Биир хаалбыт. Ким сизтэ, билининг!

Кулаковская. Ойуун түүдэ олоххо кэлэн эрэр быһыылаах. Дом!

И.Гоголев. Үһүс харахтаахтар олус элбээри гыннылар дуу.

Семен Данилов. Манчаары манган атын хайалара хара бадараанынан бистэ?

КИЙНИТ

(Кордоох кэпсээн)

Сөдүөрэ эмээхсин бөһүөлөктэн биир көстөөх ферма учаастагар олорор. Бүгүн кини үөрүүтүтэн сүүрэ былаастаан сылдыар. Үөрүмүнэ даҕаны: үс сыллаабыта куоракка үөрэххэ киирэн баран, устунан учууан хаалбыт уола Уйбаан дойдутугар эргиллэн кэлбит. Бүгүн бөһүөлөккэ кэлбит, өссө добордоох, иккиэлэр үһү диэн бостуук уол истэн-билэн кэллэ? “Хайалара ол эбитэй? Куоракка аймахпыт суох буолуохтаах этэ”, — диэн Сөдүөрэ мунаарар.

Киэһэ арай уолун көрсөр малааһыныгар алаадьылаан сырылата олордобуна, дыэбэ икки киһи көтөн түстүлэр. Уйбааны кытары арай уол диэхтэн кыыс, кыыс диэхтэн уол киһи киирэн кэллэ. Саннын ааһа түһэр уһун, суһуох диэхтэн бэски, бэски диэхтэн суһуох арбайбыт баттахтаах, ыстаан диэхтэн дьууппа, дьууппа диэхтэн ыстаан киэн да киэн нэлбэнгэбит бүрүүкэ курдук танаастаах.

Сөдүөрэ уолун-кыһын кыайан араарбакка одуулаһа олордобуна, уола Уйбаан: “Ийээ, билсэн кэбис бу доборум Саша”, — диэн аҕалбыт киһитин кытары билиһиннэрдэ.

“Сааса! Кыыс аата дии! Көр оҕом эрэйдээх кийиит булан аҕалбыт”, — эмээхсин үөрүүтүтэн сүрүбэ мөбүл-мөбүл гынна.

Сөдүөрэ түргэн-түргэнник туттан-хаптан алаадытын астаан бүтүрдэ, остуолга малааһын аһын: буспут эти, дьэдьэннээх сүөгэйи, күөрчэби тардан кэбистэ.

Биир бытыылка арыгы хаһаастаабын дьааһыгын түгэбиттэн ойутан таһаарда. Остуолга олорон, көрсүһүү үөрүүтүгэр үрүүмкэлэри көтөбөн күөрэлдьитэн, аһаан-сиэн бардылар. Кийиит үрүүмкэни түһэрэн истэ, саната-инэтэ элбээтэ.

“Хайдах уол курдук баҕайыный? Арыгыны иһэрэ, туттара-хаптара, куолаһа модьута уолга маарынныыр. Ол эрэри аата — кыыс аата, баттаҕа кыыс баттаҕа”, — диэн Сөдүөрэ мунаахсыһа саныы олордо. Ыйгытыабын эмиэ да сүрэ бэрт курдук. Аһаан бүтүлэр, утуйарга онгостунуу буолла. Орон тийибэт буолан, Сөдүөрэ таһынаабы ыалга раскладушка орон уларса табыста. Ыалга ону-маны кэпсэтэн балачча өр буолла. Арай киирбитэ дьонноро хайы-сах биир оронго онгостон хоонньоһон утуйаары сыталлар эбит. “Бу дьолу! Кырдык кыыс эбит! Кийиит эбит!” — эмээхсин үөрүүтүтэн инньэ дии санаабытын чуут үөгүлүү сыста, раскладушкатын төттөрү таһаарда. Ампаарга көтөн түһэн, эргэ сундуук түгэбиттэн алтан тиэрбэстээх эргэ быһыһын хостоон

таһаарда. Дьыбэ киирбитэ уоллаах кийиитэ (сатыы хааман сылайдахтара) хайы-үйэбэ утуйан муннуларын тыаһа ырааппыт.

Эдэр дьон дьоллоох таптallarын саһыаран, эмээхсин эргэ быһыһынан саба тардан кэбистэ, бэйэтэ оронун онгостон сытан эрэн киэн былааны толкуйдуу сытта: “Сарсын эрдэ туран Охоноос оҕонньорго көмөлөһүннэрэн оҕус тыһаҕаһы охторон астыаһа, биенсийэбиттэн муспут бизэ уон солкуобайбынан бостуук уолунан, бөһүөлөктэн арыгыта ылларыаһа уонна учаастак дьонун барытын мунһан киэһэ малааһын тэрийиэххэ”. Үөрүүлээх иэйиигэ бигэтэн эмээхсин эрэйдээх утуйда.

Сарсыарда бэрт эрдэ туран Охоноос оҕонньорго тийдэ. Оҕонньор сыаттан akkaастанья дуо, үөрүүнэн сөбүлэстэ. Тыһаҕас эрэйдээби хотон таһыттан тутан ылан түнгүэри биэрэн түһэрдилэр, сүлэн сирдиргэттилэр, иһин оруу тардаат эттээн биллиргэтэн кэбистилэр.

Ол икки ардыгар бостуук уол аллаах атын үрдүгэр түһэн арыгы ыла бөһүөлөк диэки бөтөрөннөтөн хаалла.

Сөдүөрэ эмээхсин тыһаҕаһын оһоҕоһун, мыысаһын тааска хаалаан баран үрэххэ сууһа киирдэ. Ол сууһа олордобуна уоллаах кийиитэ дьэ уһуктан туран үрэххэ сууна, сөтүөлүү киирдилэр быһыһылаах. Үрэх хомотугар күлүү-салыы, уу күллүгүрүүр тыаһа баһаамнаата. “Оо, оҕолорум эрэйдээхтэр көрүлээн эрдэхтэрин, малааһын тэрийбиһпэр төһө эрэ үөрээхтиллэр”, — диэт Сөдүөрэ сүрүбэ манньыйан саныы олордо. Оҕолор сөтүөлээн бүтүлэр быһыһылаах, саналара хам барда. Эмээхсин таастаах буотарагын көтөбөн, талах быһыһынан дьэитин диэки барда. Арай эмискэ көрө түспүтэ: талах быһыһыгар били кийиитэ сөтүөлээн тахсан ыкта турар эбит. Өйдөөн көрбүтэ — адыас даҕаны кыыс буолбатах, уһун баттабыттан ураты кийиит буоларга айылбаттан анала суох эбит!

“Атын абааһы арбайан турабын дуо!” — диэн өмүрбүт эмээхсин үөгүлүү түһээт, таастаах мыысаһыттан харбаан ылан “кийиитин” диэки кыыратта. Тыбыс тымныы сүөһү оһоҕоһо “кийиит” уол моонньугар эриллэ биэрдэ. Өлөрдүү соһуйбут уол туох да хоһооно суох хаһыгыты-хаһыгыты танһаһын туппутуанан үрэх диэки ыстанна. Сөдүөрэ таастаах буотарабын тоҕо бырабаат олоро түстэ.

БЫЫБАР БЫРАКАСААНЬАТА

Уонтан тахса хандьытаат
Бириндигэнгэ турдулар.
Талан ылыый, дьэ кытаат
Талба олох туһугар.

Кэрэ куолар кэриэтэ
Кэккэлэһэн тураллар,
“Кэлэр кэскил туһугар
Миигин талын”, — дэһэллэр.

Сокуон сэттэ иэччэхтээх
Эргитиэххэ сөптөөх таах,
Сокуон тобус харахтаах —
Тустаах дьонно туһалаах.

Атахтаһан, хатыйсан
Араас албас туттуллар,
Сууттан суукка бырахсан
Футбол тэбэ оонньууллар.

Кими-кими быыбардаан
Кими-хара буолабыт?
Хайдах, хантан оҕуурдаан
Дьолу тутан ылабыт?

Хаһан быыбар кэлэрий?
Хамнас ылыа этибит.
Кэлэн биэрбэт, дьэ эрэй!
Килиэспитин кэтиибит.

Тугун бэрдэй, кэрэтэй
Демократия кэлбитэ.
Саҥа олох бэһиэлэй
Эһиэ-эһиэ эһиэкэй!

ХА-ХА-ХА

Хааһабынан харчылаах
Халыгальыс дьоннорбут,
Хамырсааннар, энгиһэр
Ханаарыскай арыһан
Халаларын хангатын
Хатааһылаан кэлэллэр.

Харчы баар, харчы баар!
Ханнатын бэйэн быһаар.

Халын элбэх хамаанда
Хара баһаам сибиитэ,
Хайа эмэ дойдуга
Хантараахтыыр аатыран
Халлаан көтөр аалынан
Халаахтаһан кэлэллэр.

Харчы баар, харчы баар!
Ханнатын бэйэн быһаар.

Халын остуол хотойор
Хатыыс, хаһа кыһыһылаах
Хатан ханһаах утахтаах,
Хайбал-айхал аргыстаах
Хара баһаам көрсүһүү,
Хардарыта атаарсы...

Харчы баар, харчы баар!
Ханнатын бэйэн быһаар.

Хабыр ыйаах күүһүнэн
Халын элбэх сэриинэн
Хайа кыра омугун
Хаарыан хаанын тоборго,
Хахха-дурда дьыэлэрин
Хампарыта ытарга

Харчы баар, харчы баар!
Ханнатын бэйэн быһаар.

Хара-үрүг үлэһит
Хасты эмэ ыйдарга
Хамнастарын сылысчаанын
Харахтаан да көрбөккө,
Хармааннара хапсыйан,
Харгыйарга тинийэллэр.

Харчы суох, харчы суох!
Ханна баарый ким булуох?

КУЛУУ КҮНҮН БИЛЛЭРИИЛЭРЭ

Тыиннаах буоллабына сыһыга сылдыар ынахпын атылыбын. Этин сыаната киһилэтэ 25 тыһ. солк. Халбаһы онорбут буоллахтарына ыараабыга буолуо.

Бааһынай

Сааһым орто, унуобум орто, дьүһүнүм орто, эргимтэлэрим ортолор. Кэргэн буолар эр киһиэхэ наадыйабын. Элбэх харчылаах, омук мас-сыыналаах, таас дьыэлээх буолуохтаах, онтон атын туга да суох буолара син.

Кылбик кийиит

Дьокуускай — Нам маршрутунаан автобус эһиэхэ күнгү сэттэтэ сылдыа.

Тойон

Бүгүн кулуупка — уопсай муннаах. Сабаланаар 5 чаастан, атыннык эттэххэ, 7 чаастан. Ким урут муннаахха кэлбит бириис ылыаба.

Кулууп дариэктэрэ

Сүллүүкүн көлөһүннээх, ынах сырааннаах Кириһиннэ ойбонун уута атылланар.

Норуот эмчитэ

Барыны барытын ылгыбын, имэрийэбин, илбийэбин, иннэлибин, имитэбин, илбиһирэбин, илгистэбин, илибирэтэбин.

Быстрошустрамастероэжстрасежс

Бороһуоктан оноруллубут ыаммытынан үүт уонна Борофон күөлүттэн бултаммыт Кэбээни собото атылланар.

Хамырсаан

Бүгүн маҕаһынҥа сиикэй хара килиэп кэлэр. Сибииннээлээх дьон уочураттыаххытын син.

Атыылааччы

Кубулутар массыына атылланар. Үчүгэйи куһаҥанга, куһаҥаны үчүгэйгэ, үрүңү хараба эбэтэр кыһылга, кыһылы үрүңгэ эбэтэр хараба, доҕору өстөөххө, өстөөбү доҕорго, бандьыгыт бассабыыкка, бассабыгыт бандьыкка, дьадангыны баайга, баайы дьадангыга кубулутар аптаах массыына. Бу дойдуга ситиһиилээхтик боруобаланна.

*Алдьархайдаах айааччы
билбит-корбут, хомуйбут*

КУБУЛЕОН

(монолог)

Толорооччу тахсар. Ханас өттө кыһыл, унга өттө үрүң көстүүмнээх, сэлээпэтэ эмиз оннук дьүһүннээх

— Эһиги туохтан күлсэбит ээ? Тугум кытара сытарый дуу, турарый дуу? (Көстүүмүн өңөйөн көрүнэр.) Ээ, дьэ өйдөөтүм. Мин көстүүмүн көрөн күлэр эбикит дии. Бэйи, тохтуу түһүң, мээңэ күлүмэн, мантын таах танас буолбатах, олох дэгиттэр, нууччалыы эттэххэ, универсальной танас. Бу олус туһалаах муода танас буолар. Аата кубулеон дииң.

Бу танаһы кэттэхпинэ мин кими бабарар — коммунистары да, демократтары да кытта атах тэлсэн олорон кэпсэтиэхпин сөп. (Унга өттүн чарапчыланан көрөр.) Бай, ол хайалара багдаллан иһерий? Оо, Борис Ельцин бэйэтинэн иһэр эбит дии. Чэ, кэллин-кэллин, кэпсэтиэхпит. (Тонхоннуур.) Здравствуйте, Здравствуйте тойон президент! Дьэ, мин эйигин көрсүөхпүн бабарбытым өр буолла. Хата, тангара баар буолан, көрүһүннэрдэбэ эбээт. Мин эйигин эбэрдэлээри гынабын. Ол тугунаң, понимаешь, диигин дуу? Хайдах тугунаң? Эн улуу кыайыгынан. Ханнак кыайыгынан, понимаешь, диигин дуу? Эн дьиннээх улуу киһигин, улуу полководецкын ээ. Көр, Гитлер бокуоньук хас да сыл сэриилээн кыайбатах Советскай Союһун Беловещскай хараңа түң тыатыгар олорон түңнэрбиккинэн эбэрдэлибин! Эн чахчы герой киһигин! Үрүң дьэни үчүгэйдик даҕаны ыгыалаан түптэлээбитин! Кавказ да хайатыттан хаайтарбакка чечениэри дьэ үчүгэйдик чэчэгэйгэ биэртэлээтин? Дьэ, эн чахчы улуу киһигин. Биһиги олохпутун дьэ үчүгэйдик аймаатын... тууй-сиз! Абыраатын! Биһиги олохпут саңа нууччалар, саңа сахалар буолан дьэ байдыбыт-тайдыбыт. Ол аҕыс уонча бырыһыан дьадайбыта аахсыллыбат. Дьэ, маннак көңүл олобу биэрбиккэр эйиэхэ сиртэн халлаанга дьэри махтал. Туох даа? Баһаалыста, понимаешь, диигин дуу? Дьэ, тойон

президент понимайдаан бөжө буоллаба дии, барытын понимаидыбыт. Дьэ, көрсүөххэ диэри! (Тонхоннуур уонна дьонго туһаайан.) Ити көрбөтүгүт дуо? Хайдах курдук дьикти көстүүмүй? Миигин чэхчы демократ диэтэ быһыылаах. (Хаамыталыыр, хангас диэки чарапчыланан көрөр.)

Бай, ол хайалара кытаран-набаран иһэрий? Аны табаарыс Зюганов, Геннадий Андреевич бэйэтинэн иһэр дии (хангас өттүнэн турар, тонхоннуур.) Күндү табаарыс Зюганов, үлэһит норуот, боростуой норуот аатыттан эбэрдэтэ тут! Хайа диэки баран иһэбин? Госдумаба даа? Сөпсөп, дьэ онно баран эн демократтар монуораларын үчүгэй ажайдык көннөр эрэ, ити Ельцин хара түөкүн алдьархайы онордо, улуу дойдуну — Советскай Союһу урусхаллаата. Норуоту дьадапта, баайдар баһылаа-тылар. Эһиги бааргыт, норуоту көмүскүөх коммунистар, чэхчы халбан-наабат, норуот туһугар охсуһар дьон. Эн, Геннадий Андреевич, чэхчы герой киһигин, эһигини бэл таанганан ытыалаан хотуппатахтара. Чэ, кытаатын, демократтары үчүгэй ажайдык таанганан ытыалаан күппээллэтин! Туох даа? Биһиги атын суолунан барыахпыт диигин дуу? Кырдык, эн суолун атын. Ельцин суола атын. Чэ, бакаа!

Дьэ көрдүгүт-иһиттигит дуо? Миигин чэхчы дьаарай хомуһуус диэтэ. Хайдахтаах көстүүмүй! (Унга өттүн чарапчыланар.) Бай-бай! Аны амырыкаан, били Бил Клинтон бэйэтинэн чиккэннэнэн иһэр дии. Чэ, кинини да кытта кэпсэтээ инибит. (Көстүүмүн устар. Ырбаахыта Америка быллаба ойуулаах. Сэлээппэтин эргитэр, онтуката доллар ойуулаах. Тонхоннуур.) Дорообо, тойон Клинтон! Хайа, турдун дуу диигин дуу? Турумунабын. Бириэмэ ыраатта дии. Туох даа? Ээ, хау ду ю ду диир эбиккин дуу? Дорообо, дорообо, мистер Клинтон! Табаарыс ... тууй-сиз! Тойон Клинтон, мин манна араас дьоннору көрсөн бэсиэдэлэһээри турабын. Ельцины көрүстүм, Зюгановы көрүстүм. Аны тангара эйигин көрүһүннэрдэ дии. Эйигин көрсөр миэхэ улуу чизс буолар. Мин эйиэхэ норуот бүтүүнүн аатыттан махтанаары гынабын. Көр, эһиги Советскай Союһу “империя зла” ааттыыр этигит. Ол империябыт эһиги көмөбүтүнэн аны сыта да суох. Биһиги эмиэ эһиги курдук капитализм байылыат олобор киридибит. Байааччылар байдыбыт, дьадайааччылар дьадайдыбыт, кыраныссабытын астыбыт, аармыйабытын аччаттыбыт, сэриибит сэбин сэдэхситтибит. Онно эһиги, амырыкааннар, үтүбүт-өнгөбүт элбэх. Солкуобайбыт соххор, доллар тойон буолла. О кэй олох дьэ кэллэ. Эмис бабайы Моника буутунан... Тууй-сиз! Буш буутунан эмсэхтэнэбит. Тойон президент, эн кыһырыма, ити Моника... Туй-сиз! Буш буута дииэн ити эһиги ыттар кууруссабыт буутун ааттыбыт. Туох даа? Кут Убаай диигин дуу? (Үөрэр. Дьонго туһаайан.) Ити

миигин убаай диир, өссө кут диир. (Клинтонга.) Кутан бөжө буоллаба дии, күндү ыалдыкка. (Сизбиттэн арыгы, үрүүмкэ таһааран кутаары гынар.) Бай, ханна бардын, ээ, гуд вай диир эбит. Гуд вай, гуд вай! (Илигинэн сапсыйар.) Дьэ көрдүгүт-иһиттигит дуо? Кубулеон дииэн хайдах курдук үчүгэй муоданый?

АМЫЛЛАЙ КӨМҮС ТИИҔЭ

Амыллай оҕонньор илин тиистэрэ көмүллээн түспүттэрэ ыраатта. Сизнэ уол көрө-көрө чабаарар: “Ити эһэм сойох тиистэйэ суохтай, өссө да үүнэ иликтэй быһыылаах”. Эһэтэ ол аайы хата кыһаммат: “Сизним барахсан сангата минньигэһинэн, сыта эмиэ оннук”, — дии-дии сизнин төбөтүн сыллаан сырылатар. Оттон эмээхсинэ Балбаара кыһырыдабына: “Бабайы, эмиэ баба курдук ньамааннаан эрэр”, — диэччи. Онуоха да Амыллай кымаардан көрбөт. Кини арай аһырыгар олус эрэйдэнэр. Хайдах гынан тиис онотторор туһунан былаан бөбөнү оносто сылдьар. Дьэ арай биирдэ эмээхсинэ үчүгэй наставаньялаах кэмигэр түбэһиннэрэн (ханнык эрэ бырааһыннык быһыылааба) эмээхсинин икки көмүс биһилэхтээбин ньымааттаһан-ньымааттаһан мүччү туттаран ылла. Сарсыннытыгар оройуон киинигэр баран, тиис онотторор бырааска добуоччу сыанаба протез тиис онотторорго тиһин мээрэйдэтэн, хас эмэ күн тиестэн көмүс тиистэри онотторон кэбистэ... Сизркилэ иннигэр туран бэйэтэ бэйэтигэр мичээрдээтэ. Дьэ добоор, кини иннигэр маабын ньамайа сытыыбыт Амыллай буолбакка, атын, мааны бэйэлээх оҕонньор көмүһүнэн күлэн күлүмүрдүү турар эбит. “Оксиэ! Тоҕо бэрдэй! Олох эмээхситтэр экирэтэр оҕонньордору буол-буппун”, — дии санаата Амыллай, — бачча бэйэлээх күндү тиһи хайаан да сууйуохха наада”.

Мааһынынга харбылалаһан тиийэн биир быгыылка буюкканы ылла уонна өлөр атаһыгар Уйбаан оҕонньорго тиийдэ. Буолар буолбаты сокуускалаан быгыылкаларын там да гымматылар. “Бачча бэйэлээх күндү көмүс тиистэри боростуой буюкканан сууя олодохпут, күндү тиһи күндү арыгынан сууйуохха баар этэ”, — дииэн Уйбаан оһоччу көрөн олон этии киллэрдэ. “Кырдык даһаны! Кыһыл көмүс тиһи кыраан утунан сууйар хайдах сатанай!” — Амыллай эгди буола түстэ.

Көмүс тиистэрин көрдөрө таарыйа күлэн күһүгүрэттэ. Иккиэн бэрт тиэтэлинэн мааһынынга тэбинэн тиийэн икки быгыылка ханньаабы, халбаһыны, хатыыс үөрэһин ылан үөрэ-көтө дьизлээтилэр. Ханньаах арыгыны хантата-хантата, халбаһылаах хатыһы хабылааһын

буолла. Көмүс тиис дэ чакчы күлүмүрдүөр диэри сууйулунна. Халлаан харангарыгыта ханнаахтарын түгэбэ көһүннэ, бэйэлэрэ да итири иккис ыстаадыыйатыгар тийдилэр, иккиэ бэйэлэрэ сэттэ киһи сэлэһиитин сэлэһэн, абыс киһи айдаанын айдааран арахсаллара кэллэ.

Уйбаан доборун аараанга диэри атаарда. Амыллай суол уга өттүнэн охсуллан, хаҥас өттүнэн халыйан тыа суолунан дьиэтин диэки байааттангы турда. Дьиэтэ син тэйиччи, икки биэрэстэ кэринэ. Баран иһэн офонньор хараба ирим-дырим буолла, сүрүбэ өлөхсүйдэ, онтон биир тииккэ тийэн, харсыһа туран орус курдук маска сүүһүнэн өйөнөн туран, дэлби хотуолаата, онтон тыын ылан, балачча көнөтүк хааман дьиэлээтэ. Эмээхсинэ хайы-үйүбэ утуйбут. Амыллай оргууй аҕай аанын аһан, саппыкытын күүлэбэ устан, куска үөмэн эрэрдий сыбдыһан тийэн, оронугар сытынан кэбистэ. Утуйа сытан түүл түһээн түнгэһиннэ. Түһээтэбинэ, биир улахан баҕайы хара бэкир киһи кэлэн, улахан баҕайы чыскынан Амыллай тиистэрин көтүрү тардан ылла... Офонньор үөгүлээбитинэн олооро биэрдэ. Өйдөнөн көрбүтэ: халлаан сырдаабыт. Төбөтө биир кэм чункунас, сүүскэ сүллүгэстэспит курдук. Бэбэһэ туох буолбутун, тугу ҕыммытын үдүк-бадык өйдөөн кэллэ. Тылын төбөтүнэн илин тиистэрин бигээн көрбүтэ — били көмүс тиистэрэ ханна да суохтар. Тылын итэбэйбэккэ тарбахтарын уган көрбүтэ — тарбахтара тангалайыттан тийэн иннинилэр. Тарбахтарын итэбэйбэккэ ойон туран сиэркилэ иннигэр тийэн айабын атта: “Эйиэхэ бу баар!” — диэбитти тиистэрин оннулара эрэ онгоһон көһүннүлэр. “Оо, сор да буолар эбит!” — Амыллай ытаары ҕыммыт курдук сирэйин ханнааччы тутунна, онтон ол көмүс тиистэрин ханна баран хаалбыттарын толкуйдуу сатаата. Арааһа, тиистэрэ араа кэлэн иһэн хотуолаабыт сиригэр түһэн хааллактара буолуо, онтон атын буолуон табыллыбат. Амыллай түргэн үлүгүрдик танган хачыгырайан, эмээхсинэ хотонтон киириэн иннинэ, таһырдыа ыстанна. Оо! Бу сору! Бөөлүүн халын баҕайы кыраһа хаар түһэн сир саба бүрүйэн кэбистит. Айаҕалыы сатаан, Амыллай суол устун баран тайах маһынан манан хотуолаатаҕым буолуо диэн онон-манан суол кыгытытын кэйиэлээн көрдө да хантан кэлиэй, булбата. Хотуотун сыта да суох. Онтон дьиэтигэр төннөн сукуннаан истэбинэ төбөтүгэр биир муударай санаа киирэн кэллэ: “Көмүс тиһи ытынан ирдэтэн булуохха!” Офонньор сэргэхсийэ түстэ, түргэн түргэнник хааман дьиэтин диэки харбылааста. Онтон аны ыта арыгылаах хотуо сытын сөбүлээбэтин өйдүү биэрдэ, хаамара эмиэ бытаара түстэ. Суох, хайаан да тиистэрин булуох тустаах: Толкуйдуохха, тобулуохха! Оттон ыты хотуону булар ғына үөрэтиэххэ. Офонньор улуу дрессировщик Дуровтан итэбэһэ суох ньыманы толкуйдаан таһаарда: “Хотуоба эти булкуйан биэриэххэ наада”. Офонньор

хаамыгыта эмиэ түргэтээтэ. Ол ғынан баран аны санаатаргы аайы хотуолаабаккын ээ. Хотуолуур туһугар эмиэ арыгы иһиэххэ наада, онуоха сылтаһа наада. Амыллай сылтаһа көрдүүрдүү тула өттүн көрбөхтөөтө. Көр эрэ! Оттон бу сытар дии, сылтаһа бэрдэ — сана түспүт кылбаа манан кыраһа хаар! Бүгүн эмээхсининэн маны сууйаллар. Дьиэтигэр кэлбитэ эмээхсинэ хотонтон сана киирэн, остуолун тарда турар эбит. “Хайа, бу бачча эрдэ ханна бара сырыттын?” — Балбаара дьиктиргээн ыйытта. “Ээ, суох” — диэн офонньор буллуҕунайда. “Ол туох суох?” — эмээхсин өссө дьиктиргээтэ. “Ээ, бэбэһэ кырынааска хапкаан иппитим суох, иннибэтэх” — диэн Амыллай сымыйалаан кубарытта. “Баҕайы! Бачча эрдэ түүлэбэ бултууллар үһү дуо?” — Балбаара куолаһа кытаатта, — оттон били тиискин оноттордун дуо? “Суох-суох, мээрэйэ табыллыбакка хат онорор буоллулар”, — Амыллай сатаан сымыйалыыр буолбуттан бэйэтэ да сөбө санаата, — хата Балбаара, бастакы хаарынан эйигин эбэрдэлиибин уонна хайа бу айылба маанылаах көстүүтүн бэлиэтэбэспит дуо? Эн биһикки сыбаайба-лаабыппыт күммүтүгэр маннайгы хаар түспүтүн өйдүү иннигин? Эмээхсин кыратык “амсайар” буолан эгди буола түстэ. Оо, офонньор барахсан отуттан таһса сыл эмээхсинин санаатын курда билэ сырыттаба, бу да сырыгы сытарбата. Киһэ эмээхсин алаадылаан сырылатта, үнүрүүн өлөрөн атыылаабыт тыһабастарын этин төбөтүн ыргычы буһаран кэбистилэр, Амыллай маһаһынтан баран арыгы аҕалла уонна дэ маннайгы хаар малаһынын онорон, омолоон олобо, дьэргэстэй ыһаага диэн манна буолла. Иккиэйэх бэйэлэрэ бүтүн сыбаайба дьонун курдук күйгүөрэн, быллыгыны-аныгыны сэлэһэн, ыллаан-туойан түүн үөһүгэр диэри олордурлар. Аһы-аһы истилэр, иһэ-иһэ холуочуйдулар, холуочуйан баран итирдилэр, итирэн баран утуйдулар.

Офонньор сарсыарда эрдэ уһугунна, оргууй аҕай туран таһырдыа таһсан хотуолуу сатаата да кыһалбатыгар хотуота кэлбэтэ. Амыллай ыксаан тарбаһын төбөтүнэн бэлэһин кычыгылатта. Дэ добоор, вулкан эстэрин курдук хотуолаан тобо биэрбэт дуо! Дэ эбээт ээ! Чэпчи түстэ, ампаартан биир кырбас эти ылан кыра тооромосторго бысталаан баран, хотуотугар биһэ-биһэ онно-манна хаарга көмүтэлээтэ, ол кэннэ Моойторугун аҕалан сиэтэ сылдьан эти кистээбит сирдэрин тинсириттэ. Ыта кистэммит эттэри бири да ордорбокко барытын булан сиэн кэбистэ. “Көр эрэ! Дьыала табыллыһы, көмүспүн булар буоллум” — дии санаата Амыллай. Дьиэтигэр киирээт, бэрт тиэтэлинэн чэйдээтэ, онтон кыыннаах быһаһын ылаат (көмүс тиистэрин көйөн ылаары) таһырдыа ыстанна. Ыта үрэ-үрэ өрүтэ ыстаналаата. Арааһа хотуону сиэн холуочуйбут. Амыллай ытын ыңыран оройуон суолун устун бар-

да, Моойторук иннигэр киирэн сүүрэ турда. Биэрэстэ курдук баран тыа ортоугар тийбитэ, ыта биир сиргэ хаары хаһа-хаһа тугу эрэ тиниктии турар эбит. Бу алдырхайы! Моойторук били Амыллай хотуотун булан тугу да ордорбокко хара буоругар диэри тиниктээн кэбиспит. Дьэ сор да буолар эбит! Били көмүс тиистэри хотуону кытта ыта ыйыстан кэбистэбэ. Хайа ыт сириэбэй халбаһыылаах хатыыс ханһаахтаах бутугаһын. Моойторук сааһыгар аһаабатах аһын аһаан салбана-салбана, өссө баар дуо диэбиттии иччитигэр экилии тоһуйда. “Чуут-чот! Тииспин сиэн баран өссө эккэлээбиттээх баҕастаах”, — диэт, Амыллай тиит анныгар сытар мутугу ылан ытын сискэ курбуулаата. Ыта ыйылыы түһээт тыа диэки ыстанна. Амыллай аны ыт иһиттэн тиистэрин хайдах ыларын туһунан улахан толкуйга түстэ. Толкуйдаан-толкуйдаан тобулан таһаарда. Дьэтигэр тийэн ытын араас аһынан дэлби аһатта, бэл мааннай куруппанан хааһы буһаран бизрдэ. Эмээхсинэ ону көрөн олус дьиктиргээтэ, ошонһор өйүгүн моһуогурбут дии санаата да таһыгар таһаарбата.

Амыллай сарсыарда эрдэ туран, ыта тахсан киирбитин сиэнин бырабыллыбыт горшогар сыа-сым курдук тутан күүлэбэ киллэрэн, эмээхсинэ көрбөтүгэр лаборатыарынай анаалыс онордо. Анаалыс түмүгэ атырыссааталынай буолла. Ытын каакатыгар көмүс тиис көстүбэтэ, Амыллай улахан толкуйга түстэ. “Көмүс тиистэр ыт куртабын, оһоһонун буом сирдэригэр кыбыллан хааллахтара”, — дии санаата. Ыты өлөрөн баран, иһин ырытан көмүс тиистэри булан ылыахха сөп. Ол эрэри Моойторук бэйэтэ аһыах кыраам көмүскэ бэриллбэт ыт буоллабы: тайахсыта, тиинһитэ аатырбыт ыт. Онтон эмискэ Амыллай төбөтүгэр гениальной санаа күлүм гына түстэ. “Ыты илдьэн рентгенгэ көрдөрүүххэ, иһин курдат тыктаран көмүс тиистэр ханна дьөлө тимирэн сыталларын билэн баран, эпэрээссийэлээн ылыахха. Рентгенолог уол, Сэмэн Уйбаанабыс — табаарыһын Уйбаан уола, аккаастыа суоҕа, оттон бэтэринээр Баһылай Баһылайабыс — чугас ыала, сүөһүгэ сүрэх эпэрээссийэтин эрэ оноро илик аатырбыт бэтэринээр. Киэһэ, харанга буолан эрдэбинэ, Амыллай кыра кэһиһлээх Сэмэн Уйбаанабыска тийдэ. Амбулаторияҕа тийэн Моойторук мунһааһы рентгенгэ киллэрэн иһин-үөһүн барытын курдат тыктаран көрдүлэр. Көмүс тиискэ маарынныыр көстүбэт, арай ужас киинэ курдук ыт дьардыамата эрэ адаарыйан көһүннэ. Дьэ дьикти дии! Ханна көтөн хаалбыт көмүһүй? Инопланетяннаар супту обортонорон ылбыттара дуу? Ол эрэри биир да көтөр тэриэлкэ көстүбэт этэ дии.

Амыллай санаата түһэн, атаһыгар Уйбаанһа тийэн эмиз ибили арыгылаата, онно хонон баран сарсыарда эрдэ туран дьэилээтэ.

Дьэтигэр киирбитэ: эмээхсинэ соботобун чэйдии оһорор эбит. Оһонһорун көрөөт, дьэ мөһөн силбиэтэнэн турбат дуо! “Баҕайы! Кырдьан баран кырдыгыһын киирэн, албын, түөкүн, уу сымыйаччы буолбуккун дии! Тиискин онортонорон баран, арыгылыыр, күүлэйдиир сылтаһ булан оройуонһа тиэһин да тиэһин буолаһын! Оттон мээрэйэ сатамматах буолан хат онороллор диэбитим дии, — Амыллай нэһиһлэ санга таһааран эппиэттээбитэ буолла. “Мээрэйдэнимэ, мээрилээмэ! Оттон бу туохтарыый? — эмээхсин халаатын сиэбиттэн көмүс тиис протейһын ылан остуолга талыр гына бырахта, — Көр бу! Тиис онотторо бараргар оройуон эмээхситтэригэр киэргэнэн кэппит санга кууркан сиэбигэр сылдыар дии!

Амыллай букатын буорайда, тылыттан матта. Дуоска аттыгар тахсыбыт уруогун билбэтэх оһо курдук биир сиргэ тэпсэннии турда, урут умнуллубуту эмискэ өйдөөн кэллэ: арба, били Уйбаантан дьэилээн иһэн хотуолуурун саһана үрүк-түрүк өйдөөх буолан, сэрэнэн, протейһын уһулан ылан сиэбигэр уктубута баара. Дьэ буолар да эбит!

КУҔАҔАН ЫАЛ

Халыһ дьэи кэргэннээх
Хайа эрэ ыал
Хаһаайыһа баара
Айылһа ыйааһынан
Анараа дойдуга
Аттanan хаалбыт.
Ол кэһниттэн
Оһолоро туран
Баайы-дуоһу
Бас-баттах
Бачаачайдаан бартар.
Үбү-малы
Өйө-төйө суох
Үллэстэн үлүмнэспиттэр.
Аан бастаан
Алаһа дьэиһи
Аһы-аһы арааран
Аналаспыттар.
Бастыһ уол
Баһаналары

Бас билбит.
Иккис уол
Истиэнэтин
Ирээттэммит.
Үһүс уол
Өһүөгүн өлүүлэммит.
Ордон хаалбыт
Ол-бу малы
Тутуһа-тутуһа
Турута тарпыттар,
Былдыһа-былдыһа
Быһыта тыыппыттар.
Муостата орлутун
“Муударайдык” быһааран,
Өлүүскэ-өлүүскэ
Үлгэстэн баран,
Үрдүк быыстарынан
Көстүспэт гына
Күрүөлэнэн кээспиттэр.
Балласпат гына
Ытырыык ыттаммыттар,
Сылдыспат гына
Сыаптаах кыылламмыттар.
Хотоннорун иһиттэн
Хоробор муостаахтары
Ойутан таһааран
Охторо-охторо
Оһобос устун
Уһааран испиттэр,
Сыһыттан-хонууттан
Сыспай сизллээби
“Сыһыта-сыһыта”
Сыаны-сымы
Сыымайдаан бартар.
Уйгу буолла дии-дии
Уруй-айхал буолтар,
Көнгүл кэллэ дии-дии
Көрүлээбиттэр.
Абыһах кэминэн
Астара-үөллэрэ

Абыһаан барбыт,
Танастара-саптара
Татым буолбут,
Маллара-саллара
Малыйан испит.
Аддьаммыт алаһа
Абырыа баарай:
Анныларыттан
Аргыар аргыйбыт,
Үрдүлэриттэн
Үргүөр үргүйбүт.
Арбаа диэкиттэн
Анысхан тыал
Айгыраппыт.
Күн тахсар сириттэн
Күүстээх тыал
Күпсүйбүт,
Собуруу диэкиттэн
Сут тыала
Солбонуппут,
Хотуттан
Хомурах тибэн
Хотуппут.
Арахсыы алдьархайа
Ааннаабыт,
Үрэллин үлүгэрэ
Өлөрбүт,
Ыһыллыы кытаанажа
Ыксаппыт.

Холбоһон олоһор
Хотуулаах диэн
Хото саныырбыт
Хойгуур буолта
Хомолтолоох.
Кыттыһан үлэлиир
Кыайыылаах диэн
Кытаанахтык саныырбыт
Кырдык буолбатажа
Кыһыылаах...

ТОЙОН ХААНА

Арай биирдэ
Аччык бырдах
Утуяа сытар
Улахан тойон
Сирэйигэр олороот
Синньигэс тумсунан
Укуол онгорон
Улугурбут тойон
Убағас хаанын
Оборон ылан,
Отон курдук
Бөскөйө топпут,
Бөкүнүк буолбут.
Тотон-туолан
Тумсун ороон
Өрө көтөөрү
Өндөнгөөн көрбүтэ —
Ыараан хаалбыт
Ыадайбыт иһин
Кыракый кыната
Кыайан уйбакка
Көбүөрдээх муостаҕа
Күөһэлис гыммыт.
Кыайан көплөтөх
Кыһыытын кыатанан
Кэтэх өттүтгэн
Киһиргэс санаата
Киирэн кэлэн
Кингинэйэ сыппыт:
— Быттар, былахылар,
Быртаһ үөннэр,
Үөн-көйүүр хаанынан
Үссэнэр үөдэттэр,
Кир-хах быһыһыгар
Кирийэр киһбэстэр,
Көрөбүөт миигин
Көбүөр бэрдигэр
Көрүлүү сытарбын,

Тойон киһи
Толуу хаана
Тымырым устун
Тыгыалыы тэбэрин?!
Ол сыттабына
Орон анныттан
Оччугуй бабайы
Оҕо куоска
Ойон тахсан,
Топпут бырдабы
Тутан ылбыт.
Көрүлүү-оонньуу
Көбүөр устун
Күөлэһитэн иһэн
Илин атабынан
Ибили саайбыта —
Тойон хаана
Тула өттүгэр
Бырдах иһиттэн
Бырданалаан хаалбыт.

Тойонтон туһанар
Туолката суох буолар.

УЙГУ ОЛОХ САҒАЛАННА, АРАЙ ХАРМААН ХАПСЫЙДА

Буутун ыттар дыһалын
Буутун-холун булбаппыт,
Быыбардыыр бырааппытын
Быһар гына дыһайбыт.

Ырыынакпыт дойдутун
Ыраахтаабы дыһайыа,
Ыраах-чугас норуоту
Ыйар тарбах салайыа.

Көстө сытар көмүспүт
Көдьүүһэ кыра буолуо,
Алла турар алмааспыт
Арбаа диэки суккуллуо.

Сураабай диэн тойоммут
“Суперсокуон” суруйбут,
Чэпчэтинини харчынан
Солбуйарга соруйбут.

Льготабыт сотуллуо,
Харчыбыт дэлэй буолуо,
Түөрт мөһөөгү ылыахпыт
Төрүт иирэ байыахпыт.

Хамнас ханна барбытын
Хайалара билэрий?
Хайа омук бааныгар
Харчыбыт симиллэрий?

Терроризм диэлийдэ
Дэлби тэбии дэлэйдэ,
Сэбиэскэйдээн бүтэммит
Сэймэктэһэн эрдэхпит.

Муора унуор дьээдьэ Сэм
Муоһабытын тардыаһыыр,
Моһуоктары тэрийтээн
Монкуруукка ыыталыыр.

ВВП-мыт эппиэттээх:
“Уйгу олох кэлиэхтээх
ВВП-быт элбиэхтээх,
Икки төгүл үрдүөхтээх”.

Кэтэһэбит ол ону
Кэлэр кэрэ олобу,
Танарабыт абырыа —
Тарабай баттахтаныа.

(Быһаары: ВВП — В.В. Путин эбэтэр “внутренний валовой продукт”).

ЭТ ЭРЭ БАРЫЫСПЫТ

Улуукаан Ульянов эһэбит
Оңорбут тутулун эһэбит
Уутуйда улахан уйабыт,
Ырыынак ыардарын уйабыт.

Буурбалаах холобур ытыллар
Үрүнэ, кыһыла былааспыт
Үөһэттэн салайар былааспыт.
Хааһына түгэбин хаһабыт,
Сорохтор халыңгыыр хаһабыт.
Тыа дьоно дыдангы буолабыт,
Буорайда хотоммут, буолабыт.
Совхоһу, колхоһу “хотоммут”
Суулунна илгэлээх хотоммут,
Аччаата үрүнмүт, харабыт,
Унуоһу тиниктии харабыт
Баай оһук бэйэтэ сирбитин
Булларар биһиги сирбитин.
Умнан кээс сүөһүбүт этин эн,
Эмсэхтээ куурусса этинэн.
Эдьийбиэт, аңардас эргинэн
Иитиэн дуо оһобун, эргин эн?
Атыылаан барыһы баһаары
Астыбыт тыһыынча баһаары,
Норуоту аныгы баай талыыр
Харчытын түүтэхтии баайталыыр.
Нэлэнниир умналыыр ытыспыт,
Эбиитин уоруйах ыт ыспыт.
Игнэри суолунан иһэбит,
Испири иирбитини иһэбит.
Ырыынак оңорон барыыспыт
Ханнаһый, эт эрэ, Барыыспыт!

ГИМН СНА

(Проект)

Союз нерушимый республик свободных
Распался внезапно, шатается Русь.
И нет уже власти советской, народной,
Лишь только осталась светлая грусть.

Припев:

Где ты Отечество, наше свободное,
Где ты великая армия и флот,

Курица двуглавая, знамя трехцветное
Черт те знает, куда поведут.

Мерцает нам солнце лживой свободы
И Ельцин “великий” нам путь “озарил”
Беловежский сговор рассорил народы
Страну испохабил: совсем разорил.

Мы армию нашу в жандарм превратили
И танки штурмуют Кавказ, Белый дом.
И жалко до слез нашей бедной России
Переделанной нами в печальный дурдом.

*(Быһаары. ССРС урукку гимнин мелодиятын СНГ кизнигэр туһаныахха
дизн Госдума уураах ылынна. Гимн тыла суобун быһыытынан, быстах ыллыырга
дизн бу тыл (хоһоон) суруйдум. Ыллаан көрүк.)*

САНА НОЛУОКТАР ТУСТАРЫНАН СОКУОН БЫРАЙЫАГА

Хамнас тоҕо кэлбэтий дии-дии хаһытаһабыт. Тоҕо кэлиэй, биһиги бэйэбит нолуоктары чуолкайдык төлөөбөт буолбуппут кэннэ. Нолуоктары кэмигэр төлөөн иһиэххэ наада уонна өссө судаарыстыба хааһынатын ханатар наадаттан эбии нолуоктар атын көрүннэрин олохтуохха наада. Дьэ манньк нолуоктар хайаан да баар буолуохтаахтар.

1. Салгын нолуога. Бу нолуогу хас биирдии тыыннаах киһи булгуччу төлүөхтээх, тоҕо диэтэргит, кини тыынар. Биллэрин курдук, хас биирдии киһи салгынтан кислороду ылар уонна углекислай гааһы таһаарар. Онон кини атмосфераны буорту гынар, дыдатар. Ол иһин нолуок төлүөхтээх. Онно учуоттаныахтаах киһи муннун кээмэйэ уонна тынатын сабардама. Аналлаах комиссия хас биирдии киһи муннун кээмэйин уонна сабардамын кээмэйдээн баран, “личнэй подоходнай киниискэ” диэнгэ суруйан кэбиһиэхтээх. Онон көрөн тустаах киһи нолуок төлүөхтээх. Бу нолуоктан ким да босхоломмот, арай тынгаларын эпэрээссийэлэппит дьон 50% төлүүллэр.

2. Ытырды нолуога. Дьэ бу хайаан да наадалаах нолуок. Үөрэх этэринэн, хас биирдии киһи ытырдабына тыһыынчанан, мөлүйүөнүнэн бактерияны тула өтүгэр тибиирэр. Олор салгынга көтө сылдьан ыарыы арааһын тарбаталлар. Ол эрэри киһи төһөтө ытырдара кыайан учуоттаммат, онон хас биирдии киһи ыйга баччата ытыртым диэн чиз-

һинэйдик декларация суруйуох тустаах. Бу нолуокка мэлдьи противогаз кэтэ сылдьар киһиэхэ 100%, оттон мааска кэтэ сылдьар киһиэхэ 50% чэпчэтии оҥоһуллар.

3. Хаамы нолуога. Дьэ бу эмиэ бэрт туһалаах нолуок буолар. Хаама сылдьар киһи сири бааһырдар, оту-маһы тэпсэр, араас туһалаах үөннэри-көйүүрдэри, кыра харамайдар оҕолорун илдьи үктүүр. Өссө сорох киһи түүннэри хааман дьон уутун уйгуурдар.

Киһи төһөнү хаамарын билэргэ аналлаах счетчигы атабын икки ардыгар кэтэ сылдьахтаах. Ол көрдөрүүтүнэн көрөн кини нолуок төлүүр. Манна атаба суохтар 100%, ангаар атахтаахтарга 50% чэпчэтии көрүллэр.

4. Тахсан кирири эбэтэр кирири тахсы нолуога. Тахсан кирири диэн толору хааччыллыыта суох дьибэ озорор киһи таһырдыатаабы туалекка сылдьыта, оттон кирири тахсы диэн дьибэ иһинээби туалекка сылдьыы ааттанар. Тахсан кирири киһи, биллэрин курдук, салгыны сытыйбыт гааһынан буорту гынар уонна сири быртахтыыр. Ону муруннаах барыта билэр, харахтаах барыта көрөр. Оттон кирири тахсар киһи канализация үлэтигэр эбии ноһуруусканы эбэн иһиэрин иһин нолуок төлүөх тустаах. Бу нолуокка ханнык да чэпчэтии көрүллүбэт.

5. Көрүү нолуога. “Дьэ дьибэ!” — диэххит. Ол гынан баран, үөрэх этэринэн, киһи бэйэтин көрүүтүнэн харабыттан туох эрэ энергияны таһаарар. Ол энергията аттынаабы киһи ауратын алдытан, уйулбатын хамсатыан, араас ньиэрбэ ыарытыгар тириэрдэн сөп. Онон көрүү нолуогун харахтаах эрэ барыта төлүөх тустаах. Хараба суохтар бу нолуоктан босхолонолор, ангаар харахтаахтар 50% төлүүллэр.

6. Аһаһын нолуога. “Хайдах оннук нолуок баар буолуой?” — диэххит. Дьэ баар буолуохтаах. Тоҕо диэтэргит, хас биирдии аһыыр киһи бу асуөл аһыабар дойдуну бордодууктатын көбүрэтэн, кризиски эбии диригэтэр. Иккиһинэн буоллабына, аһыыр киһи аһаһын тыаһа аччык дьону ымсыырдан, кинилэр ньиэрбэлэрин тыраханыы гынан, доруобуйаларын кэбирэтэр. Бу нолуогу төлүүргэ манньктар учуоттаналлар: бастакытынан, киһи аһаһын уонна куртабын кээмэйдэрэ. Итилэр кээмэйдэрэ эмиэ хас биирдии киһи “личнэй подоходнай киниискэтигэр” суруллуохтаахтар. Иккиһинэн, хас биирдии киһи дохуота учуоттаныахтаах. Ол сөп. Тоҕо диэтэргит, улахан хамнастаах, дохуоттаах киһи, төһө да кыра аһахтаах буоллар, ас күндүтүн, сыаналаабын аһыра чуолкай.

Бу нолуокка апититтарын сүтэрбит ыарыһах дьон үтүөрүөхтэригэр диэри быстах чэпчэтиини туһаналлар.

7. Сангары нолуога. Бу олус суолталаах нолуок буолуохтаах. Физика үөрэбэ быһаарарынан, киһи сангата тыас, дорбоон буолар. Ол дор-

боон сангарар киһиттэн тула, эргиччи тарбанар салгын долгуннара буолаллар. Ол аата сангарар киһи салгынгна көстүбэт долгуннары түһэрэр. Оттон долгуннар атын дьонго араас куһаҥан дьайыылары оноруохтарын сөп.

Ону таһынан, үөхсүүлээх киһи сангата атын киһи ньиэрбэтигэр быһаччы буортулаах дьайыыны онгороро ырылыччы көстөн турар. “Кинигээх тыллар бэстилиэттээбэр кутталлаахтар” диэн улуу Грибоедов мээнэбэ эппэтэбэ. Сангарыы нолуогун төлүүр киһи аналлаах комиссия (ЛОП врач кыттыылаах) бэрэбиэркэлэнэр. Онно кини бэлэһин онгоһуута, тылын уһуна, уоһа төһө имигэлэ, мүнүүтэбэ хас тылы этэрэ барыта учуоттанан “личной подоходной киниискэтигэр” суруллар. Онон көрөн ыйдаах эбэтэр сыллаах нолуогу төлүүр. Бу нолуоктан тыла суохтар босхолонолор, кэлэбэйдэр 20% чэпчэтинэн туһаналлар.

Дэ бу ааттаммыт нолуоктары бары бириэмэтигэр чуолкайдык төлөөн иһэрбит буоллар, судаарыстыба хааһынатын харчыта таһымныы түһүө, хамнас уонна пенсия кэппиэйкэтигэр тийэ кэмигэр кэлэн иһиэ этилэрэ. Дэ оччоҕо нолуоктары да кэбэбэстик төлөөн иһиэ этибит. Итэбэйбэкиит дуо? Боруобалаан көрүөххэ.

ЫРЫЫНАК ЧОСТУУСКАЛАРА

Улуу дойду олобун
Уларыта тутабыт
Ыһа-ыһа холбуубут,
Холбуу-холбуу ыһабыт.

Кризис диэн муораба
Куомпаһа суох киирдибит
“Титаниктыы” далайга
Тимирэргэ тийдибит.

Сыана үрдүүр куруутун
Арай водка чэпчэки,
Арыгыһыт норуоту
Сыһытарга чэпчэки.

Үс дойдуга эргинэр
Үспүкүлээн үксээтэ,
Быһыһынан да саптыммат
Быдыр быһыы диэлийдэ.

Былааччыһа быһаҥас,
Иһнэ-кэһнэ тыраҥас,
Сижкистэһэр сир адьас
Сэкириэтэ аһаҥас.

Артыаллары ыһаммыт,
Алаастарга саһаахпыт,
Чугас-ыраах тыаларга
Чучунаалар буолуохпут.

Сүөһүлэр чокуйтаан
Сүүскэ биэрэн иһиэхпит,
Сибиинһэни да ыаммыт
Силиипкэлээн иһиэхпит.

Адьяс умнан кээспиппит
Абааһыбыт дэлэйбит,
Тамты умнан кээспиппит
Танарабыт күөрэйбит.

Сордоох соххор солкуобай
Сотулунна суолтата,
Боччум сыана мунгутаан
Босхо барда буолтата.

Баба бууга биэс мөһөөк,
Чоху бууга балтараа,
Ардыакыаппыт эппитэ
Адьяс кэллэ, бадаба.

Дойду арбаа кирбиитэ —
Тула НАТО сэриитэ,
Собурууттан, илинтэн
Суоһуур “друг Клинтон”.

Мониканы тыһыптытын
Билиммит били Биллбит,
Туга тохтон хаалбытын
Аан дойду бүттүүн билбит.

Ыраахтаабы унуобун
Ырытарга харчы баар,
Аллараттан норуотун
Абырыаба күн Судаар.

Учууталлар уоскуйун,
Уонча ыйга тулуйун,
Алыс аһыыр буортулаах,
Аччыктааһын тухалаах.

Хааһынабыт халаммыт,
Хапыталыыс дьэ байбыт,
Хармааннарбыт харбыйбыт,
Хара норуот харгыйбыт.

Бутуур, булкуур, бутугас —
Буорайдыбыт дьэ адьас
Хайдах-хайдах буоллубут,
Ханна-ханна кэллибит.

1997 с.

СААСКЫ БУЛТ ИННИНЭЭБИ “УБҮЛЭР”

— Дьэ, добоор, быйыл кус булдун боппуттар үһү: илинги дойдуларга көтөр кириибэ турбут үһү.

— Ол биһиги көтөрдөр үһүбүт дуо? Тоҕо бобор бабайыларай!

* * *

— Кириптээбит көтөр Саха сиригэр кэлбэтин тухугар суһал дьаһаллары ылбыттар үһү.

— Ол туох дьаһалларый?

— Бастакытынан, Соҕуруулуу-Илин Азияҕа кустар маассабайдык мустар сирдэригэр кинилэри күүстээх носуостарынан оботторон ылан баран, прививка онгоро-онгоро ытталлар үһү. Иккиннинэн, Россия илинги кыраныссатын устатын тухары зенигнэй оруудьуйалары туруораллар үһү, олорунан кыраныссаны туораан эрэр көтөрдөрү самнарыта ытан кэбиһиэхтээхтэр үһү.

* * *

— Кус булдун булгуччу боппоттор үһү, кыратык хааччахтыыллар үһү. Кустуон бадалаах киһи биірдии тыһыынчаҕа кириби утары прививка онотторор үһү, онтон прививката суох булчут тутулуннабына 5 тыһыынча ыстараап төлүүр үһү.

— Кустуу барар киһи: “Кириптээн кириһим килбэйдэбинэ кими да буруйдааман”, — диэн кэриһин суруйан барыахтаах үһү.

— Өссө булчут өлөрбүт кунун биэсти чаас бидоннаах испииргэ

угуохтаах үһү, дьэстигэр кэлэн баран ветлабораторияҕа кунун анаалыстатан баран сиэхтээх, бидоннаах испиирин уматан кэбиһиэхтээх үһү. Кунун сиэн баран эмиэ анаалыс туттарыахтаах үһү.

— Көр өссө хас биірдии кусчут респиратордаах уонна эрэһинэ бэрчээккэлээх сылдыахтаах үһү. Ытырда да, сөтөллө да олорор куну ытыа суохтаах.

* * *

Үөрбүт-көппүт дьээлээх киһи сүүрэн киірэн кэргэнигэр:

— Ураа! Ураа, көмүһөм!

— Бу туох ааттаах буолан киірдин!

— Көмүһөм, көнгүллээбиттэр!

— Уоскуй эрэ, ол тугу көнгүллээбиттэр? Элбэх ойохтонору дуо?

— Эчи суох, добоор! Кус булдун көнгүллээбиттэр.

— Оо дьэ, эрэй эбит! Эмиэ ороскуот бөбө буолар буоллаҕа.

— Ол туох ороскуотун эттэнгий?

— Хайа оттон саас аайы кустуу бараргар харчы бөбөтүн уһаараҕын дии. “Ботуруоммар, өйүөбэр, бензиммер, сир аһатар аспар”, — дии-дии балтараалы тыһыынчаны барыытын дии. Саатар, биір эмэ куну өлөрөн ажалбаккын.

— Чыычаабым, былырыын биір чыккымайы өлөрбүтүм буолбат дуо?

— “Чыычаабым” диэбит буола-буола! Ол чыккымайы сокууска онгостубут инигин. Дьээбэр нэһиһлэ бэйэн чыычааххын кытта кэлбитин дии.

— ???

МУУС УСТАР 1 КҮНЭ — КӨР-КҮЛҮҮ КҮНЭ

Көлбөүрбүт көстүүнү
Күлбүөхтээх күлүүнэн
Күүгэннэтэ сууйуобун,
Күлүмнэтэ сотуобун.

Күүстээх үлэ кэмигэр
Күлүү күүһү киллэрэр,
Күтүр тымныы күнүгэр
Күлүү бэркэ ириэрэр.
Күнү кытта туруобун

Күнү кытта күлүөбүн!
Күлүү олус туналаах,
Күлүү эмтиир суолталаах.

Көрдөөхтүк күлэр буолуон,
Кыраттан үөрэр буолуон
Кыһалжаны да умнуон,
Кырдыбакка олоруон.

Кыракый да оёну
Кычык-кычык күллэриэх,
Кырдыбас да киһини
Кыдыгырдан тэптэриэх.

Кыһырбыты кыйдыахха
Кынчайыны кыайахха,
Көрүдүөстэн салпакка
Күлэ-үөрэ сылдыахха!

АРЫГЫҤЫТ ТЫЛДЫТА

Арыгы — айыны абааһы онгорор ап-чарай утаба.

Алкоголь — атомнай буомбалыын араа-бараа алдыатыылаах алдыархайдаах дьаат.

Бытыылка — көмүс сэлээпэлээх, күөкэйбит мооньулаах, дьааттаах хааннаах, таас танастаах содур даама.

БИЧ — бытыылкаба иирбит чиччик (кылгатыллыбыта.)

Водка — үрүн эрээри хара дьайдаах убабас вещество.

Грамм — сүүс диэни холбоотоххо сүлүһүннэнэр тыл.

Доруобуйа — арыгыһыт бастакы сокууската.

Дьол — арыгыһыт иккис сокууската.

Итири — ириин инитэ.

Коньяк — КОНЬ уонна ЯК диэн икки кыыл аатын ылбыт ас. Элбэби истэххэ үһүс кыылга — СИБИИННЬЭБЭ кубулутар.

Лимит — өлүү уутун өлүүтэ.

Мурун — испит киһини көрдөрөр индикатор.

Ньирбэ (кэргэн киэнэ) — арыгыһыт киһи ооньуур музыкальнай инструмена.

Оох! — Арыгыһыт ариатын бүтэник тыла.

Олох дьэбэрэтэ — арыгыһыт таптаан сөгүөлүүр сирэ.

Портвейн — бормотуха диэн ааттаах боростуой арыгы. Сыаната чэпчэки — содула ыарахан.

Ром — уохтаах арыгы. Тириэрдэр сирэ РОМ (районный отдел милиции.)

Суобас — арыгыһыт бастакы сүтүгэ.

Тост — доруобуйа утары дойбох.

Улар — аччыгыһыт мэйиилээбинэн аатырбыт көтөр. Алкоголик мэйиитин онно тэннини сатыыр.

Харах уута — иһиллибит арыгынан кээмэйдэнэр дьыэ кэргэн харабыттан тахсар аһы уу.

Чиэс — арыгыһыт иккис сүтүгэ.

Ыскамыайка (суут киэнэ) — үгүс арыгыһыттар фиништиир сирдэрэ.

Эмэх — сытыйа кырдыбыт мас. Арыгыһыт этэ-сиинэ эмиз эрдэ эмэбирэр.

Юрист — суут үлэһитэ. Тохтообот арыгыһыт кэлин сирэй көрсүөхтээх киһитэ.

Ячмень — бурдук арааһа, эбэтэр харах кэлтэхэтэ. Арыгыһыт — коллектив кэлтэхэтэ буолар.

Аһы наукалар академияларын аччыгыһыт энциклопедиятыттан

ОХ ТЫЛЛАР

* Бырааһыннык элбээн иһэр. Танараба махтал!

* Ыалдыар киһи ыллаабат, ыллыыр киһи ыалдыбат.

* Күн бээтинэтин ыраастыыр ньыма көстө илик, Комет да кыайбат.

* Омук киинэтин көрүөҥ кэриэтэ оёну көрбүт ордук.

* Чечен диэн сэнээмэ — чэчэгэйгин тэһиэбэ.

* Париотической киинэлэри эротической киинэлэринэн солбуйдулар — киһини элбэтээри.

* Ааспыт олобу үөбүү — аһабыт иһити үлтүрүтүү.

* Арыгыһыт бэйэтин сокуускаланар.

* Сиэмэни ыһы — дьол, совхоһу ыһы — сор.

* Уруулга олордум диэн урууларгын умнума.

* Тураах тойон буоллабына бары хараарыахпыт.

* Ый күннээбэр чугас да итиһиэт.

* Олорор тойон ардыгар турар киһитээбэр үрдүк буолар.

* Сааскы тураах сангата музыкалаах, сайынгы киэнэ — салгымтылаах.

* Үтгө ат икки кымньылаах: биирэ — бэйэтигэр, иккиһэ — иччитин отторго.

* Сатабыллаах сағата эрэ саһыл буолбатах, сабынһаа эмиэ саһыл.

* Бэркэ оттуох дьону умурбаннар мэйһидииллэр.

* Тараах атыылаһахтааҕар тарабай буолбут ордук.

* Түүнгү “туочукаларга” туочука туруоруохха, өссө — күүһүрдэр бэлиэни!

* Аһырга өй наадата суох, аһы буларга наада.

* Сир аһаатабына аһатар.

* Бааһынай да арааһынай.

* Бүдүрүйбүт барыта охтубат.

* Сүөһү эриэнэ таһыгар, киһи эриэнэ таһыгар.

* Куһу сыһа ыттаһына үөр: таһара күһүн уон оччонон биэриэ.

* Атас туһугар атаһа тостор, харчы туһугар хараһа тэстэр.

* Ыраас да күөл түгэбэр бадарааннаах.

* Күн уһуна үлэһит киһиэхэ, түүн уһуна түөкүн киһиэхэ үчүгэй.

* Анньыны онгорбот бөгүүгү айылҕа айа илик.

* Кэбээйи собото буолар кэбэбэс: хатырыктаах, кутуруктаах буол да — быраап.

* Тыймыт эппит: “Улааттахпына хараһадыһыл буолуом”.

* “Хаһаайыным хам үктүү сылдыһыта буоллар, ыраатыам этэ”, — диэбит хайыһар.

* Түргэнник мамоннары тилиннэрэн көлүнүөххэ наада: трактордар эргэрэн бүттүлэр.

* Сүгэ айыллыбыт үбүлүөһүн оноруохха баар этэ.

* Кымырдаҕастар кыттыһан үлэлиир буолан оргуллара улахан.

* Самыртан зонтиктанабын диэн тэллэй хатан хаалбыт үһү.

* Чаһы утуйдабына бириэмэ тохтообот.

* Суобаскын сүтэрдэххинэ булбаккын — сүөһү буолбатах.

* Үрдүк үөрэҕи үбүнэн ылбаккын, халыҥ билиини харчыга булбаккын.

* “Сырааннааҕар биир мутук үрдүкпүн ээ”, — диэбит сыыҥк.

* “Күөх сааһы көхсүбэр сүгэн аҕалар мин баарбын”, — диэбит күөх истээх саһырыҕа.

* Быыбарга кими талбыккытын биэс сылынан билиэххит.

* Сири атыылыахха дииллэр, кинини Ийэбит диибит. Ийэбитин атыылыыбыт дуо?

VI ТҮҮҮМЭХ ОЛОХ ТЫАЛЛАРА

САҔА САҔАТА

Чыгыс аттаах сэриилэрин
Дохсун, добун ньиргилэрин
Курыканнар саналарын
Ильдэ кэлбит дии барытын
Саха төрүт саната.

Хааннаах хабыр хапсыһыга,
Хабарбаттан ылсыһыга
Этинг буолан ньириһийэр,
Кылыс буолан кылабачыйар
Саха модун саната.

Өксөкүлээх көрүүтүгэр,
Ойуунускай уруйугар
Олонхобут очуоһугар
Кустук курдук арылыһар
Саха уран саната.

Биһик нарыын ырыатыгар,
Эбэ, эһэ алгыһыгар
Таптал нарын сипсиэригэр
Иһирэхтик да иһиллэр
Саха нарын саната.

Алаас тыалын сиккиэрдэрин,
Сибэккилэр сэлэннэрин,
Күөрэгэйдэр ырыаларын
Ингэриммит ээ барытын
Саха сайдам саната.

АЛДАНГА

Лонугурас таастары
Долгунгунан сайгыыгын,
Уунан устар ааллары
Ньюургунан уһаарабын.

Үрэхтэри түмэнгин
Үллэр уунан туолабын,
Көнгүл халлаан көтөрдөрүн
Күөх дуолгар көччүтэбин.

Эн уунг устун хас боец
Сэриилэхэ барбытай?
Хорсун-эр красноармеец
Кыргыһа устубатай?

Сэрии ньиргиэр тыастарын
Истэ-билэ эн сыттын,
“Ураа” хаһыы дуораанын,
Кыайыы кыһыл былаабын.

Эн уунг устун хас боец
Кыайан-хотон кэлбитэй,
Хорсун-эр красноармеец
Дьиэтигэр эргийбитэй?
1996 с.

АРАЙ ЧЕХОВ

Эйбэстик мичик гынан,
Пенсетэ килбэчийэн
Арай Чехов тийэн кэллэр
Аныгы кэм кирбиитигэр.

Москваттан Сахалинга
Көттүн модун аалынан,
Биитэр кэллин арай БАМ-га
Ыстаал ыллыыр ыллыгынан.

Хайдах курдук сөбүү этэй
Улуу сайдыы уобуттан,
Төһөлөөхтүк эрэ үөрүөй
Дьолун булбут норуоттан!

Дьон дууһатын ыраастааччы,
Эмчит уонна суруйааччы,
Хомойуо этэ арай биirtэн —
Ордон хаалбыт дьиэктэртэн.

Онно-манна ордон хаалтар
Очумелов курдуктар,
Синньигэстэр уонна суоннар,
Пришибеев унтердар.

Ону көрөөт улуу Чехов
Өссө биirdэ этиэ этэ:
“Киһи дьин үтөө дууһалаах
Кэрэ, мааны буолуохтаах”.

АБАМ ӨТӨБӨР

Эмньик кулун суолун устун
Эн миигиттэн араһсан,
Ханна сүттүн, ханна куоттун
Ожо сааһым бараһсан.

Умнубат ээ уйан сүрэх
Ожо сааһым кырдалын,
Туруйалаах Туора Үрэх
Туманнырар сыһыытын.

Хахыйах мас саба үүммүт
Абам, ийэм өтөбүн,
Ыллыктарын саба көмпүт
Элбэх сыллаах көтөбө.

Сир эргийэр киинэ буолбут
Сэргэ ордон тураахтыыр,
Ыалдьыттыыллар манна арай
Мэкчиргэлэр, тураахтар.

Чуумпу, чункук тула өттүм,
Ыраах киргил кыыл ытыыр
Туоххаһыйда кутум-сүрүм,
Сүрэбим ытырбахтыыр.

Бырастыг гын, күндү дойдум
Быралыйбыт ыччаккын,
Үөрэх, үлэ суолун батан
Ыраах тэйэн хаалбыппын.

АҢЫЫ МУОРА

Араас дабаны: Хара, Күөх,
Араҕас, Кыһыл муоралар —
Бааллар эбээт киһи сөбүөх
Аан дойду картатыгар.

Арай онно киирбэт эбит
(Киирбэтэ сөп да буолуохтаах)
Аһыы Муора диэн ааттаах
Амырын дирин чүөмпэбит.

Хара бакаал хараабыллаах,
Халыан балкыыр долгуннаах,
Алкоголь диэн дьааттаах уулаах,
Алдырхай диэн арыылаах.

Түрмэ, хаайыы диэн түгэхтээх,
Бириигэбэр диэн биэрэктээх
Аһыы муора далайыгар
Тимирбиттэр хаарыан дьоннор.

КУСТУКТААХ КИИСТЭ

(Ефим Шапошников кэриэһигэр)

Хамаҕатта сириттэн,
Хамаҕатта буоруттан
Тахсар күнгэ маарыннаан
Тахсыбыта бу талаан.

Аатырбыт ойууһут
Аатырда дьэ киммит?
Биһиги киһибит
Биһиги Дьэкиммит.

Манна бурдук киистэтэ
Лоһуор көмүс туорахтаах,
Дьэким нарын киистэтэ
Дьэрэкээннээх кустуктаах.

Орто дойду иэnnэрин
Олус таптаан, киэркэтэн
Ойуу-бичик түһэрэн
Онгорбуга кэрэтиэн.

НАМ УЛУУҢА

Өлгөмнүүр уулардаах Өлүөнэ үрдүгэр,
Былыргы дьыллартан быйаннаах биэрэгэр,
Энсиэли хочотун эриэкэс сиригэр
Күөх мыраан энээрдээх Нам сирэ чөлгийэр.

Хос ырыата:

Ураанхай уутунан
Олорбут түөлбэтэ,
Уруйдан-айхаллан
Нам сирэ-дойдута!

Бу манна Максимыт күн сирин көрбүтэ,
Буурбаһыт мохсобол бу мантан көппүтэ.
Бу манна төрүүлэр сахаттан саарыннар,
Уус-уран тыллаахтар, талааннаах тарбахтар.

Куба кыыл хонкулуур куолаһа иһиллэр,
Өбүгэ алгыһа ол онно этиллэр:
“Бар дьонум, иллээхтик, дьоллоохтук олорун,
Нам сирин үлэнэн байылыат онорун!”

Сылгыны, ынабы иитэргэ дьобурдаах
От-бурдук быйангын хоторор дьоннордоох,
Үйэбэ сайда тур, тапталаах улууспут,
Күлүмнүү умайдын суол ыйар сулуспут!

КЫРГЫТТАР, ИЙЭЛЭР, ЭБЭЛЭР

Кыргызтар

Кыргызтар кыталык кэриэтэ
Кырдалга кынтаһа хаамаллар,
Таланнар, уол бэрдин буланнар,
Табыллан, дыхталлар тахсаллар.

Ийэлэр

Айылба аналын толорон,
Амарах ийэлэр буолаллар,
Оболор онтон ыал буоланнар,
Ийэттэн эбэлэр буолаллар.

Эбэлэр

Эбэлэр, эйэбэс эбэлэр,
Сизэннэри көрөннөр үөрэллэр,
Минныгэс сизэннэри сыллааннар,
Олоххо дьоллорун булаллар.

Кинилэр

Кыргызтар, ийэлэр, эбэлэр —
Кинилэр куруутун кэрэлэр,
Кинилэр кэхтибит аанһаллар,
Кинилэр оложу салгыыллар.

КУҔУННУ КӨСТҮҮЛЭР

Күһүн буолан от-бурдук
Хомулунна барыта.
Сир ыаммыт ынах курдук
Дуоһуйбуттуу уоскуйда.

Ойуурга отон буһан,
Дьэргэйдэ оһуор анһа,
Минныгэһиэн барахсан —
Сааһара суох барыанһа.

Чаран тыабыт киэргэнэн
Чараас көмүс дуйданна,

Хаас өгүүлүү субулан
Кый үөһэнэн кыйданна.

Үүттүү саба бүрүйэн
Үрүн туман халыйда,
Хардырбас хаһын түһэн
Оту-маһы хаарыйда.

Күөх сайыммыт дьыалатын
Күһүн салгыыр ыйаахтаах,
Эстафета паалкатын
Онтон кыһын ылыахтаах.

Сайын куйаас халлааннаах,
Кыһын чэбдик тымныылаах
Төрөөбүт сирбит кэрэ,
Манньык дойду биир эрэ.

ХАЛЫМАҔА СААС

Кэтэбиллээх күндү саас
Кэллэ хоту кыраайбар,
Кэлэн көрүүй эн, атаас,
Кэрэ дойду манна баар.

Салгын ыраас, күн сылаас,
Күөх хаар суулан күккүрүүр,
Ыраах көстөр үрдүк таас
Дьэргэлгэнтэн үнкүүлүүр.

Хаар уутугар оҕо аймах
Хараабыла уһунна,
Тизтэл булчут хайы-сах
Тэргэн саатын сотунна.

Өссө үрдүүр күөх халлаан,
Күн күүстээхтик сырайар,
Ылаанһага салгылаан
Ынах, сылгы чуоһунар.

Түүннээх күнүс силбэхэн
Харангабыт мэлийдэ,
Намтыг түнээт, күөрэйэн
Күн илэччи эргийдэ.

Кэтэбиллээх күндү саас
Кэллэ хоту кыраайбар
Кэлэн көрүүй эн, атаас,
Кэрэ дойду манна баар.

УРУУ ЫРЫАТА

Икки сүрэх булсухан,
Имэннээхтик таптанан,
Дьонун-мааны сыбаайба
Дьоллоох уота сыдыайда.

Хос ырыата:

Уруу дьонго
Уруй буоллун!
Аймах дьонго
Айхал-мичил!
Эдэр ыалга
Эбэрдэ!

Дьоро, кэрэ киэнэбэ
Дьоммут бары түмсээнэр
Эдэр, санга кэргэнгэ
Эбэрдэни этэллэр.

Уоллаах кыыска багарыг
Убарыйбат тапталы,
Уһун, дьоллоох олобу,
Уонтан тахса оҕону!

Ыраас таптал аргыһа
Ырыа-тойук дьиэрэйдин!
Уохтаах, уоттаах угабы
Уураһыһынан минньитин!

ТАНГАРА КИЙИИТЭ

Айылба уйаҕас ийиитэ,
Алаас, тыа сиздэрэй кэһиитэ,
Таптал, дьол эрэллээх илдьитэ,
Тыллыбыт тангара кийиитэ.

Сардаана, ньургунун кэриэтэ
Тангара кийиитин кэрэтэ
Дууһаны долгутар көстүүлээх,
Сүрэби көннүөрдэр дьүһүннээх.

Кэрэ да, нарын да сибэкки
Тангара кийиитэ эбиккин,
Үтүөкэн да ааты инэрбит
Биллибэт өбүгэ киһибит.

Төһө өр бу кэрэ бэйэтэ
Сыһыһыны киэргэтэн туруобай?
Тангара уолчаана бэйэтэ
Тапталын дьэ хаһан булуобай?

СЭТТЭ УОННУУН КӨРСҮҮҮ

Кырдыар саастан кюотаары
Кырдал устун ыстанным.
Ол да буоллар, акаары,
Сэттэ уоммар туттардым.

Сэттэ уонум сэрэнэн
Саҕабыттан харбаата
Уонна эттэ: “Сэрэн эн —
биэтэбинг чугаһаата”.

Онуоха мин хардардым:
“ Олоро түһүөх баара,
Өссө киэнг эбээт хардыым
Тохтоон хаалыам дуо араа?”

Кырдыаҕас сэттэ уонум
Аһынан онно эттэ:

“Чэ, кэбис, оло, уолум”
Уонна бытан кэбистэ.

Онтон дьэ мин эрдийэн,
Оҕо курдук сананным,
Эдэр сааспын эргитэн,
Кыыралдьыйа кылыйдым.

Сүүсчэкэбэр тийээри
Сүүрэн-көтөн иһэбин,
Сүрэхпэр күүс эбээри
Сүүс кыраамы иһэбин.

ЭДЭР СААС ЫРЫАТА

Күнү көрбүт күндү сирбэр
Көччөх курдук көрүлүүбүн
Үлэ, үөрэх үөрүүтүгэр
Үүнэр дьолбун мин көрөбүн.

Хос ырыата.

Иэйэр, таптыыр эдэр сааһым
Эргиллибэт кэрэ чааһым
Эн барыма, эн сүтүмэ,
Эн букатын да бүтүмэ.

Ыраах дьыэрэй ыллыыр ырыам,
Туоллун мизнэ сырдык ырам,
Дьоллоох, көрдөөх, иллээх, истин
Атас-доҕор элбээн истин.

Ыллыах-ыллыах дуораһытан
Күөрэгэйдии көтөн-дайан,
Дууһа уйан тойуктарын
Эдэр ыччат ырыаларын.

ФАНТАЗИЯ

Ааспыт үйэлэргэ мин негр этим,
Африка күнүн уот сырлбаныгар
Хараара буһара мин чугуун этим
Босхоломмотоҕум ыар кулут сыабыттан.

Онтон төрөөбүтүм папуас буолан
Энсиллэр акыйаан күөх арыгытыгар
Кокос уутунан утахтанын утахпын ханнаран
Олорбутум пальма тыа быһыгар.

Эскимос буолан төрөөбүтүм онтон
Муустаах муора муус арыгытыгар
Моржаны бултаан, кыылы сонордоһон
Олоҕум бүппүтэ хайыр муус быһыгар.

Төрөөбүтүм онтон мин поляк буолан
Арбаа дойдуга дьылба ыйаабынан,
Биир кыргыска Тарас Бульба уола
Баспын элээрпитэ санныбыттан.

Саха сирин чээл күөх алааһыгар
Күнү көрбүтүм сүүрбэһис үйэбэ.
Оо, мин этиэм этэ дьылбабар:
“Аны төрөөбөгөрбүн атын сиргэ”.

КИҢИ

Киһи диэн айылҕа оҕото,
Кининэн айылҕа кизэргэйэр.
Киһи диэн айылҕа өстөөгө
Киниттэн айылҕа издэйэр.

Киһи диэн улуукан харамай,
Кыыллары өйүнэн баһыйар
Киһи диэн бэрт сиэмэх адьарай
Кыыллары өлөрөн баратар.

Киһи диэн киһини төрөтөр
Ол онон олоҕо салҕанар,

Киһи диэн киһини өлөрөр
Кырыыстаах сэриинэн дьайданан.

Киһи диэн кэрэни элбэтэр,
Кэхтибэт дыктини дэлэтэр.
Киһи диэн сидьини үөскэтэр,
Кэрэдэн киибэстэн издэтэр.

Киһилииҥ киһилэр буоларга
Кэм-кэрдии кэлбэтэ абалаах
Киһини киһилии гынарга
Кэлэр кэм кэтэхэр быһыылаах.

СЭРЭТИИЛЭР

Арыгыһыкка

Үрүүмкэни өнгөйүөн —
Үтүө ааккын өһөрүөн.
Бытыылкалыын былааттаһыан —
Быһылаанга ылларыан.
Арыгылыын аргыстаһыан —
Аан дойдуттан араһыан.

Табахсыкка

Аһы буруо эмсэхтээх
Аны мань билиэхтээх:
Тынгата хоруо буолар,
Тымыра кыараан хаалар,
Табах дьаатын оборооччу
Абыйах сыл олорооччу.

Наркомаҥга

Наркоман диэн ааттанааччы,
Наркотигы тардааччы
Тымырыгар укуолланар,
Тыынын-быарын кылгатар,
Мэйинитэ хатан хаалар,
Бэйэтэ иирэн барар.

* * *

Чэбдик олох туһугар
Чэйин, бары турунун,
Добун халлаан анныгар
Доруобайдык олорун.

БЭЛЭХ

Эйиэхэ ньургунун үргээммин
Бэлэх диэн биэриэхпин сэрэнним:
“Бу тобо сир ийэ симэбин
Быһыта тыытабын”, — диэх этин.

Күөрэгэй чыычаабы тутаммын
Бэлэхтээн эйиэхэ биэриэхпин,
“Эн тобо ырыаны тууяабын?
Ытан кээс көнүлгэ”, — диэх этин.

Сулугу халлаантан ыламмын
Суһуоххар күндээрдэ анньахпын,
“Эн тобо халлаан уот киэргэлин
Суулларан түһэрдин?”, — диэх этин.

Кустугу үөһэттэн субуйан
Санныгар бүрүйэ кээһиэхтин,
“Дьон бары кэрэхсиир кэрэтин
Эн ыйаа төттөрү”, — диэх этин.

Дьэ тугу эйиэхэ биэрэбин,
Тугунан эйигин үөрдэбин?
Арай баар соботох сүрэбим,
Ылыан дуо эн ону, сэгэриэм?

МИЭНЭ ДОЙДУМ БАРАХСАН

Миэнэ дойдум барахсан
Оһуор-бичик ойуурдаах,
Айгыр-силик алаастаах,
Арылыһар уулардаах.

Хос ырыата.

Оо, кэрэтиэн мин дойдум,
Мин тапталым, мин дьолум
Ханна да суох манньык сир
Аан дойдуга кини биир.

Миэнэ дойдум барахсан
Дьэрэкээннээх кустуктаах,
Күлэр күннээх халлааннаах,
Чабыл уоттаах сулустаах.

Миэнэ дойдум барахсан
Бараммат баай кылааттаах,
Көстө сытар көмүстээх,
Алла турар алмаастаах.

КИҢИ СУОЛА

Күн анныгар күлүк буолан
Киһи олоруо суох тустаах,
Сир үрдүгэр кини суолун
Хайаан да хаалларыахтаах.

Хаалларыахтаах сиргэ киһи
Ханнык эрэ үлэтин,
Булгуччулаах ытык иэһин,
Бэйэтин кэнчээритин.

Киһи суола ыраас, сырдык
Уонна көнө буолуохтаах
Ону кытта тэҥигэ кырдык
Аргыстаһа сылдыахтаах.

СИЛИРГЭХ СЭБИРДЭХ

Түспэтэх сэбирдэх эйэнниир,
Түүннэри-күннэри биэтэнниир,
Төрөөбүт маһыттан арахсан
Түһүбүгүн баҕарбат барахсан.

Хотугтан тымныы тыал имитэр,
Үөһэттэн хаар-самыыр илитэр.
Суох, түспэт букатын силиргэх
Күөхтүгү күһүгүгү сэбирдэх.

Айылҕа биир дьикти кэрэтэ
Саас аайы лабааҕа тылларын,
Лаглайбыт хатынҕы киэргэтэ
Күөх көмүс симэбэ буоларын.

Солкулуу суутунас тыаскынан
Ыллыырын күөх сайын ырыатын,
Ардабы, күн көмүс кыырмабын
Ытыскар тоһуйан ыларын.

Ааста дии хаарыан күөх сайыммыт,
Сэбирдэх лабааттан сулламмыт.
Туллубат туруулаах буолангың
Лабааҕар биэтэнни турдабың.

Кырдыаҕас киһи ол кэриэтэ
Олохтон туттуһаа сатаахтыыр,
Бу олох, айылҕа кэрэтэ
Киһини мэлдьитин абылыыр.

Барыма, олохтон арахсан,
Эйигин тумуннун дьан, өлүү
Бу орто дойдуга бааргынан
Бар дьоннун үөрдэ тур эн өрүү.

УЛУУ ИНИ-БИЛЭР

Горнай кураайы алааһыгар
Хортуоска да үүммэт дииллэр.
Хата дьэ ол оннугар
Талааннар чэчирииллэр.

Горнай үрдүк мындаатыгар
Сахалар үрдүк дьоллоругар

Олорон, айан ааспыттар
Икки улуу бырааттыылар.

Олор “Сахалар ааттарыттан”
Саха аатын ааттаппыттар,
Саха сайаҕас сангатынан
Хоһоон, кэпсээн айбыттар.

“Сүрэхпит тэбэрин тухары”
Кинилэр иккиэн тыыннаахтар,
Мэлдьи биһигини кытары
Софрон, Семен Даниловтар.

Бөрүөлэрин кылбаннатан
Икки улуу ини-биилэр
“Манчаары манган атынан”
Инники көтүтэн иһэллэр.

ОЛОХ ТЫАЛЛАРА

Олох тыаллара араас да буолаллар,
Айылҕа киэннэрин курдуктар:
Сорохтор кыһынҥы силлиэлини тымныылар,
Сорохтор итиилэр, сылаастар.

Сорохтор добун холорук буоланнар
Сөрүүллэр киһи дьылҕатын,
Сорохтор үөхсүүнэн, хобунан туоланнар
Дьааттыыллар киһи дууһатын.

Сорох тыал киһини өрө дэгдэтэн,
Үтүмэн үрдүккэ көтүтэр,
Ардыгар киһини сулустаах үрдүктэн
Үөдэн дьай түгэбэр түгнэрэр.

БАҒАР

Учууталлаан уурайдым букатын,
Кылаас аанын аны аспаптын.

Ол да буоллар куруук ахтабын
Оболор дьикти айдааннарын.

Олобум унгуоргу кытылын булан,
Утуйуом хара буор суорбаннанан,
Истэ сытыам, баҕар, ол да буоллар
Оболор күйгүөр сангаларын.

Сыллар сыылан ааһыахтара
Симэлийиэм олохтон умнуллан,
Баҕар, оболорум махталлара
Үрдүбэр тыллыа, сибэкки буолан.

СААСКЫ БУЛТ

Сааһы ахтан,
Саха буолан,
Сааны тутан,
“Дулбалаахха”
Дурдаланан
Уонча хонук
Утуйбакка
Ууну манаан
Олоробун.
Чаайдыам кэлэн
Чааннык өрөн,
Кугаа отгон
Куугунатан,
Күөх буруону
Унуор-мангаар
Унаарытан,
Сылаас чайы
Сыпсырыйа
Биймахтыыбын,
Сааскы салгын
Саймаархайын
Тыыммахтыыбын.
Тула дуолу
Дуоһуйбахтыы

Ожо курдук
Одуулубун,
Айгыр-силик
Айылбанан
Абылатан
Астынабын,
Ача күөбэ
Анньар кэмин
Айхаллыбын.
Улуу дойду
Унун ууттан
Унуктарын
Уруйдуубун.
Сааһыт буолан,
Саанан ытан,
Чөркөйү да
Түгнэрбэтим,
Чөкчөнгө да
Өлөрбөгүм.
Бултуур-алтыыр
Болдьох бүтэн,
Кураанахтыы
Куулбун сүгэн
Суолум устун
Сукуннуубун.
Ол да буоллар
Олох, ончу
Байанайбар
Баалаабалпын:
Сааһы көрсө
Сааны сүгэн
Саха курдук
Сананнабым,
Айгыр-силик
Айылбалыын
Алтыһаммын
Абыранным.

БЭЙЭ КИЭНЭ

Атын дойду халлаана
Бабар, күннээх буолуоҕа,
Бабар, тымныы да буоллун
Таптаа бэйэнг дойдугун.

Атын халлаан сулуһа
Бабар, сырдык буолуоҕа,
Бабар буоллун, эн бэйэнг
Сулускунан сирдэтин.

Атын киһи харчыта
Бабар, халын буолуоҕа,
Сөбүмэ ол баайыттан,
Олор бэйэнг кыаххынан.

Атын киһи кэргэнэ
Бабар, кэрэ буолуоҕа,
Эн ымсыыра көрүмэ,
Бэйэнг киэнин сиримэ.

Атын дойду хонуута
Өлгөм оттоох буолуоҕа,
Оттон бэйэнг сыһыыгың,
Ордор бэйэнг алааскын.

Атын киһи уоруга
Үрдүк, мааны буолуоҕа,
Төрүт буоргун эн ордор,
Төрөөбүт дьизээр олор.

КИЭНГ КӨБҮСТЭЭХ БУОЛУОХХА

Кыра аайы кыһыран
Кымаардаама букатын,
Оннук-манньык очуртан
Охтубат буола адыһын.

Бабар, бырдах ытырыа
Сытыы обот тумсунан,

Бафар, тигиэ ынгырыа —
Кыһаллыма кыраттан.

Кырыһан үрдэ тэстэн
Таммах түһүө үөһэттэн,
Ол аайы эмиэ үөхсэн,
Айдаарыма киннэнэн.

Бафар, киэһэ кэргэнин
Хойутаан кэлиэ ыалтан,
Ол аайы эн ньиэрбэбин
Баратыма кыһыран.

Бафар, иннэн сүтүөбэ,
Булуон суоҕа муостаттан,
Бафар, харчын бүтүөбэ —
Кыһаллыма кыраттан.

Олордубут үүнээйин
Кэхтиэ, хаһын хаарыйан,
Хаахтыйан хаалыа миинин —
Айманыма кыраттан.

Олох ырыа буолбатах,
Олох элбэх моһуоктаах,
Холкутук олоруохха,
Киэн көбүстээх буолуохха.

* * *

Таптал диэн табылы тарбатан
Күлүмэх көрсүһүү дэһэллэр.
Таптал диэн сырдыгын, ырааһын
Кинилэр букатын билбэттэр.

Тапталы эн талан ылбаккын,
Таптал диэн айылҕа анала,
Үйэбэр таптаабыт ангарын —
Танара анаабыт аанньала.

Тапталы эн көрдөөн булбаккын,
Харчыга эргинэн ылбаккын,
Таптал диэн дыон сырдык ырата
Сир-халлаан кистэлэн ырыата.

Таптал диэн — үрүн күн тахсыыта
Сиздэрэй сибэкки тыллыыта,
Өй-сүрэх алтыһар иэйиитэ
Айылҕа айыллар дыктитэ.

ҮЙЭТТЭН ҮЙЭБЭ (Саҕа дыллаабы санаа)

Араас-араас омуртары
Адырыһыннарбыт,
Аан ийэ дойдуну
Атыһахтаах уулуу
Аймаабыт,
Алдьархайдаах,
Абыс айдааннаах
Атааннаах да үйэ
Ааста, атастаар!
Үөрэх үрдүк көтүүтүнэн,
Үлэ үллэр өрөгөйүнэн
Үрүн күн анныгар
Үтүмэн да үчүгэйи
Үгүөрүтүк үөскэппит
Үтүө да үйэ бүттэ!
Укулааттаах олобу тутарга
Уһун кэскили тэрийэргэ
Улуу гений дыоннору,
Учуонай өркөн өйдөөхтөрүн,
Уоттаах, уран тыллаахтары,
Уһуллуччулаах дыону биэрбит
Умнуллубат добун үйэ
Устан ааста, доботтоор!
Үһүс тыһыынча
Үлүгэри үөскэппэккэ
Үтүөнү үксэтэн,
Дыонно-сэргэбэ
Дьоро кэми,
Дьонун олобу
Дьолу-соргуну аҕалыа,
Киһи аймаҕы

Киртэн-дэйтэн ыраастаан,
Кэтит кэскили тэнитиэ,
Кэрэ кэми эргитиэ диэн
Кэтэһиэбин, эрэһиэбин!

БӨТҮРҮӨП КҮНЭ

Бөтүрүөп күнэ күлүмнүү күлэр,
Өн сиртэн өлгөм от өрө үүнэр,
Күөх быйан сомсуутун күүс күрээбэр
Хотуур сүгэн отчуттар киирэллэр.

Сыты хотуур сырдыгыыр тыаһыгар
Ыаҕаска ыанар үүт тыаһа иһиллэр,
Үлэ үөрүүтүн үрдэтэр бугулар
Үллэ буспут буулкалар курдуктар.

Кэбиһиилээх от ол түһэ туолан,
Кэрэ да көстүү саха киһитигэр,
Аны кыһын кини эт, ары буолан
Остуолга туруо ыал дьоро киэһэтигэр.

Чэйин эрэ! Хотууру сытыылаан!
Хойуу оту силэйэ дайбаан!
Ардаҕа суох куйаас сатыылаан
Арчылыыр эбээт үрдүк күөх халлаан.

Былчын быыппастар быйан былдыаһыгар
Быйылгы дьыл былаанын толоруох!
Сайынҕы кэмнэ саха алааһыгар
Онтон ордук улуу сорук суох.

ПУШКИН КЭЛЛЭ

Да здравствует разум, да скроется тьма

А. Пушкин

Өлөрү кыайан, тыыннаах, этэнгэ,
Өрөгөй, таптал ырыатын ыллыы
Самаан сайыны кытта тэнгэ
Саха сиригэр Пушкин ыалдыттыыр.

“Дьиикэй тунгустар” сайдыларыттан
Дьиктиргии үөрэн, сангата суох турар,
Ыраабы көрбүт ырата туолбуттан
Ыраас мичээринэн күлүм аллайар.

Бастын олбохтоох ыһыах түһүлгэтигэр
Өрө күөрэтэр чороонноох кымыһын,
Аатырбыт алгыһын ураанхайдыы этэр:
“Өй күндээрдин, харанга халбарыйдын!”

Итии тыал куударатын хамсар —
Ити кэннэ илинҕи сабахтан
Үрүн күммүт күлүмүрдээн тахсар
Талыы Натали мичээрин санатан.

ВЕТЕРАН

Сааскы түүн сылайан, утуктаан
Дурдаҕа сыппыта ветеран.
Атыгар кус үөрэ кырылаан
Түспүтүн кырдыбаас ыппата.
Эмискэ саа тыаһа сатараан
Олоро обуста ветеран,
Иитиилээх сомуоҕа суох саатын
Илиитэ сымсатык харбаата.
Ньиэмэстэр кэллилэр дуо? Хантан?
Уолуйбут ветеран ыйытар,
Онтон дэ өйдөнөн, сонньуйан,
Саа уонун аллара санныытар.
Бизс уонтан тахса сыл устата
Түүлүттэн арахпат букатын
Уот сэрии кытыастар кутаата
Буурбалаах бойобуой сырыыта.

ИККИСТЭЭН ТӨРӨӨБҮККҮНЭН

Билэр табаарыһым,
Билбэт киһиэм!

Аан бастаан
Алаһа дьыэбин
Айгыраппыт
Аан дойдуну
Аймаабыт,
Алдьархай аргыстаах
Арыгы аһы
Антах анһан,
Аккаастанан,
Айылгын тупсан,
Айыы бодолонон,
Аныгы сиэр
Аартыгар үктэммикинэн
Астынан туран
Айхалыахпын
Абал илиигин!
Түптээх олобу
Төрүт билбэккэ,
Түүнү түлүрбэхтии
Түлэй-балай сырыыланан,
Түн-тан тыллаһан,
Сибиинньэ курдук
Сир-буор сирэйдэнэн
Обону куттуур
Олуона сэбэрэлэнэн,
Киһи диэн
Кэрэ ааты
Киргэ тэпсэн,
Кэргэн дьонгор
Кэрэдэк аатыран,
Кэбилэнэ сылдыбыт
Кэмин эргийбэтин.
Сүлүһүннээх аска
Сүрэххин сүһүрдэн,
Хатан арыгыга
Хаангын уматан,
Куралхай утахха
Куртаххын буһаран,
Бытыылкалаах дьаакка
Быаргын сиэтэн

Быстах симиэккэ
Былдынан иһэн
Быһһаннын буолбаат,
Өлөр өлүүттэн
Өрүһүннүн эбээт.
Күн сирин
Көхтөөх олобун
Күүрээन्नээх үлэтин
Көбүлүттэн тутан,
Иирдэр-итирдэр
Испиир утабы
Илгэн кэбиһэн,
Ийэ сиргэр
Иккистээн төрөөбүккүнэн
Итиитик эбэрдэлиэхпин
Илиигин аҕал!
Билэр доһоруом,
Билбэт киһиэм.

МИН ЫРЫАМ

Куба көтөр хоһоонугар
Холбостун мин тойугум
Кыталык кыыл кылыһаҕар
Кытыннын мин куолаһым.

Хос ырыа:

Ырыам миэнэ дай ыраах
Ыра санаа аргыстаах,
Үөрүү-көгүү кынаттаах
Күнү көрсө көрүлээ,
Күөрэгэйдиин дырилээ.

Ыллыам олох диэн күндүтүн,
Ийэ сирим кэрэккэтин
Туойуом толоон торбо күөбүн,
Ыраас таптал имэнгин.

Олус үтүө-мааны сиргэ
Мин төрөөбүт эбиппин,

Аан дойдуга мин биэрбэппин
Бу төрөөбүт түөлбэбин.

БЭЧЭЭТ КҮНЭ

Улуу Бүөтүр бастаан
Уураахтаабыт күнэ
Үс үйэни туораан
Бэчээт күнэ үүннэ.

Урут “Ленин суола”
Энсиэлигэ кэлбит
Хаһыат кэһии буолан
Ыллар аайы киирбит.

Килиэптээбэр ордук
Кэтэбиллээх хаһыат
Сүһал көмө курдук
Сонуннары таһыа.

Эргэ санга дьылга
Бэлэх курдук дьылга
Биэрбит эбит бүгүн
Бэчээт сырдык күнүн.

Ырыа-тойук тардын,
Бүөнү төлө тардын,
Хаһыатчыттар иһин
Хатан кымыс иһин!

УЛАХАН ТЕАТР (Памфлет)

Олох диэн бу — баарабай театр,
Онно бука бары артистарбыт.
Ким эрэ мөлтөх, ким эрэ баатыр,
Ким эрэ баай эбэтэр умнаһыт.

Ким эрэ сценаҕа ойон тахсар
Сүрүн оруолга өрөгөйдөөн.

Акаары да ардыгар гений буолар,
Акаарынан аатырар арыт өйдөөх.

Өлүү-тилли, өлөрсүү-таптаһы
Өрөгөйдөөх ырыа уонна ынчык.
Булкуллар манна ньулуун, аһы
Хапсыһаллар сымыйалыын кырдык.

Оонньууну ыгталлар олигархтар
Баай банкирдар, халыг харчылаахтар
Маассабай сценаҕа барыгнаһаллар
Уотурбанан үссэнэр умнаһыттар.

Сценаны одуулуур акыйаан унуртан
Сулустаах, эриэн сэлээппэттин кэтэн.
Аптаах паалкатынан далбааттанан,
Аан дойду режиссера дьээдьэ Сэм.

Харанга быыс аһыллар, сабыллар
Ол аайы уларылар декорация.
Театр сырдыгы-сырдыгы харангарар
Ол театр аата — Россия.

ТАЛЛАН БҮРЭ (Баллаада)

Таһымньылар талааннаах Таллан Бүрэ
Үйэлэргэ өлбөт кута-сүрэ
Хотойук буолан
Энсиэли үрдүнэн
Элиэти эргийэр дойдутун кэрийэн.

Эбэтэр кини, Эрилик Уолан,
Эрэйдээх-буруйдаах эр бэрдэ буолан,
Айталы Куону атыгар мэнгэстэн
Айаннаан ааһар туманы силэйэн.

Айылга сангатын анаарар бэйэтэ
Долгуннуун туойса, этинниин кэпсэтэ

Күөрэгэй буолан кини күөх куйаарга
Көрүлүү-ыллыы сырыттаҕа.

Олору мин тутан ылларбын,
Иэйиибэр дьэ иэспин төлүөм,
Отгон кыайан туппатарбын —
Төлөммөтөх иэстээх өлүөм.

* * *

Бу дойдуттан мин бардарбын
Хомойбокко, хоргуппакка
Тиһэх суолбар аттаннарбын
Кими да кыраабакка.

Баҕар, хайдах да диэтиннэр —
Дьонго олох суох өһүм
Төрөөбүт төрүт сирбэр
Суох миэхэ мин өстөөбүм.

* * *

Санаам араас утаҕын
Саныатынан этиэхпин
Сатаабашын адыһын:
Салан тыллаах киһибин.

Хомойбуспун, үөрбүспүн
Хоһооннорго холбуохпун —
Хоһуйарга мөлтөхтүк
Холус тыллаах сордоохпун.

Мунгурдаммыт санаабын
Музам хаһан көтөбүөй?
Мунгур-сангыр ырыабын
Музыканын көтүтүөй?

ДЫКСИНИИ

Уот сэрии сибиэнин ынырык күлүгэ
Дьэ эмиз барыйда аан дойду үрдүнэн,
Үрүн күн өлбөөрдө, күлүнэн бүрүллэн,
Силлиэттэн күөдүүдэ өлүүлээх көрдүгэн.

Аллаах дигэн тангара абырыыр оннугар
Алдьархай ааннарын тэлэччи арыйда,
Соботох Бен Ладен төбөтүн толугар
Кыама суох дьон-сэргэ кыа хаана тобунна.

Дьээдьэ Сэм сулустаах, дьураалаах былааҕын
Аан дойду үрдүнэн күөрэччи көтөбөн,
Олохтуон баҕарар бэйэтин былааһын
Бар дьону барытын сыһытан, үөрэтэн.

Сэриини сэтэрдэр сылтабы көрдөөннөр,
Иракка киирэннэр ииннэри хаһаллар,
Тугу да булбакка өлөрдүү өһөөннөр,
Буусканы эһэллэр, буомбаны тамныыллар.

Алдьархай аргыстаах аныгы варвардар
Былыргы культура дьэргэйэр дьиилэрин
Күдэнигэ көтүтэн күл-көмөр гыналлар.
(Киһи дьэ өйдөммөт харамай диэтэбин!)

Бутуурдаах-булкуурдаах дойдубут иһигэр
Буомбанан далбаатаан күүлэйдиир террорист,
Москуба иһигэр, дойдубут киинигэр
Төбөтүн өндөтөн чолоннуур бэл фашист.

Гитлер кыайбатах кириэппэс дойдутун
Ким кэлэн урусхал, умнаһыт онордо?
Ким ыста сүүс омук холбоспут союһун?
Олохпут уйгутун оборчо обордо.

Ханнаний биһиги кыһыыраар кынаппыт?
Ханнаний биһиги модун күүс сэриибит?
Дойдуну үрэйэн, дьадатан бараммыт
Долларга тобо дьэ тонхойо үнэбит?

Буш буутун уобаммыт, айахпыт бүөлэнэн,
Сангарбат буоларбыт сатамат буолаарай.
Кыыллыйбыт дьээдьэ Сэм кыраман үөһэнэн
Киһини кэйгэллиир “кэһиитин” ыгытаарай!

ХАРА СААЛ

А.Пушкин

Хара саал былааты көрдөрбүн эрэ мин
Хараастан санныыйан, хараара иирэбин.

Оччоҕо өс киирбэх, эдэркээн мин этим,
Эдэркээн гречанка этэ мин имэнгим

Кэрэчээн ол кыысчаан таптыыра дьэ миигин;
Билбэтим ол кэмнэ хара күн кэлэрин

Көрүлүү олоорпут, ыалдыттар кэлэннэр;
Кыраммыт еврей мин ааммын дирбийэр

“Эн манна күннүүгүн (миэхэбэ сипсийэр)
Оттон эн гречанка атынныын эрийсэр”.

Киниэхэ мин, үөбээт, манньыаты бырахтым,
Эрэллээх чабарбын ыгыран ылбытым.

Тахсаммыт көгүтэн испиппит атынан,
Кытаанах аһыммат санааны ылынан

Бу тийэн кэлэбин гречанка ааныгар,
Уңуобум салбалас, үрүң күн хараарар...

Утуйар хөһугар соботох киирэбин...
Сэлээччэх дьахтарбын ууруур биир армянин

Өйбүттэн тахсабын: лынкыныыр болотум...
Адьарай уурурун бас быһан тохтоттум.

Тэпсэбин төбөтө быстыбыт өлүгү,
Кыыс диэки көрөбүн өйүкү-төйүкү.

Ааттаһан эрэрэ ... кыа хаана сүүрбүтэ...
Гречанка өлбүтэ, тапталым өлбүтэ!

Баһыттан уһултум хара саал былаатын,
Сангата суох туран сөппүтүм кылыспын.

Ол икки өлүгү харанга буолуута
Чабарым Дунайга долгунга тамнаата.

Мин көрдөөх түүнэрим ол күнтэн сүттүлэр,
Ураппыт харахтар үйэбэ өстүлэр.

Хара саал былааты көрдөрбүн эрэ мин
Харааста санныыйан, хараара иирэбин.

“ЭН АРЧЫЛАА, ЭМЭГЭТИМ”

Ыар күммэр ылбыт бэлэбим,
Үүрүүгэ сылдыар кэмнэрбэр,
Долгуйарбар, кэмсинэрбэр
Эн арчылаа, эмэгэтим.

Ньириһийэ уордаах этинг,
Дохсун долгун түһүбэ,
Муора барылыы үллүбэ —
Эн арчылаа, эмэгэтим.

Туора сиргэ да түбэһим,
Чункук, нус-хас күннэрбэр,
Уоттаах кыргыз кэмигэр
Эн арчылаа, эмэгэтим.

Дууһабар аптаах эркээйим,
Сибэтиэй, минньигэс албын...
Тагнарда, сүттэ адьаһын...
Эн арчылаа, эмэгэтим.

Ахтылбан аны мин сүрэбим
Бааһын ааларгын тохтотууй,
Бырастыы, эрэл; баһам утуй;
Эн арчылаа, эмэгэтим.

“ӨЙДӨБҮННҮК ТУРУОРУННУМ...”

Өйдөбүннүк туруоруннум өспөт кэс тылбынан
Бар дьонум ол онно оспот суол үктүбэ,
Өркөн баһа Өлөксөөндүр остуолбатыттан
Өрө өндөйөн көстүбэ.

Суох, мин өлөн хаалбакка, бу кэриэс лирабар
Мин дууһам өлөртөн букатын куотуоҕа,
Ыйдаах сир үрдүгэр биир пиит баар буоллар
Аатым арбана туруоҕа.

Туолоуо мин сурахпынан улуу Русь киэнг иэнэ
Баар омук барыта мин ааппын ааттыаба,
Билигин тонг тонус, финн, славян дохсун сиэнэ,
Калмык — истиэл ааттааба.

Үлүгүрдээх үйэбэр көгүлү көмүскээн,
Бахтайбыт аймабы аһынарга этэммин,
Амарах санааны лирабынан көбүтэн,
Бар дыон тапталын билиэм мин.

Оо, музам, истэр буол эн тангара ыйаабын,
Үөбүртэн толлума, аакка дыулуһума,
Хайбалы, хобу да биир тэнгник эн ылын
Акаарылыын эн аахсыма.

“ЭЙИИГИН ТАПТЫРЫМ...”

Эйиигин таптырым: бабар, мин дууһабар,
Тапталым өһө илик буолуоҕа;
Онтон кыһаллыма: эйиигин долгутар,
Санаарбатыр санаам суох буоллаба.

Күнүүлээн да, килбигийэн да муннанаан,
Таптырым мин эрэлэ суох, кистээн:
Таптырым нарын, истинг тапталынан
Оннук таптан эн атын килиттэн.

“ӨЙДҮҮБҮН МИН ДЬИКТИ ТҮГЭММИН”

Өйдүүбүн мин дыкти түгэммин
Көстөөт сүтэр дьэргэлгэннини,
Иннибэр баар буола түһэргин
Килбиэн кэрэ генийинии.

Эрэлэ суох мунг көрөрбөр
Сүпсүк олохпун чэпчэтэн,
Түүлбэр киирэрэ өр да өр
Куолаһынг, күндү сэбэрэнг.

Буурҕа будулбан дьыллар аһан
Баба санаабын үрэйэн,
Умунулунна эн нарын санганг,
Аанһаллыгы кэрэ бэйэккэнг.

Түнкэтэх сир түн хааччабар
Күннэрим сыылан аастылар,
Тангара, таптал, ыгыыр, айар,
Олох — барыта умнуллар.

Дууһабын эмиэ эймэнитэн,
Көстөөт сүтэр дьэргэлгэннини,
Эргиллэн кэллинг иккистээн
Килбиэн кэрэ генийинии.

Сүрэх эмиэ эппэйэ тэбэр,
Киниэхэ дьэ хаттаан тиллэр
Тангара, таптал, ыгыыр, иэйэр,
Олох — барыта эргиллэр.

СИБЭККИ

(Пушкинтан тылбаас)

Сыта көппүт, хаппыт сибэкки
Сытар бу кинигэ быһыһыгар,
Дьикти-дьинибэ араас сибики
Дууһабын мизэнин аймагар.

Ханнык сааска, төһө өр, хаһан,
Ханна киэркэйэн турбутай?
Ону ким илиитэ туура тардан,
Тоҕо бу манна укпутай?

Өйдөтөр дуу көрсүһүү нарыннын,
Эбэтэр арахсыы аһытыын?
Эбэтэр ким эрэ чуңкуйан,
Сыһыыга, тыаба хаампытын?

Ол уоллаах кыыс күн сиригэр
Ханна бааллара буолаарай?
Бу сибэкки кэриэтэ, эбэтэр,
Хатан хаалтара буолаарай?

БЭДЬЭЭЛЭ ЮБИЛЕЙЫГАР

Унгуоргуга көстүбэт
Улуу Лена эбэбит
Уга уйгу бизрэгэр
Көбөкөн күөх дуолугар
Күнү көрсө төрөөбүт,
Көчүйээхтиэн үөскээбит,
Күөрэгэйдиин ыллаабыт,
Саха омук тылынан
Саргылаахтык сангаран,
Ураанхайбыт тылынан
Уус-ураннык чочуйан,
Олонхонон, ырыанан
Олох дьолун түстэһэн,
Тарафана сайылыгын
Тапталлаахтык хохуйан,
Дьырылыатта туһунан
Дьырылааччы ыллаабыт
Борокуоппай Бэдьээлэни
Бочуоттааммыт, чиэстээммит,
Энгиэлибит иэнигэр
Эгээритэ ылыабын!

АСФАЛЫТ СУОЛ

Айан суола аатырда,
Асфальт суолбут дыргыйда,
Айанныырга дьэ олус!
Арай сүүрбэт автобус.

СҮӨБҮЛЭР СҮТЭЛЛЭР

Ырыынак ынахтара
Ырай диэки көтөллөр,
Бачыынка кэтэ-кэтэ
Барыыга бараллар,
Түүппүлэ кэтэ-кэтэ
Түүнүн сүтэн хаалаллар.

ХАЛААН УУТА

Элиэнэбит, эбэбит
Энгиленнээх да эбит:
Туохтан эрэ кыһырыда
Дохсуннура дьалкыйда.

Иэдээннээх уу дьалхаанын
Икки атаһа тулуйда,
Айылба алдьархайын
Амараһа санаа кыайда.

УЛУУСПО

Сэбиэскэй кэм саһана
Сэттэ уон сыл тухары
Аһатан-сиэтэн олоһбут
Абырлааһа оройуо,
Уларыта тутуу буолан,
Улууспуо диэн аатыран
Уотун-күөһүнү күөдьүйдүн,
Уйгу-бийанын дэлэйдин!

ЫТТАР

Ырыынак иэдээнигэр
Ынахтарбыт эстэллэр
Үрүгэнниир үөр ыттар
Үгүрүөтүк үөскүүллэр
Олох мөлтүүр, ол биллэр,
Ол иһин үөскэтэллэр,
Ыт эрэ бэркэ сиэнэр,
Ыт сыата эмтээх дииллэр,
Ыт ыанар да буолуохтаах,
Ынаһы солбуйуохтаах.

МУ НУ ЖКХ ТЭРИЛЛИИТИГЭР

Хомуунэниэргэ ЖКХ-лын
Холбоспуттар үһүлэр,
Хоонньоспуттар дэһэллэр.
Мүөттээх ый сатаммакка
Мөккүөр бөбө мөбүрээбит,
Мөлтөх дыала үөскээбит,
Мөкү “оҕо” төрөөбүт,
Хонтуора малын-салын
Хол-буут үллэстэннэр
Хоро таһан барбыттар.

Энэ маһа бэһэһэ, аһаһа күүһү.

САҒА ДЬЫЛЫ КӨРСҮҮ АЛТА БЫРААБЫЛАТА

Саҕа дьыл үүнэр түүнүн үчүгэйдик атаарар туһуттан алта быраабыланы тутус:

1. Саҕа дьыл сағана биир күн куртаххын сынньат. Чэй, кофе, арыгы туһунан умун, бурдук астан аккаастан, өбүрөөт аһын, фруктаны сииргин аччатыма. Аһардас ууну элбэхтик ис.

2. Саҕа дьылы кураанах, аччык искинэн көрсүмэ. 12 чаас иннинэ бутербродта, бананна сизэ, эбэтэр йогурта (кефирдэ) ис. Аччык буоллаххына, шампанскай бастакы бакаалын кэнниттэн мэйиинг эргийиэ.

3. Саҕа дьыллаабы остуолга олоруон биир чаас иннинэ үс грамм “С” битэмиини ис. Оччоҕо сарсыарда төбөҥ ыалдыа суоҕа.

4. Саҕа дьыл күнүн сарсыныгар иһин туруга мөлтөх буоллабына, киини ноһуруускалаама. Сыалаах, аһы аһы сизэмэ. Куртаххын сынньат. Бананна сизэ, сокта ис.

5. Саҕа дьыллаабы киһиэ ингэһэлээхтик симинэ олодоххуна, иһин сотору кэминэн сөбүлээбэтин биллэриэ. Онон 15-тии мүнүүтэ сынньана-сынньана бүлүүдэбин уларытыаххын наада.

6. Саҕа дьыл күн — тохсунньу 1 күнүгэр — биллэн турар, спордунан дьарыктанар кыаххыт суох. Ол эрэри таах мээһэ сытыман, салгыһына сылдьың. 30 мүнүүтэ прогулка — эһиңи доруобуйабытын бырааһыннык кэнниттэн чөлүгэр түһэриэ.

АНАБЫЛ ЭБЭРДЭЛЭР

Д.М. НОВГОРОДОВ “ФИЗИКА” УЧЕБНИГЫН САХАЛЫ ТЫЛБААСТААБЫТЫГАР

Сахалы сангардар Новгородов
Всех ученых всех народов.
С самим почтенным Архимедом
Чай гоняет Дима с медом.
Вместе “эврика!” кричат,
Песни якутские звучат.
Архимед ведет кэпсиэкэй
И готов плясать эсиэкэй
С Ньютоном яблоки грызут.
Он говорит: “Үчүгэй, якут!”
На якутском сам Ньютон
Излагает свой закон?
Ломоносов, сам Михайло
Говорит: “Мой друг, Михайлыч:
Великолепен — ваш язык,
Я к нему уже привык,
Сахалы тылгар спасибо!” —
И возносит чорон пива?
Итальянец Торичелли
Наливает “ркащители”:
“Посуда любит чистоту,
Как моя трубка пустоту!”
Еще наш Дима — звездочет,
Ведет он ясным звездам счет:
И волнуется Коперник,
Что достойный есть соперник.

Б.И. БУРНАШЕВА (50 сааһыгар)

Күммүт үөрдэ сандаара,
Ыйбыт тыкта кылбаара,
Үөрдэ эдьиий Тамаара.
Ыллаа-тыаһаа гитаара!

Бурунаһыаба Балбаара
Бургучуйда сылабаара.
Кини бүгүн биэс уон хаара
Сиргэ түстэ кылбаара.
Мөлтүү, кырдыа, быгаара
Тохтоомо дуу эн аара.
Ыччат дьону уһаара,
Олох суолугар атаара
Аны үйэ аһаара
Олор кытаат, Балбаара!

МЕЛОДИСТ А.Г. ДУНАЕВ
(40 сааһыгар)

Бу кэрэ сааскыга
Олоруох начааскыга
Кут эрэ чааскыга!
Табаарыс Саасканы
Түөрт уон сааскынан!
Ханнаны гитаара?
Бу чааһы атаара
Ыллаа-туой нойосуус
Молодуой молодьуус.
Доборбут, Дунай уол
Доруобай, дьоллоох буол!
Сайыннын талааның,
Биилэннин кылааның,
Уобурдун доруосан,
Уураатын Оруосан!

ХАМАБАТТА ОСКУОЛАТЫН 65 СЫЛЫГАР

Үөрэх сырдык кыната,
Үбүлүөйгүнэн айхал!
Хамабатта оскуолата,
Хайбал, таптал, махтал!

НАМ ЭМЧИТТЭРИГЭР
(100 сыллаах үбүлүөйүнэн)

Үйэбэ саатар биирдэ
Үрүүмкэтэ толорун!
Сүдү дьоннор, эмчиттэр
Сүүс сылга олорун!

НИКОЛАЙ ЛУТИНОВКА

Чынгыс Хаан ыйаабынан
Чымаан үөһэ табыста,
Одун хаан уураабынан
Улууларга кыттыста.

ГАВРИЛ КАСЬЯНОВКА

Ханнык да будулбанга
Хаадайбакка айанныыр,
Ханас суолун устун
Халбанга суох хаамар
Хасыйаанап табаарыс,
“Улуу Ытык Киһитэ”
Улахан ааккынан
Уруй-айхал буоллун!

ИВАН ОХЛОПКОВКА

Охулуопкап бааһынай
Олобо Ньюкуолускай,
Обуруота буолунай,
Опыта голландскай,
Хортуоската хотороорускай.

Г.С. КАСЬЯНОВКА
(60 сааһыгар)

Хамабатта оскуолатын
Хас да сыл устата
Хамаандалаан, салайан

Хайбаллаах суолга
Хайыһыннаран биэрбит
Хаһыйаанап буолар.
Ханнык да бэйэлээх
Хатыылаах, мугуктаах
Хатырыктаах маһы
Харах халтарыйар
Хаптаһына онорон,
Хамыат, ыскаап гынар
Хаарыаннаах уус
Хаһыйаанап буолар.
Саха омук тылын
Сааһылаан-саамылаан
Сатаан сангарарга
Айылбаттан айдарбыт,
Анарааттан анаммыт,
Баартыяа аатыттан
Баргыбыал тутан
“Комсомольской” совхоз
Хотуулаахтык үлэлээн
Туругураарын туһугар
Туруулаһан охсуспут
Хаһыйаанап Хабырыыска
Хайбал, чиэс буоллун.

В.С. КРИВОШАПКИНАБА
60 сааһыгар

Аан Алахчын хотун
Аччыгый батга,
Айылбаны үөрэтэргэ
Айылбаттан аналлаах,
Үүнээйини үүннэрэргэ
Үөһэттэн өйөөллээх,
Сир аһын хоторорго
Ситиһииллээх үлэлээх
“Туйгун үлэһит” званиелаах,
Туйах хатарар ыччаттардаах
Эдьиний Валерияба
Эбэрдэ буоллун!

ИСТОРИК УЧУУТАЛ А.Н. ПОСЕЛЬСКАЯ 50 СЫЛЫГАР

Аан дойду айыллыбытын,
Адам аһыылааммытын,
Хеойе фараон унуобун,
Хаммурайи сокуонун,
Хоруоллар далбардарын,
Хара норуот кыһалбатын,
Хахай хааннаах Спартак
Харса суох охсуспутун,
Бастаанньалар буолгарын,
Бастилия суулбутун,
Өктөөп сэттис күнүгэр
Өрөбөлүүссүйэ кыайбытын,
Бардам Гитлер баһылык
Баалкыланан турбутун,
Баһа хайдах хаппытын,
Улуу кыайыы буолбутун,
“Улугуруу”, “түргэтэтии”
Умнуллубат сылларын,
Уйгуларга тиэрдиэхтээх
Уу-чуумпу олохпутун
Борис Ельцин тойооску
Бутугастаан кээспитин,
Кавказ хайа тэллэбэр
Хааннаах сэриин турбутун,
Булкуллубуг-тэлкиллибит
Буола турар олохпут
Буутун-холун быһааран
Кырдыгы сымыйаттан
Кыайан булан арааран
Оттомноохтук сэмэйдик
Ортотунан оломноон
Оболорго кэпсээччи.

VII ТҮҮМЭХ
ҮТҮӨ КИҢИ БУОЛ...
(оёолорго)
АЗБУКА

А

Арамаан атаспыт
Айаас аттаммыт,
Аржаа алааска
Атынан аттаммыт.

Б

Бааска уол күүлгэ
Балыкты олоорбут,
Балыга мэлийбит
Бажаны туппут.

В

Виталик уол көрөр
Видиги куруук,
Вова уол этэр:
“Волейбол ордук”.

Г

Гога диэн ааттаах
Грузин уолтан
Гоша амсайбыт
Груша ылан.

Д

Дулбалаах күүлгэ
Доборум дурдалаах,
Доргуйан эстэр
Доруоп диэн саалаах.

Дь

Дьэдьэн дьэ буспут,
Дьэргэйэ кытарбыт,
Дьэбдьэйэ диэн кыыспыт
Дьэдьэнни барбыт.

Е

Ёж курдук хатыылаах
Елка мас анныгар
Енот диэн кыылбыт
Егертэн саспыт.

Ж

Женя биир доборо
Жатайга олоорор
Жора диэн аттаах,
Жучка диэн ыттаах.

З

Зоопаркаҕа Зоя
Зиналыын барбыт,
Зината буулканан
Зебраны аһаппыт.

И

Иис эбит туостан
Иһити тигэр
Имигэс талахтан
Иилээн кэбиһэр.

Й

Бйбыт дьэ туолан,
Бйаммыт үөһэ,
Бйданга буолбут
Бйраас түүн үөһэ.

К

Кыраһа хаарга
Кырынаас кыырайбыт
Кыһынга үөрэн
Кылбайа ойбут.

Л

Лааһар уол тыаттан
Лааскыйы туппут,
Лааппыга туттаран
Лампасыай ылбыт.

М

Моойторук ыппыт
Моргуйа үрбүт,
Можотой сасыт,
Мутукка бүкпүт.

Н

Нина кыыс ырыаны
Нотанан билэр,
Нууччалыы тылын
Нойосуус этэр.

Нь

Ньуп-ньулуун аһы
Ньукууса уолчаан
Ньуосканан баһан
Ньэмээрдэн кээспит.

О

Охоноос уолчаан
От охсон сылайбыт,
Омурбан буолан
Отууга тахсыбыт.

Ө

Өрөбүл күннэ
Өйүөбүн ылыам,
Өтөхпөр баран
Өр собус оттуом.

П

Палуба туолан
Параход барда,
Паарын таһааран
“Пус-пас” тыынна.

Р

Роза парнигар
Редис үүннэрэр,
Рита кизнигэр
Роза тэтэрэр.

С

Саабынас сахсырга
Саахары таптыыр,
Сытыйбыт аска
Сымыыттаан үөскүүр.

Һ

Һай! Чэ хаампахтаа
Һаадьаҕай оҕус.
Һай! Һай! Барбахтаа!
Һа! Һа! Дьэ олус!

Т

Тамаара туоһунан
Томторук тикпит,
Торбоһо ойуолаан
Түһэрэн кэбиспит.

У

Устуулу онгорор,
Унааты тангар
Уйбааска оҕонньор
Удьуор уус буолар.

Ү

Үүт үрдэ сойон
Үрүмэ буолар,
Үтэбэ барар
Үтүө ас тахсар.

Ф

Федя диэн уолбут,
Фокусник буолбут,
Фуражка иһигэр
Фрукта үүннэрэр.

Х

Хабынча мууска
Ханкылаан тэбэр,
Хотторбот, хорсун
Хоккеист дэнэр.

Ц

Цилиндр кэппит
Цыыган уол биирдэ,
Сценаҕа тахсан
Циркаачтаан үөртэ.

Ч

Чаанныкпыт оргуйан
Чуһуурда начаас,
Чааскыга кутан
Чэйидиэххэ, атаас.

Ш

Шината тэстэн,
Шассита тохтоон,
Шофер уол турар
Шоссеттан туораан.

Щ

Щенок — ыт оҕото
Щетканы алдьаппыт,
Щавель — кийи^{һууһу}үртэн
Щи ийэм буһарбыт.

Ы

Ытырык Борбуос
Ынырык ордуос,
Ырдыатар тийһин,
Ыы! Дьэ сийһи!

Э

Эр бэрдэ Сэмэн —
Эрдийһит бэрдэ,
Элгээнгэ киирэн
Эрдинэр эрдэ.

Ю

Юкагир кийитэ
Юртаҕа киирэн,
Юраны үөртэ
Юкала бизэрэн.

Я

Ялтаттан кэлбит
Яков диэн киһи
Яшаба биэрбит
Яблока кэһии.

АВТОБУСКА

Автобууска олордум,
Арай биир эбээ киирдэ —
Аһынаммын мин турдум,
Эбээ олус да үөрдэ.

Төбөбүттэн сыллаата
Уонна миигин албаата:
“Үтүө киһи буол”, — диэтэ,
Эбиитин кэмпиеэт биэрдэ.

МИН ЗООПАРКАМ

Бааллар мин “зоопаркабар”
Хахай, слон, куобахчаан,
Попугайдар, чыычаахтар
Уонна албын саһылчаан.

Итии сиртэн кэлбиттэр
Тымныыга олохтоохтор,
Охсуһары билбэттэр,
Эйэнэн олороллор.

СОБОТОХПУН

Эһээм, эбээм иккиэлэр,
Ийэм, аҕам иккиэлэр,
Оттон мин соботохпун,
Бэйэбинээн оонньуубун.
Миэхэ балыс булбаттар,
Миэхэ быраат ылбаттар.
Харчылара суох дуу,

Оҕо бүтэн хаалта дуу?
Саатар ыты ылбаттар,
Саатар куоска булбаттар.
Оо, дьэ!

КҮН

Үрүн күн, көмүс күн,
Эн олус үрдүккүн,
Күлүмнүү үөрбүккүн,
Тох сиргэ көмүскүн.

ЫЙ

Саһыма, күөрчэх ый,
Былыттан былтарый,
Сыдьаайа эн тыргый,
Муммукка суолла ый.

ЭҔЭМ ӨГӨБӨР

Мин эҕэм өгөбөр
Биир сэргэ хоройор,
Ол онно өр да өр
Мэкчиргэ олодор.

Кэтэһэр бадахтаах
Ким эрэ кэлэрин,
Суохтуур да быһыылаах
Эһэбин, эбэбин.

КҮЛҮК

Мин күлүкпүн
Кытары
Тустан көрдүм — кыайтарбат,
Онтон туран куотаары
Сүүрэн көрдүм — куоттарбат.

Миигиттэн арахсыбат,
Ону хайдах гыныамый?
Саатар кини сангарбат,
Туох буолбут харамайый?

МИН АТЫМ

Атым миэнэ мас-мас,
Бэйэтэ дьэ бэрт аяас.
Талабынан тас-тас,
Таһыйабын: “Һат! Һат!”
Ойуолаата: аяас ат,
Охтон түстүм, оо, бабат!
Буор буолла инним,
Ойон туран тэбэнним,
Онтон эмиэ миинним.

ИТИ КИМИЙ?

Сарсыарда аайыгын
Сарылыыр-марылыыр,
Турбакка таранныыр,
Сууммакка саранныыр.
Ити кимий, кимий, кимий?
Эппэппит, эппэппит
Кини кимий билэбит
Билэбит, билэбит.

Килиэби сизбэккэ
Кэмпиеэти кэбийэр,
Хааһыны сизбэккэ
Халбаһыны эрэйэр.

Ити кимий, кимий, кимий?
Эппэппит, эппэппит
Кини кимий билэбит
Билэбит, билэбит.

Ийэтин эрэйдиир,
Эдьийин элэктиир,

Убайын утуппат,
Аҕатын аахтарбат.

Ити кимий, кимий, кимий?
Эппэппит, эппэппит
Кини кимий билэбит
Билэбит, билэбит.

ИККИЛЭР УОННА БИИР

Мин илиим иккилэр — тутталлар,
Атабым иккилэр — хаамаллар,
Кулгаабым иккилэр — истэллэр,
Харабым иккилэр — көрөллөр.
Сангарар, ардыгар сиир-аһыыр,
Муннум биир, тыынарга туһалыыр
Уонна сыт арааһын сытыргыыр.
Төбөм биир, дьэ, олус туһалаах,
Барыны толкуйдуур аналлаах.

ОЙ ДУОРААНА

Даллабаркаан кулгаахтаах,
Дьаллабаркаан айахтаах,
Муммут дьону иирдээччи,
Тыа үөһүгэр илдээччи
Ой дуораана, сураба,
Олорор үһү тыаба.
Бэтиэхэлээх, дьээбэлээх,
Үтүктүгэн идэлээх
Ойуур тыабыт иччитин
Хаадылааман, сэрэнинг,
Батыһангыт барыманг,
Бары мунан хаалыманг.

ИККИ ТЫЛ

Ийэ сир үрдүгэр
Икки атахтаах

Икки кулгааҗар
эрэ музыка буолан
Киирэр
Икки тыл баар:
Ийэ уонна Эйэ.
Ийэ, Эйэ диэтэххэ
Халтан толоонго
Хагдарыйан сытар
Хаарыан сибэкки
Тыын ылан
Тырыбыныы түһээт,
Үрүҥ күн диэки
Өндөйүбү.
Ийэ, Эйэ диэтэххэ
Иирсэр-өлөрсөр дьон
Илбистээх сэптэрин
Илгэн кэбиһээт,
Илиилэрин бэрсизхтэрэ.
Ийэ, Эйэ диэтэххэ
Ынырыктык ыалдьан
Ынчыктыы сытар
Ыарыһах киһи
Үөрэн-көтөн
Үтүөрэ түһээт,
Оронуттан
Ойон тураат
Отуу-мастыы ойуоба.
Ийэ, Эйэ диэтэххэ
Сэттэ ый тухары
Сири бүрүйбүт
Улуу хаар
Уһаарылла уулан,
Чалбах буолан
Чабыллыыа,
Үрүйэ буолан үрүлүйүө.
Ийэ, Эйэ диэтэххэ
Халлааны бүрүйбүт
Харанга быллыт
Халбарыйан,
Үрүҥ көмүс күн

Үрдүк халлаантан
Үөрэ-көгө күлүмнүө.

ОЛУС ХОРСУН ОХОНООС

Олус хорсун оҕоҕоос,
Ох саалаах Охоноос
Тайах кыылы ытаары,
Эһэни да бултаары
Хара тыаны кэрийбит,
Халтай хааман мэлийбит.
Адьас ыксаан, малыян,
Ааттаспыт Байанайтан:
“Байанайым, күндүлээ,
Миэхэ булта үүртэлээ:
Онобоспун хаанныахпын
Тайах киэнин талыытын,
Сыалаах сырбан эһэтэ —
Ытыам этэ тэһитэ”.
Ону истэн аттыттан,
Арай сылбах анныттан
Уолтан олус куттаммыт
Кутас куобах ыстаммыт.
Олус хорсун оҕоҕоос,
Онобостоох Охоноос
Онтон олус куттаммыт,
Саатын сиргэ бырахпыт,
Титирээбит, тириппит,
Дьизэтин диэки тэбиммит.

КУЛУУ КҮНЭ

Көлбөүрбүт көстүүнү
Күлбүһэхтээх күлүүнэн
Күүгүннэтэ сууйуобун,
Күлүмнэтэ согуобун.
Күүстээх үлэ кэмигэр
Күлүү күүһү киллэрэр,
Күтүр тымныы күнүгэр

Күлүү бэркэ ириэрэр,
Күнү кытта туруобун,
Күнү кытта күлүөбүн!
Күлүү олус туналаах,
Күлүү эмтиир суолталаах.
Көдөөхтүк күлэр буолуон —
Кыһалҕаны да умнуон,
Кыраттан үөрэр буолуон —
Кырдыбакка олоруон.
Кыракый да оҕону
Кычык-кычык күллэриэх,
Кырдыбаас да киһини
Кыдыгырдан тэптэриэх.
Кыһырбыты кыйдыахха
Кынчайыны кыайахха,
Көрүдүөстэн салпакка
Күлэ-үөрэ сылдыахха.

АЙААЛ ХАРАМАЙДАРА

Айаал айаас аттаах,
Атара диэн ааттаах
Ытын аата Баһырбас,
Ырдыгынас, ардырбас.
Кутуйах аһылыктаах
Кугас эриэн куоскалаах.

МИН БЭЙЭМ

Мин бэйэм сытабын,
Мин бэйэм турабын,
Мин бэйэм таннабын,
Мин бэйэм суунабын,
Мин бэйэм аһыбын,
Ардыгар мин бэйэм
Атаахтаан ытыбын.

ДЬЭДЬЭН

Дьэдьэн ас дьэ сиппит,
Кэмпиеэтти минньийбит,
Дьэргэйэ кытарбыт,
Дьэлтэйэ улаппыт.

СУГУН

Виноград курдук сугун
Толоруйбут, минньийбит,
Олус ыараан бэл угун
Сиргэ тийэ синнэрбит.

ХАПТАБАС

Уга сытыы иннэлээх,
Отоно битэмминнээх,
Үтүө ас дөлүһөн
Үүммүтэ үгүһөн!

ТЭЛЛЭЙ

Тыаба үүммүт тэллэйбит
Сэлээпэтэ тэллэйбит,
Ыһаарылыан бабарар,
Оболору ынгарар:
Миигин ылын, ыһаарын,
Минньигэстин быһаарын.

МИН ХАРААБЫЛЫМ

Аҕам миэнэ хаппытаан,
Устар уута — акыйаан,
Мин эмиэ хаппытааммын,
Хараабылы ытабын.
Хараабылым сыһа,
Күөх кумааҕы баарыстаах,

Күөх муораны туоруур таах,
Оттон муорам, барбах,
Сааскы муустаах чалбах.

СЫЫРГА

Сыырга өрө ыттабын,
Оройуттан ыттабын,
Салааскам дэ сырылыыр,
Тугун бэрдэй үрдүк сыыр.

Онтон дэ хаар-бурбачыс,
Охтон түстүм-таралыс,
Синим ыалдыр — айыкка!
Хаар анныгар — ыччака!

Сирэй-харах хаар буолла,
Хаатынгам иһэ туолла,
Бэргэхэм үөһэ хаалбыт,
Үтүлүк сүтэн хаалбыт.

Көстүбэт сүтүгүм,
Хаарыаннаах үтүлүгүм,
Иһэлийдэ тарбабым,
Иттэ дьиэбэр бардабым.

Дьиэбэр сүүрэн тийэбин,
Итии чэйи иһэбин,
Угуйаммын түһүбүм
Түһээн сыыртан түһүбүм.

Сарсын барыам кылааспар
Кэтэс миигин, салааскам,
Синим ыалдыр эрэри
Син биир барыам элээрэ.

ТАММАХТАР

Таммахтар мунньустан
Сыккыстар үөскүүлэр,
Сыккыстар чырылаан
Үрүйэ буолаллар,

Үрүйэ чарылаан
Үрэххэ кутулар,
Үрэхтэр сүүрүктээн
Өрүскэ түһэллэр,
Өрүстэр кутулан
Муоралар буолаллар.

Ол оннук кэриэтэ
Оболор мунньустан,
Дьоннорго холбоһон
Дьонун күүс буолабыт.

ТУРААХ БАРАХСАН

Туруйа турууктуур хаһыыт^{ык}
Туойаллар куруутун бэйээттэр,
Көр, тураах барахсан сангатын
Кэрэтин букатын эппээттэр.

Саас эрдэ собуруу дойдуттан
Тураахпыт эргиллэн кэлээхтиир,
Сонуну биллэрэр даабырбаан:
“Саас иһэр, саас иһэр, үөрүн!” — диир.

ТААБЫРЫННАР (Обуруот астара)

Ньолбобор быһыылаах,
Ньуп-ньулуун амтаннаах,
Туустаах ууга умустар —
Туйгун ас аатырар.

(Обурсуу)

Сүүс халааты эринэн,
Сүүс таҥаһы үллүнэн,
Обурукка оморор
Олус дьикти обонньор.

(Хаптыыста)

Таһырдыа туран көбөрөр,
Дьиэбэ киирэн кытарар,
Амтаннаах уунан туолар,
Араас аһы тупсарар.

(Помидор)

Буортан хостоон ылаллар,
Быһабынан кырбыллар,
Бокуонньук да буолбатар,
Бука бары ытыллар.

(Луук)

Хас даҕаны харахтаах,
Хара буорга уйалаах,
Иккис килиэп диэн ааттаах,
Амтанынан да ааттаах.

(Хортунтуй)

САҢА ДЬЫЛГА

Моруоска

Моруоска, Тымныы оҕонньорбут
Мунна олус да тонмут,
Моркуоп курдук кытарбыт,
Мутук курдук кытаппыт.
Муннун тутан ириэриэххэ,
Мускуйуохха, имитиэххэ.

Хаарчаана

Хаар манган тагастаах,
Хаарчаана диэн ааттаах,
Кэтэспит эдьийбит
Кэһиилээх дьэ кэлбит.
Дорообо, Хаарчаана,
Дед Моруос кыысчаана.

Харыйа

Хатыы, сыгыы иннэлэрдээх,
Харах саатар киэргэллэрдээх
Харыйабыт кэрэтиэн,
Хайдах курдук дыктитиэн!
Тула туран оһуокайдыах,
Туллуктана ойуоккалыах.

ЭТИННЭЭХ АРДАХ

Халлаанга хабыр-уох
Тыас бөбө сатарыыр,
Ити Ылдыаа Бороруок
Тэлиэгэтэ айанныыр.

Онтон киһи соһуйуох
Сырдык уот сырдыргыыр,
Ити Ылдыаа Бороруок
Уоттаах ох ыгталыыр.

Онтон дьэ биир аптаах
Былыттары ыган ыыр,
Самыыр дьэ саккырыыр.

СЫАНАЛАР ЧАБЫРБАХТАРА

Биир

Чынабар унгуохтаах
Чоробор тумустаах
Билбэт киһини
Бэркэ биһириир,
Сүрэбэ суоҕу
Сүрдүк сөбүлүүр,
Кирдээх тэтэрээккэ
Кирийэн саһар,
Сыһалар быыстарыгар
Сылаамныы таалалыыр,

Чиэпэр бүтүүтэ
Чиккэннээн кэлэн
Тигэйилии тигэр
Иинэ курдук
Ингэлээх сытыы
Иэдээннээх сыана
“Единица” буолар.

Икки

Тонмут сөмүйэлиин
Токуччу туттубут
“Двойка” сыана.
Сыһаны-халтыны
Сыа курдук сөбүлүүр,
Итэбэс эппиэккэ
Иэхэйдии үөрэр,
Мэник оҕо
Мингэлээх,
Айдааннаах оҕо
Аргыстаах,
Түмүк тахсыыта
Түүрүллэн кэлэн
Төбөҥө биэрэр,
Сыл бүтүүтэ
Сыылан кэлэн
Сүрэҕэ суоҕу
Сөрөөн түһэрэр,
Хат үөрэнэргэ
Хаалларан кээһэр
Куйбан кутурук
Куһаҕан сыана.

Үс

Халаачыктыы эриллэн
Халбархай сыана,
Дуомугар эрэ
Толорору эрэйэр,
Суолтатыгар эрэ
Суруйары сөбүлүүр,

Аатыгар эрэ
Ааҕары астынар.
Үчүгэй да буолбатах,
Куһаҕан да дэспэтэх,
Антах да барбатах,
Бэтгэх да кэлбэтэх,
Үөһэ да көппөтөх,
Аллара да түспэтэх
Тутах сыананан
“Тройка” аатырар.

Түөрт

“Единицалыын” эйэлэспэт,
“Двойкалыын” доҕордоспот,
“Туйгун” сыанаҕа
Тутум эрэ тийбэтэх,
“Үс” сыананы
Үрдүнэн көстөр,
Үлэнэн ылыллар,
Үтүөҕө тардар
Үчүгэй сыана,
Түбүгүнэн кэлэр,
Түгнэстэн биэрбэт
“Түөрт” барахсан.

Бис

Ааҕар оҕо
Атастаах,
Толоругас оҕо
Доҕордоох,
Үчүгэй оҕо
Үөлээннээх,
Ыраас тэтэрээт
Ырдаах,
Чэбэр дневник
Дьийэлээх,
Чэбдик кинигэ
Тиэргэннээх,
Үчүгэй кэпсээннэ

Үөрэр,
Толору эппиэккэ
Дуоһуйар,
Тулхадыйбат
Туйгун сыана,
Бэртэн бэрт,
Бигэттэн бигэ
“Биэс” диэн буолар.

СААСКЫ КӨТӨРДӨР

Бастаан кэлэр собурууттан
Баата хаары ыһыахтаан,
Чычыгыраан, чырылаан
Кыра, манган тулдукчаан.

Онтон эмиэ эрдэлээн
Унньуктаах суолу тэлиэ,
Кистии-кистии элиэтээн
Көтөн кэлиэ дьэ элиэ.

Кэлиэ онтон мааны тураах,
Бастаан утаа киэбирэн,
Мас үрдүгэр олоруохтаах
Сиргэ түһүөн сиргэнэн.

Харыалдыгы үрдүнэн,
Хаар тобобун ириэрэн,
Дьикти чыычаах күөрэгэй
Дьырибинии күөрэйэр.

“Турун, турун, утуйуман!” —
Туруйа кыыл турууктуур,
Тумараҕа түһэн аһаан,
Турталдьыйа хороннуур.

Талах ойуур дойдулаах,
Туой кытыһа уйалаах,
Чаччыгыныар кэлээччи,
Чачыгырыы күлээччи.

Кэлэллэр кустар, хаастар,
Кыталыктар, кубалар,
Өһүргэс үгүрүүлэр
Үөхсүүлээх чөкчөнгөлөр.

ТӨТТӨРҮТААРЫСКАЙДАР

Кутуйахтан куттанан
Куоска хороон хастыбыт,
Чоппууска сиргэ түһэн
Элиэлэри бараппыт.

Балыксыты туттаары
Сордон илим үтүбүт,
Күөлтэн маһы таһаары
Ат куонньугу көлүйбүт.

Сааба тангас тигээри
Сабыгар иннэ укпут,
Сүгэнэн тула кэрдэн
Тиит масчыты охторбут.

Огочонон тыа устун
Обонньор барбыт устан,
Ылбай балык тураабы
Ыйыстан кээспит таабы.

Кэбэбит кыһын эппит,
Киэһэ күммүт тахсыбыт,
Салтаайап диэн эрэппит
Сайын ойбон алларбыт.

Уруогун олус билэн
Уол иккини аҕалбыт,
Дьизэтигэр сүүрэн кэлэн
Эккэ иһит буһарбыт.

Булчукка дурда сыппыт,
Куһунан сааны ыппыт,

Можотойго туттарбыт
Моойторук, хаарыан ыппыт.

Хотуурунан мас кэрдэр
Хоһуун дьоннор кэлбитгэр,
Сүгэнэн оту охсор
Сүрдээх дьоннор эбиттэр.

Самыыр сиртэн халлаанга
Саккыраччы кутуулар,
Кулунчуктар толоонго
Куоппут дьону туталлар.

Ханнык сиргэ-дойдуга
Манньык буолар буоллаҕай?
Тугун баҕас моһуоҕай!
Тугун баҕас муодатай!

КУОБАХ ЫТЫЫРА

Мин куобах диэн кыылчааммын:
Кыра, куттас муннаахпын:
Миигин бары куттуулар,
Тутан сизэри сордуулар.
Ый-ый!

Миэхэ туһах иитэллэр,
Миигин ыттар ирдииллэр,
Сохсонон да бултуулар,
Саанан эмиз ыталлар.
Ый-ый!

Ханна баран саһабын,
Хайдах тыһыннаах буолабын,
Аһыммыттар адьаһын,
Арай тыабар саһабын.
Ый-ый!

БАҔА

Адаҕа саҕа баҕа
Олорор талаһаҕа.
Айаҕа матаҕа саҕа:
Ас көрдүүр, балаҕа.

ТУРУЙА

Туруйа, туруйа
Уһуннук утуйбут.
Туруйа, тур, уйан
Толору уутуйбут.

ТУУҔУТ ТУРААХ

Тураах, тураах,
Туун тимирбит.
Тураах, тураах —
Хас баҕа киирбит?

ҮРҮМЭЧЧИ

Дьүһүнэ дьэрэкээн,
Үөһүнэртэн кэрэчээн,
Үрүмэ кынат үрүмэччи
Көтүмэ тэлибирэччи:
Биир, икки, үс —
Сибэккигэ түс.

ЧИЭРБЭ

Көмүс тиэрбэс
Кыһыл чиэрбэ,
Балбаахтан ыл табыс,
Балыктыы эн барыс.
Көстөн кэл, күндү үөн,
Күстэҕи күндүлүөм.

ООБУЙ ОБУС

Ообуй обус
Олус мобус.
Дабаа аайы
Илим баайар,
Сиир араас быртабы:
Сахсырбаны, бырдабы.

САСПЫТ ОТОННОР

Оттору бүрүнэн
Отоннор үүммүттэр,
Оболор көрбөккө
Ойуолаан ааспыттар.

ОЛУС ДА КЭТЭНЭБИН

Оо, хаһан сайын кэлэр,
Олус да кэтэнэбин,
Сөгүөлүүр, окко киирэр
Үтүө да кэм кэлэрин.

Оо, хаһан күһүн кэлэр
Олус да кэтэнэбин,
Отонноох, тэллэй ситэр
Күндү да кэм кэлэрин.

Оо, хаһан кыһын кэлэр
Олус да кэтэнэбин,
Хаар кэлэр, хайыһардыыр
Хаарыан да кэм кэлэрин.

Оо, хаһан сааспыт кэлэр
Олус да кэтэнэбин,
От үүнэр, кэбэ этэр
Кэрэ да кэм кэлэрин.

ИККИЭННЭРЭ ОРДУКТАР

Мин ийэбин таптыбын:
Ийэм кэрэ, сайаһас,
Мин аһабын таптыбын
Кини күүстээх, булугас.
Ийэлээх аһабыттан
Биирдэрин таллардыннар,
Этиэм этим кыһыһан,
Ийэм-аһам бииргэлэр,
Иккиэннэрэ күндүлэр
Ийэтэ суох күнүм суох,
Аһата суох дьолум суох.

СӨГҮӨ

Күлүмнэс, тырымнас
Күн уота сырылас,
Сүүрүктээх үрэххэ
Сөгүөлүү сүүрүөххэ.

Сордоннуу умсуохха,
Соболуу устуохха,
Сып-сылаас кумаһа
Сылаһнаан ылыаһа.

Ып-ыраас бырданга
Ыһыллар ардаһа
Дьэрэлит салгынһа
Дьэргэлгэн кустукка.

КУЛУНЧУК

Кулунчук, кулунчук
Тойтоһор кутурук,
Куотума миигиттэн
Оонньоохха, кэл иккиэн.

Мин эмиэ ообун
Мин эмиэ оонньоубун,

Күөх окко үөрэбин
Көрүлүү көтөбүн.

Аны үс сылынан
Ат буола улаатыан,
Атара айаннаах
Ахсым ат аатырыан.

Мин эмиэ улаатан
Үөрэнэ барыабым,
Үчүгэй сыананы
Үгүстүк ылыабым.

Кулунчук, кулунчук
Тойтобор кутурук,
Куотума миигиттэн
Оонньоохха, кэл иккиэн.

СҮРЭХСУОХАП (Остуоруйа)

Хайа эрэ оскуола
Ханнык эрэ кылааһыгар
Хаһыс эрэ сылыгар
Сүүтүк саба сүрэхтээх
Сүрэхсуохап Билбэтбаар диэн
Сүрдээх дыкти ааттаах оҕо
“Биэс” сыананы билбэккэ,
“Түөрт” сыананы ылбакка,
“Бири” кытта билсирэн,
“Иккини” кытта иллэһэн,
Үллүбүтэ “үскэ” билэн
Үөрэммит үһү арай.
Ахсаан суоттуур уруокка
Атыттары баһыйбыт,
Биэһи биэскэ эптэххэ
Биэс уон дэтэн соһутар,
Сэттэ төгүл сэттэни
Сэттэ уон диэн иэдэйэр,
Абыс төгүл абыһы
Абыс уон диэн алдыанар.

Остуоруйа уруогар
Онтон ордон кэлбэтэх:
Одиссейа киниэнэ
Одессаба олобут,
Ганнибала таанканан
Галлары тэбистэрбит,
Автоматтаах Спартак
Англияны ылбыттаах.
Айылба да уруогар
Арийыыта элбээбит:
Африка кыылларын
Арктикаба хаамтарар,
Үрүң эһээ киниэнэ
Үссэнэр мөбөйунан,
Тутум кынат пингвиннэр
Туундараба үөскүүллэр.
Сир каартатын билиигэ
“Сириллбэт” билиилээх:
Камам өрүс киниэнэ
Камчаткаба сүүрүктүүр,
Сахара кумах куйаар
Сахалинга баар буолар,
Австрия диэн дойду
Австралияба баар үһү.
Итии саас буолуор диэри
Ити курдук үөрэнэн,
Кылааһыгар эмиэ хаалар
Кыһалбата тирээтэ.
Арай биирдэ Билбэтбаар
Алта төлүү “двойкалаах”
Алта уруок кэнниттэн
Алтахтаата дьэтигэр.
Сүрэхсуохтан суумкатын
Сүгүн да сүрэбэлдьээн
Курунан быалаан баран
Курулаччы соһон истэ.
Арай онно суумката
“Аварияба” түбэстэ.
Мутук суолга сытарыгар
Муннугуттан ингиннэ.

Билбэтбаар уол ол ону
Билэ-көрө барбата,
Хайдах буолла суумкам диэн
Хайыһан да көрбөтө,
Ахсым akka маарыннаан
Ахсымыра мөбүстэ,
Ингирдэрин күүрдүнэн
Иннин диэки дьүккүйдэ.
Мунгнаах суумка эрэйдээх
Мутук сытыы уһугар
“Тыырк” гына тыаһаан баран
Тыыра-хайа ыстанна.
Онтон добоор эмискэ
Омун эстии ньиргийдэ,
Буруо бөбө бурбайда,
Буорах сыта тунуйда.
Арай буруо быһыһыттан
Алта дьулаан “иккилэр”
Алтыан эриэн үөн буолан
Адаарыһан табыстылар.
Сүрэхсуоһап сордообу
Сөрүү охсон түһэрдилэр.
Харыс да хамсаппакка
Хам эрийэн кэбистилэр.
Төгүрүччү эргитэн
Түүтэх окко маарыннаах
Төкүнүтэн бардылар.
Хаһыытатан-ыһыытатан,
Харанга тыаба илдьэн,
Харыйа мас анныгар
Хаспах хороон иһигэр
Түлүк бараан дойдуга
Түнкэлитэн түһэрдилэр.
Сүрдүк күүскэ куттаммыт,
Сүрэ-кута аймаммыт
Сүрэхсуоһап эрэйдээх
Сүүрбэччэ чаас устата
Унган баран өйдөнөн,
Унга-хангас көрүннэ.
Арай өйдөөн көрбүтэ;

Анхай-хороон иһигэр
Уһун кыһын устата
Уруоктары билбэккэ
Сурунаалга, тэтэрээккэ
Суруллубут “иккилэрэ”
Элбэх энтин бэйэлээх
Эриэн үөһнэр буоланнар
Эриллэнгээн, куйбаннаан,
Сытыган хаспах иһигэр
Сыыла сылдыар эбиттэр.
Сүрэхсуоһап кэлбитин
Сүрдүк үөрэ көрдүлэр,
Сүлүһүннээх сырааннарын
Сүүрдэ-сүүрдэ куйбаннаан,
Сүгүллэнгээн турдулар.
“Айбыт аба баһылыкпыт,
Айхал-тускул буоллун” — дии
Аймалыһа көрүстүлэр.
“Иккилэрин” эйиэнэ —
Ийэ куппут биһиэнэ
Доборбут баар буолангыһын
“Двойкалар” элбибит,
Эн билбэтин абыраан
Эриэн үөһнэр дэлэйбит.
Күндү-мааны ыалдыһпыт,
Көрдөһөбүт манныгы:
Күһнэ-ыйга чугаһыһар
Көмүс Билии хайатын
Күлүмүрдүүр күөнүгэр
Билии-көрүү оҕолоро
“Биэстэр”, “түөртэр” мунһустан,
Модун курбуу кынаттаах
Мохсоһоллор буоланнар,
“Иккилэри” утары
Илистиилээх сэриини
Илбиһирэн ыыталлар.
Күндү-мааны доборбут,
Күүрэр күтүр күүскүнэн
Көмөлөс эн биһизхэ”.
Сүрэхсуоһап онуоһа

Сүрэхчээнин сыысчаана
Сүрдээх күүскэ эппэйэн,
Сүрэ-кута көтөбуллэн
Сөбүлэхэн кэбистэ.
“Ээх” диэн этэн кээспитин
Икки тэллэй кулгааба
Истэн эрэ хааллылар.
Эриэн үөһнэр тойоннорун
Эргэ эриэн кумаабынан
Эппилиэттээн кэбистилэр,
Уонтан тахса килээнсэни
Уордьан түөскэ астылар
Ыра барбыт бөрүөнү
Ыстыыгын диэн биэрдилэр,
“Мантан антах биһиэхэ
Маршал буолуон”, — дэстилэр.
“Биэстэр”, “түөртэр” олорор
Билии Көмүс хайатыгар
Атамааны батыһан
Атаакаба турдулар.
Мобой үөһнэр бабайылар
Муунньаннаһан, хончонноһон
Көмүс Билии хайатыгар
Көстө тийэн кэллилэр.
Сүрэхсуоһап атамаан
Сүрдээбин диэн киэбирбит
Хайа диэки хантайбыт,
Хаһытаан хайа барбыт:
“Биэстэр”, “түөртэр” биһиэхэ
Бэринин, булгу!” — диэбит.
Онтон добоор эмискэ
Оройдорун үрдүттэн
Кыырай халлаан диэкиттэн
Кынат тыһа кыһыырбыт.
Билии-көрүү оҕолоро,
“Биэстэр”, “түөртэр” мунньустан
Модун курбуу кынаттаах
Мохсоһоллор буоланнар
Суллар сулус кэриэтэ
Сурулаһан түстүлэр.

Сидьин эриэн үөһнэри
Сиртэн харбаан ыланнар,
Өрө көтөн тахсаннар,
Өргөс очуос таастарга
Өгөрү тамнаатылар.
Аармыйатын сүтэрэн,
Адьархайдык куттанан,
Ыра барбыт ыстыыгын
Ыраах ууга кыыратаат,
Сүрэхсуоһап уолуйан,
Сүүрэн, куотан истэбинэ
Халын үөрдээх мохсоһоллор
Халлаантан суһту түһэн,
Харытыттан, атабыттан
Харбыы тардан ыллылар,
Көмүс Хайа үрдүгэр
Көтүтэн таһаардылар.
Билиэн кэлбит муннаабы,
Билбэтбаар уол сордообу
Кириэппэс таас хаайыыга
Киллэрэн хатаатылар.
Онтон суһал соһустук
Онтон-мантан ыңгырсан,
Билии-көрүү оҕолоро,
“Биэстэр”, “түөртэр” мустаннар
Сүрэхсуоһап туһунан
Сүбэлэхэн бардылар.
Биир Биэс туран тыл эттэ:
“Билбэтбаар уол муннаабы
Бэрт кыракый сүрэбин
Агдакатын иһиттэн
Арааран ылан баран,
Атын тимир сүрэби
Ог’ороммут, киниэхэ
Олордуобун түргэнник.
Тимир Сүрэх күүстээхтик
Тилиргэччи тэбиэбэ
Оччобуна бу уолчаан
Олох атын буолуоҕа,
Үлэни таптыыр буолуо,

Үчүгэйдик үөрэниэ”.
Иккис биэс туран этэр:
“Ити дыкти этинии
Ырыта санаан баран
Ылыммаппын мин ыыра!
Тимир сүрэх төһө да
Тэбиэлээтэр даҕаны
Тыйыс тимир эттиктэн,
Тымныы холус тымыртан
Үөрэр-көтөр санаата
Өһөн хаалыа букатын,
Иэйэр итии дууһата
Ингэн хаалыан кэриэтин
Атын киһи сүрэбин
Аҕаламмыт, киниэхэ
Сордоох кыра сүрэбин
Солбуйуобун суһаллык”.
Үһүс Биэс туран онно
Үөгүлээтэ кыһыһыран:
“Суобаһы да сүтэрэн,
Сокуону да утаран
Атын киһи сүрэбин
Адһас ылар саһаммат!
Хата биһи уқуоллаан
Хаарыан оҕо сүрэбин
Харса суохтук тэптэрэн,
Үлэлэтэн, күүһүрдэн,
Үлүннэрэн, сайыннаран,
Үчүгэй онгоруобун,
Үлэнэн көннөрүөбүн”.
Ити сизэрдээх этиини
Иһиллии түһэн баран,
Иһийбэхтээн олороот,
Биэстэр бэркэ биһирээн
Бэрт быһаарыы дэстилэр.
Билбэтбаары аҕалан
Биир харыстаах иннэнэн
Үгүс дыкти састааптаах
Үлэлэтэр уқуолу
“Чыып” даҕаны дэттэрбэккэ

Чып гыннаран кэбистилэр.
Онтон туран уолчааммыт
Оччугуйкаан сүрүбэ
Оргууй-оргууй тэбиэлээн,
Улам-улам күүһүрдэ,
Уобурбахтыы битийдэ.
Харанаҕа-сырдыкка
Харахтара дыримнээн,
Көтөн эрэр маарыннаах
Кулгаахтара кууһурда.
Онтон биирдэ өйдөнөн
Ол-бу диэки көрбүтэ:
Дыэтигэр кэлэн арай
Дыбаанҕа сытар эбит.
Хайа барбыт суумкатын
Хам кыбыммыт бэйэтэ,
Аттыгар турар эбит
Аймаһыйбыт ийэтэ.
Онтон тураат, уолчааммыт
Остуолугар олорбут,
Уруктары барытын
Уһаппакка онгорбут.
Ону-маны билиэбин
Олус-олус баҕарбыт,
Кинигэни ааҕарын
Киинэтээбэр ордорбут.

Сүрэхсуоһа ол кэмтэн —
Сүрэхтээхэп Билэрбаар.
Оскуолаҕа билиитинэн
Оҕолортон чорбойор,
Холобурга сылдыааччы
Хоһуун уолчаан аатырар.
Дыэтигэр көрүүн этэ —
Дыһынээх туһа киһитэ.

Ити дыкти түбэлтэ
Илэ-чахчы буолбутун,
Биитэр түүлгэ киирбитин
Билэргэ бэрт уустуктаах.
Омуна суох этэллэр:

Остуоруйа ардыгар
Олоххо кытта буолар,
Оттон олох бэйэтэ
Остуоруйа кэриэтэ.

СУЛУСТАР УОННА БИЙ ҮӨСКЭЭБИТТЭРИН ТУҔУНАН (Остуоруйа)

Бэрт өрдөөбүтэ, халлаанна сулус да, ый да суох эрдэхтэринэ икки баайдаах дьаданы убай-быраат олорбуттар. Урут ажалара өлбүтүн кэннэ туох баар сири-уоту, баайы-дуолу барытын убайа ылбыт, быраатыгар туох да тиксибэтэх. Убайа олус диэн байбыт, ахсаанын да биллибэт сүөһүлэммит, халын харчытын кыайан аахпат буолбут. Быраат эрэйдээх бултаан, балыктаан оҕолорун нитэн олороохтообут. Биир сыл булт даҕаны, балык даҕаны суох буолбут. Аһыра-таннара суох буолан быраат убайыгар ас, харчы көрдөһө тийбит. Ол кэмгэ убайа арай көмүс хобордооххо көмүс манньяттары өрөһөлүү кутан ааҕа олорор эбит. “Тоҕо манна кэллин?” — диэбит уонна хобордообун ыскаатарынан саба тарыйан кэбиспит.

Быраат кыһалбатын кэпсээбит, ас көрдөөбүт. Убайа тугу да бэрсибэтэх. Онуоха быраата кыһыран хобордоохтоох манньяты ыскаатар аныттан ньылбы тардан ылбыт, таһырдыа ойон тахсыбыт да хобордообу манньяттары баҕастары үөһэ халлаан диэки кыыраппыт. Манньяттар өрө кыырайан тахсан халлаанна сыстан хаалбыттар уонна сулус буолбуттар. Хобордоох сулустар быыстарыгар сыста түспүт уонна ый буолбут.

Ол кэмтэн ыла урукку баай убай эстэ дьадайбыт. Оттон быраата харчыга наадыйдагына түүн тахсан халлаан диэки илиитин уунар, оччоҕо үөһэттэн илиитигэр көмүс манньят түһэн кэлэр эбит. Инньэ гынан кыра быраат кыһалбата суох олорбут, хата убайыгар көмөлөһөр, харчы бэрсэр буолбут.

ХОРТУОСКА ОҕО (Остуоруйа)

Арай биирдэ оҕолор хортuosка хостуу сылдьан, биир киһи курдук, илиилээх, атахтаах, төбөлөөх хортuosканы булан ылбыттар. Маайыс кыыс ол хортuosканы былаатыгар суулаан дьиэтигэр ажалбыт, сүүрэн

кирэн ийэтигэр көрдөрбүт: “Ийээ, ийээ, биһиги хортuosка оҕону буллубут, көр эрэ бу!” — диэн омуннурбут.

“Тый, кырдык даҕаны оҕо курдук эбит, ыл куукулан оронугар сыгыаран кэбис” — диэбит ийэтэ? Маайыс хортuosканы куукула оронугар сыгыаран баран, былаатынан сабан кэбиспит. Утуйан баран сарсыарда Маайыс хортuosкатын көрбүтэ: үкчү киһи курдук сирэйдээх-харахтаах, өссө сангалаах буолбут: “Маайыс, мин аһыахпын баҕарабын, аста ажал эрэ” — диэбит? Маайыс бастаан куттаммыт, онтон оҕону аһынан, куттанара ааспыт уонна үүт, килиэп, кэмпиэт ажалбыт. Онуоха хортuosка оҕо эппит: “Мин бу астары сизэбэппин, миэхэ уута уонна буорда ажал” — диэбит уонна ууну иһэн, буору сиэн кэбиспит, баһыыбалаабыт уонна оронуттан ойон түһэн сүүрэкэлээн барбыт. Маайыс куттаммыта олох ааһан тэнгэ сырсыакалаһан, оонньоон барбыттар. Ол курдук хортuosка оҕо Маайыстаахха доҕор буолан сайыны быһа олорбут, бииргэ сасыһа ооньуур, сөгүөлүүр, дьэдьэннэхэр эбит. От быһыгар сүүрэ сылдьан дьэдьэн бөҕөнү булан биэрэр. Оҕолор хортuosка оҕону Хортооной диэн ааттаабыттар. Хортооной сөгүөлүүрүн олус таптыыр эбит, ордук бадаранна умсаахтыырын сөбүлүүр. Бадараанна умсан, саһан хаалар идэлээх, ону оҕолор нэһиилэ көрдөөн булаллар эбит.

Биирдэ Хортооной утуйа сыттагына кутуйах кэлэн сии сысытын куоска быһаан турардаах.

Күһүн буолбутугар Хортооной тоҕо эрэ оонньообот, сүүрбэт-көппөт, санааргыыр курдук буолбут. Маайыс тоҕо санаарбаатын диэн ыйыппытыгар эппит: “Мин төрөөбүт буорбун ахтабын, миигин баһаалыста, обуруокка илдьэн, хортuosка отун быһыгар көмөн кэбис” — диэбит. Маайыс төһө да аһыннар, ону сөбүлэхэн, Хортоонойу эмиэ былаатыгар суулаан, обуруокка илдьэн от быһыгар көмөн кэбиспит. Ыкса күһүн хортuosка хостуу сылдьан көрдүү сатаан кэбиспиттэр да булбатахтар. Баҕар, атын ыал обуруотугар көһөн хаалта буолуо. Оҕолоор, күһүн хортuosка хостуургутугар хортuosкалары үчүгэйдик көрөр буолун, баҕар, Хортооной эһиги обуруоккутугар көспүтэ буолуо.

ТАҢАРА КИЙИИТЭ СИБЭККИ ХАЙДАХ БААР БУОЛБУТА (Остуоруйа)

Оҕолоор, эһиги эбэбит эбэтин эбэтэ, эһиги эһэбит эһэтин эһэтэ да төрүү иликтэринэ, былыыр-былыр биир алааска биир ыал олорбут. Собус-соботох биир күнгэ көрбүт кэрэтин кэрэ кыыстаахтара үһү. Арай биирдэ ол кыыстара алааска күүлэйдээн күөгэйэ сырыттагына

кинини үөһэ халлаанынан көтөн иһэр тангара уола көрбүт. Кини кыһыны олус диэн сөбүлээбит, таптаабыт. Халлаанга аҕатыгар тийэн ону кэпсээбит уонна ол кыһы миэхэ кэргэн аҕал диэбит. Тангара атаах уолун тылын быһа ҕымматах, сиргэ түһэн кыыс дьонун кытта кэпсэппит. “Эһиги кыыскытын мин уолбар биэрэр буоллаххытына мин алааскытыгар баппат ынах сүөһүнү, сыһыгыт мунунан сыспай сизллээби биэриэм” — диэбит. Кыыс дьоно дьадангылара бэрт буолан сөбүлэспиттэр, ол ҕынан баран кыыстарын сотору-сотору аҕалан көрүһүннэрэллэригэр көрдөспүттэр. Тангара сөбүлэспит уонна тахсан уолун ыңгырбыт. Уола туус манган атынан халлаантан түһэн кэлбит. Сиргэ да халлаанга да буолбатах улуу уруу ыһыаҕа буолбут, ол кэннэ тангара уола кэргэнин, тангара кийиитин манган атыгар мэнгэстэн баран, халлаанга өрө көтүтэн таһаарбыт. Көтөн иһэн кыыс үөһэттэн алааһын көрөн баран “Хаарыан дойдум, таптыыр дьонум, быраһаайдарын!” — дии-дии уйа-хайа суох ытаабыт. Харабын уута самыыр буолан сиргэ таммалаабыт. Ол таммалаабыт сирдэриттэн нап-нарын, күп-күөх сибэккилэр үүнэн тахсыбыттар. Дьоннор ону тангара кийиитэ диэн ааттаабыттар.

ЧУОРААНЧЫК СИБЭККИЛЭР ХАЙДАХ БААР БУОЛБУТТАРА

Былыыр-былыр араас сирдэргэ дьоннор тангара дьиэлэрин туспуттар, үрдүлэригэр сүүнэ улахан куолакаллары ыйаабыттар. Арай биир тангара дьиэтигэр куолакал тийибэтэх. Ону тангара көрөн аанһылынан биир күөх кырааскалаах сүүнэ улахан куолакалы ыппыт. Аанһал аарыма куолакалы тэйгэччи тутан көтөн истэбинэ абааһы көрсүбүт уонна куолакалы былдьаары ҕыммыт. Аанһал биэрбэтэх, охсуһуу буолбут. Аанһал куолакалы ыһыктан кэбиспит. Онтуката сиргэ үлтү түһэн, элбэх баҕайы кырыпахтарга ыһыллыбыт. Ол кырыпахтар буорга батары түспүт сирдэриттэн күп-күөх, нап-нарын чуораанчык сибэккилэр үүнэн тахсыбыттар.

Оболоор, эһиги сайын сарсыарда эрдэ чуумпуга элбэх чуораанчык үүммүт сиригэр олорон эрэн иһиллээрин эрэ. Туох эрэ дыкти, нарын кылыгырас тыастары истиэххит. Ол чуораанчыктар тыастара.

БАЛЫКСЫТТАР (Өс хоһоонунаан сценка)

Оонһуулар:

Кеша

Петя

Балыксыт оболор киирэн кэлэллэр, рюкзактаахтар, күөгүлээхтэр, биирдэрэ биэдэрэлээх. Биирдэрэ куотан иһэр.

Кеша. Эй, Петя, оргууй хаамп! Тоҕо ыксаатын? Ыт ыксаан-ыксаан икки хараҕа суох обону төрөтөр. Эрдэ дии.

Петя. Эрдэ турбут чыычаах тумсун соттор, хойут турбут чыычаах харабын хастар. Балык эрдэ хабааччы.

Кеша. Чэ манна балыктыахха. Оо, мин биэдэрэм, оол хаалан хаалбыт.

Петя. Сүүрэн баран аҕал ээ.

Кеша. Бардабым дии. Акаары төбө — атабы сынһаппат. *(Барар.)*

Петя. *(Күөгүлүүр да хаптарбат.)* Тоҕо хаппат баҕайыный? Адьас ыт салаабытын курдук дии!

Кеша. *(Кэлэр.)* Хата түргэнник баран кэллим.

Петя. Оҕо атаҕа — ыт атаҕа буоллаҕа дии, түргэн буолумуна.

Кеша. Оо, хата хапта! Улахан баҕайы балык! Тууй-сизэ! Куотан хаалла. *(Абаланаан ытаары ҕынар, умса туттар.)*

Петя. Чэ, доҕор, уоскуй, уутун тохпут оҕо курдук буолума.

Кеша. *(Күөгүлүүр.)* Чэ, баҕар тангара, уонча оччону биэриэбэ. Оо, улахан балык тутара буоллар, соробун сизэ этибит, соробун дьонно биэриэ этибит.

Петя. Аата! Эһиилги бил баһын сиэм диэбиккэ диэри.

Кеша. Арай миэхэ хатыыс туттун. Тонорон баран сизэ этибит, соробун тууһуо этибит.

Петя. Эн да, уоскун наһаа эрдэ өрүнүмэ!

Кеша. *(Ыһытыы түһэр.)* Оо, хапта-хапта! Көр дьол хараҕа суох! *(Балыгы таһаарар.)*

Петя. *(Ымсыырар.)* Бэйи, мин хаптарыам буолуо, киһи күннээх, балык ыамнаах.

Ыт *(мааскалаах оҕо)* киирэн Кеша балыгы биэдэрэттэн ылан, сүүрэн хаалар.

Кеша. *(Ыһытыы түһэр.)* Чуут-чот! Хара түөкүн балыкпын уоран барда! *(Эккирэтэн иһэн төһүнөр.)* Дьэ сордоох да ыта!

Петя. Аата! Умнахыг бурдугун тыал көтүппүтүгэр диэри, соботох балыкпытыттан маттахпыт дии.

Кеша. Чэ кэбис, дьиэлиэххэ. Балык суох.

Петя. Суох мастаабар кытаанах, дьиэлиир буоллахпыт дии.

Кеша. Дьэ дьоммут, балыктаабакка мэниктии сылдыбыккыт диэн сэттэбитин биэрэллэрэ буолуо.

Петя. Хайыахпытый, суоҕу суорохпут дуо?

Кеша. Оннук-оннук, балыгы отунан-маһынан онорбоккун.

Петя. Чэ, ойобуспутугар хатырык уктан баран бардахпыт дии.

Тахсаллар.

ТУЛЛУКТАР

Бүгүн, чабылытан түһэн, дьэ чэхчы сааскы күн буолбут! Итийбит, салгын ырааһырбыт. Кини күнү быһа таһырдыа сылдыах курдук. Петялаах Вася суолларыгар ол да буоллар уһаабатылар. Кинилэр урут суолу быһа оонньоон, тустан, суол икки өттүнээби хаары оймоон кэбиһэллэрэ.

Уолаттар, дьиэлэригэр көтөн түһээт, илиилэрин да суунар бокуой булбатылар. Эбиэттээн элэгэлдыттилэр. Онтон ойон турдулар да суһал үлүгэрдик тэринэн, бэбэһээ иппит добуурдарын көрө тэбиннилэр. Добуурдара Куонда сарайын таһыгар баара.

Уолаттар добуурдарыгар чугаһаан эрдэхтэринэ, тулук үөрэ кырылаан кэлэн, Куонда таһынаабы хаппыт хатын лабааларыгар, елка оонньоурун курдук, кэчигирэччи олорунан кэбистилэр.

Добуурдарыгар биир да тулук игнибэтэх. Хас да туһах быстыбыт. Тобо дыктитэй! Бөбө да собус кыттан хатышлыбыт туһахтар этилэр ээ. Биитэр итиччэ күүстээх тулуктар баар буолбуттара эбитэ дуу. Арааһа, суор иннэн баран быһа тардан барбыт быһыылаах.

Уолаттар сарсыныгар эмиэ, сүр тиэтэлинэн кэлэн, добуурдарын көрдүлэр. Хас да туһах эмиэ быстыбыт. Бөөлүүн кыраһа түспүт. Онно көрдөхтөрүнэ, хаарга оҕо атабын суола баар. Ол суол өссө добуурдар аттыларыгар кэлитэли сылдыбыттар.

Өрөбүл күн. Дьыбар ааста. Күн уота балачча сылыгар. Сарай иһигэр баар кур соломо чөмчөбүн кэтэбэр икки хара көстөллөр. Ити — Васялаах Петя. Тулуктары “уорар түөкүнү” тутаары тоһуур онорон олороллор. Аттыларыгар “сэриилэрин сэбин” өрөһөлүү ууруммуттар.

Тулук үөрэ, харалдыкка түһэ-түһэ, үрэл гына көтөллөр. Чочумча боулаат эмиэ чырылаһан кэлэн түһэллэр, сырсан туораахтаһаллар.

Били икки хара эмискэ соломо кэтэбэр ньимис гынан хааллылар. Бөһүөлөк диэкиттэн от тийээр суол устун биир кыра уол сүүрэн тойторууһун иһэр. Уолаттар ону көрбүттэрэ, III кылаас үөрэнээччитэ Витя Петров иһэр эбит. Кини: “Кырачаан тулуктар биһиэхэ кэлбиттэр”, — диэн ыллыы-ыллыы, харалдык аттыгар кэлэн, өрө ыстана-ыстана, ытыһын таһыммахтаата. Тулуктар үргэн, көтөн кырылаһан хааллылар. Биэс-алта тулук добуурга игнибит. Ол эрэйдээхтэр, доботторун сайыһан, өрө сапсыахайдастылар да, туһа тахсыбата.

— Чээн, барахсаттары, миигиттэн куттаныман, мин эһигини быһыһы кэлим, — дии-дии, Витя сизэбиттэн бүлгү тутуу быһабы ылан, тулуктар иннэн олорор туһахтарын быһыта сотуталаата уонна өлөрдүү куттаммыт тулукчааннары үөһэ диэки быраһан истэ.

Онуоха тулуктар, чычыгыраһа-чычыгыраһа, өрө тырыбынаһан тахсан, сааскы салгынгна уйдаран көнгүл көтө турдулар. Витя, илигинэн далбаатаан, тулуктары кытта быраһаайдаһа турда. Ол туран харабын кырытынан көрдөбүнэ, биир тулук көтөн элэстэнэн кэлэн иһэн Витя аттынаабы чөмөх хаарга батары түһэн хаалла. Витя муодарбаан, онно сүүрэн тийдэ. Хаары хаһыйбахтаата — тулук мэлигир, арай сутурук саба мууһурбут хаар чөмөкөтө сытар. Тугун дьиибэтэй! Тулук хаар буолан хаалар эбит дуу?..

Эмиэ биир тулук Витяны уун-утары көтөн кэлээтин кытта, кини харабыттан уот чабыллыда. Витя сарай диэки көрдө — икки уол кини диэки тамныы тураллар. Витя уолаттарга утары хаамта. Хас да “буулдыа” түөһүгэр, атабар түстүлэр. Витя, ытыы-ытыы, иннин диэки дьүккүйэн истэ. Онуоха уолаттар быраһалларын тохтоттулар. Аны сутуруктары боччоччу туспутунан Витяга утары хаамтылар.

Вася Витяны түөһүттэн харбаан ылла уонна охсоору дугдуруйа-дугдуруйа, ыһхайда.

— Тулуктарбытын тобо ыталыыгын? Аны ытыан дуо?!

— Оттон... Эһиги тобо?... Кинилэри өлөрөбүт? Кинилэр үчүгэйдэр буолбат дуо? — диэтэ Витя, бөтүөхтүү-бөтүөхтүү.

— Аны ытыан дуо диибин дии?!

— Син-биир ытыам уонна учууталбар этиэм! — Витя, харса суоҕар түһэн, чобуотук хоруйдаата.

Уолаттар мух-мах буоллулар, сирэй-сирэйдэрин көрсөн кэбистилэр, туох да диэхтэрин булбакка тэпсэнгэстилэр.

— Витя, кэбис учууталгар үнсүмэ, — Вася көрдөстө.

Тулуктары аны тытыман, миигин сэриилээбиккитин оччоҕо ки-миэхэ да этиэм суоҕа, — Витя өссө эр ыла.

Уолаттар саната суох турбахтаатылар.

— Иһит эрэ, Витя, биһиги туллугу аны бултуохпут суоҕа, оттон эн биһиги туспутунан кимиэхэ да кэпсээмэ. Сөп дуо?

— Сөп! — Витя сөбүлэстэ.

Дуоҕабар онгоһулунна. Васялаах Петя, добуурдарын хомуйан, дыялэрин дыяэки сукуннаһа турдулар. Витя дыяэтин диэки эмиэ сүүрэ турда.

Тулдук үөрэ көтөн кэлэн, харалдыкка түһэн, төттөрү-таары үөрэ-көтө сүүрэн чуочарыстылар.

“ИККИ” СЫАНА СЫТА

Арыяан уол дьэ дьикти ыттаах. Кини оскуолаттан “биэс” сыананы ылан кэллэбинэ, ыта Түүтэх үөрэ-көтө көрсөр, үрэ-үрэ өрүтэ ыстангалыыр, сирэйин салаамахтыыр. Оттон иккени ылан кэллэбинэ ыта олох чугаһаабат, ырдьыгынаан баран, остуол анныгар киирэн хаалар. Дьэ өйдөөх ыт диэтэбин. “Хайдах ити билэрэ эбитэй? Арааһа, “икки” куһаҕан сыттаах быһыылаах” — дии саныыр Арыяан. Ол иһин кини ытын бэрэбиэркэлииргэ сананна. Оскуолаттан кэлэн иһэн “иккилээх” тэтэрээтин аара тыаҕа мас анныгар кистээн кэбистэ. Дьэтигэр кэлбитигэр ыта син биир чугаһаабата, ырдьыгынаан баран остуол анныгар киирэн хаалла. “Хайдах баҕайыһый? Баатыгарын, “икки” сыта танаспар ингэн хаалара дуу?” — дии саныыр Арыяан.

Тоҕо оннук буоларын аҕатыттан ыйытта. Онуоха аҕата маннык быһаарда: “Түүтэх эн тугу ылбыккын сирэйгиттэн билэр. Өскөтүн эн “биэһи” ылбыт буоллаххына үөрбүт-көппүт сырдык сирэйдээх буолабын, оттон ытын үөрэ-көтө сылдыар киһиэхэ эккэлээччи, оттон арбысарбы буолбут киһини ыт сөбүлээбэт”.

ОТОННЬУТТАР

Оттору бүрүнэн
Отоннор үүммүттэр,
Отонньут оҕолор
Көрбөккө ааспыттар.

Силипчээн диэн уолчаан,
Силистэн оҕутта,
Тобуга, ытыһа
Отонгон кытарда.

Ол оттон Силипчээн оттору
Оттору силэйдэ,
“Отон баар, отон баар!” —
Тыа иһин аймаата.

Отонньут оҕолор
Ойуолаан кэллилэр,
Имигэс илиилэр
Эйбэннии тэйдилэр.

Отонноон-отонноон ол
Он оойук туолуоҕа,
Баргыччы оргуйан
Барыанһа буолуоҕа.

КУНАНЧЫК УОННА КУОНААНЧЫК

Кугасчаан Кунанчык
Муоһа суох эрэри
Куруутун сырсааччы
Киһини кэйээри.

Кыракый Куонаанчык
Күүһэ суох эрэри
Мордойон турааччы
Муннуга биэрээри.

САЛТАЙ-МАЛТАЙ

Салтай-малтай биирдэ
Саалыы күөлгэ киирдэ,
Куһу көрөн үөрдэ,
Сыылан ыга үөмтэ.

Олох бу чугаһаата,
Оттон туран кыһаата —
Отто баар — суох саата
Абаккабын алаата!

МҮӨТҮМСЭХ БҮӨККЭ

Мүөтү таптыыр Бүөккэ
Мүөтү көрдүүр үөккэ.
Ыңгырыаны элэктиир,
“Ыган ылыам мүөккүн”, — диир.
Ыңгырыа үөн кингнэнэн
Ыарыылаахтык иниэнэн
Сүүскэ күүскэ аһытта.
Бүөккэ сууллар маһыттан,
Матта таптыыр аһыттан.

САМАНТА

Сир ийэ сиздэрэй симэбэ
Силлиэлиин, тымныылыын хатыһар.
Ол курдук ыччат дьон сүрэбэ
Олоххо, эйэбэ дьулуһар.

Эйэ-дьол кырачаан посола
Эн буоллун, кэрэчээн Саманта.
Оо сүрүн! Соһумар сор суола
Олоххун эрдэ да былдыаата.

Чугдаарыа өрүү күн анныгар
Чуор, ыраас Саманта сангата,
Салҕаныа сэриини утарар
Саманта сайаҕас санаата.

Саманта биһиэхэ мичийэр
Сахабыт алмааһын күлүмэр,
“Саманта” сибэкки чэлгийэр
Балкыырдаах Балтика биэрэгэр.

КЫРААСКА

Арай биирдэ биир кыысчаан
Сибэккини кизгэппит,
Акварель кыраасканан
Араастаан дэлби биспит.

Кырааскаттан тумнастан,
Сибэкки тыыммат буолбут,
Хагдарыйан, чарчыстан
От быыһыгар охтубут.

Ону көрөөт ол кыысчаан
Дьиэтигэр сүүрэн кэлбит,
Эдьиийин уос кырааскатын
Уокка ылан бырахпыт.

ОСКУОЛАҒА БИЭРБЭТТЭР

Мин алтабын туолабын,
Мииттээ дьин уол буолабын.
Оскуолаҕа барыахпын
Олус да баҕарабын.

Буукубаны барытын
Субуруччу ааҕабын,
Оскуолаҕа биэрбэттэр —
Эдэринг бэрт дэһэллэр.

Биэһи биэскэ эбэбин,
Уон буоларын билэбин,
Оскуолаҕа биэрбэттэр —
Эһиил кириэнг дэһэллэр.

Хаһан эһиил буолуобай,
Хаһан сэттэм туолуобай?
Хаһан эдэр буолбаппын,
Оскуолаҕа барабын?

АЙЫЛҒА ДЬИКТИЛЭРЭ

Истибиккиэт саатар биирдэ
Сибэккилэр ырыаларын,
Кыракый күөх чуораанчыктар
Кылыгырыыр тыастарын?

Көрбүккүт дуо алтан окко
Үрүмэччи үнкүүлүүрүн,

Хомус тардан дьырылатан
Хомурдуос үөн көгөрүн?

Көрбүккүт дуо чычаас ууга
Чыычаах түһэн суунарын,
Хатан хаалбыт уу кыыһыттан
Тонобосчут тахсарын,

Үрүн көмүс обуруону
Үөһэттэн күн тоборун,
Халлааннаабы худуохунньук
Кустугу ойуулуурун?

Былаат былыт куба буолан,
Күөх халлаанга устарын,
Тыаба тэтинг ойуун буолан
Тыалы кытта тустарын?

АРААҤЫНАЙ ХАРАМАЙДАР

ЭҤЭ

Эһэ Миисэ, Мэхээлэ,
Лэппэрдээмэ эн мээнэ,
Куттаама оҗолору:
Тыаба сугун толору,
Ону баран уобалаа,
Сир аһын боруобалаа.

БӨРӨ

Ый диэки көрө-көрө,
Улуйар торҗон бөрө.
Куолаһа ынырыктаах,
Ыллыыбын диир буолуохтаах

САҤЫЛ

Кыһыл саһыл сыбдыйар,
Кыйбас-ийбэс хамсанар,
Кутуйабы бултаһар,
Куобах суолун батыһар.

ТИИНГ

Кып-кыракый тиинчээн
Мутукка олорор. Чээн!
Кулгаахтара чэрэйэр,
Туораахтары кэбийэр.

КЫРЫНААС

Сырбай-татай кырынаас
Сыа хаарга ойуолаабыт,
Аһыммат тимир хапкаан
Атабыттан харбаабыт.

ХАРА УЛАР

Хара тыа маанылааба
Хара улар буоллаба.
Эрдэбэс диэн тыһылаах,
Эриэхэ, отон астаах.

БОЧУГУРАС

Эриэнчикэй ^{Бочугурас} төгөөбөй
Куурусса балта буолар,
Сангата быычыгырас,
Көстүбэт гына саһар.

МЭКЧИРГЭ

Олус өр биир сиргэ
Олорор мэкчиргэ.
Төбөтө лэкээрингэс,
Сирэйэ мэлээрингэс.

ХАРАҤАЧЧЫ

Хара сыырга уйалаах
Хараначчы диэн чыычаах
Аллараанан элэнгниири,
Ардах кэлиэн билгэлиир.

ТОНСОБОЙ

Бүргэс тумус кыһыл орой
Эриэн-быраан тонсобой
Тииттэн булар эбиэтин,
Минньигэс мас чиэрбэтин.

АЛЫҤАР

Адаархай иннэлээх,
Алдьархай инсэлээх,
Алыһар-хаахынай
Аһыра алдьархай.
Инсэтэ издэппит —
Илимгэ түбэспит.

БОЧООХ

Соллонноох сордонг
Тииниттэн ордон,
Бочоох балыкпыт
Борууга саспыт.

СЫАЛЫҤАР

Сыа быардаах сыалыһар
Сылбахха сыстан саһар.
Төбөгө сап-саллабар,
Айаҕа дыап-дьаллабар.

ХАТЫЫС

Аатырбыт балык хатыыс
Аһылыга үөн, сыыс.
Бэйэтэ бэрт сыаналаах —
Бултанара бобуулаах.

ТОЙОН ЫНҢЫРЫА

Мүөт аҕалыа ынґырыа
Сибэккени кэрийэн,
Оҕолорун ынґырыа,
Күндүлүөҕэ мүөтүнэн.

ТОНОБОСЧУТ

Тонобосчут-бөртөлүөт
Күнү быһа көт да көт
Күлүмэнниир, бырдахтыыр
Биһигини абырыыр.

КЫМЫРДАҒАС

Икки курдаах кымырдаҕас
Сыһы-бөҕү тас да тас
Ити кини дьиэ туттар,
Инженер, дьиннээх маастар.

ТИГЭЙИ

Дыыгыныыр тыа аайы
Эриэн ис тигэйи.
Уйатын тытыабын —
Укуолу ылыабын.

БАҒА

Адаҕа саҕа баҕа
Олорор талаһаҕа,
Айаҕа матаҕа саҕа,
Ас көрдүүр бадаҕа.

ООБУЙ

Ообуй оҕус
Олус моҕус,
Лабаа аайы
Илим баайар
Сир араас быртаҕы,
Күлүмэни, бырдаҕы.

ӨБҮГЭЛЭРИ БАТАН
(Оболорго чостууска)

Үрүн күнгэ бээтинэлэр
Үгүс элбэх дэһэллэр.
Онтон буолуо, бу биһиэхэ
Омсолорбут элбэхтэр.

Өбүгэлэр тааһы хаһан
Өйдөбүннүк хааллартар,
Ону батан уолаттарбыт
Паарта маһын хаһаллар.

Өбүгэлэр баттахтара
Өрүү уһун буолара,
Ону батан уолаттарбыт
Уон тутум суһуохтара.

Өбүгэлэр кыыл тириитэ
Эриэн сонноох этилэр,
Ону батан эриэн танас
Муодаланар эбиттэр.

Өбүгэлэр оһоҕо суох
Буруо дыаатын сиэбиттэр,
Ону батан сорох дьонно
Табах тардар эбиттэр.

Өбүгэлэр үөрэх диэни
Өрүү билбэт этилэр,
Ону батан уолаттарбыт
Уруктарган күрүүлэр.

Өбүгэлэр буораҕа суох
Ох саа сэптээх этилэр,
Ону батан уолаттарбыт
Арагаакка сэптээхтэр.

САРСЫАРДА

Халлаанга күммүт
Харабын аста
Харанга түүммүт
Хотторон саста.

Сиртэн сиик көтөн
Халлаанга тахсар
Күөх былыт буолан
Унаара устар.

Күөрэгэй чыычаах
Көрүлээн эрэр
Кэриигэ ыраах
Кэбэ кыыл этэр.

Көмүлү тула
Күн сиргэ ыста
Дьон сэргэ туран
Үлэлии барда.

Оболоор, чэйинг,
Тэллэхтэн тэйинг,
Күн үөһэ ойбут,
Хааһыбыт сойбут.

Эрчиллэн сүүрүн,
Үлэлээн күүрүн
Сага күн, уруй!
Сандаара туруй!

БҮТЭНИК ЧУОРААН

Хотоҕос кэриэтэ субулан
Уон биир сыл түргэнник да ааста,
Олох кизэн аартыгар ынгыран
Бүтэник чуорааммыт чугдаарда.

Бэбэһээ курдук дии бу манна
Магнайгы кылааска кэлбиппит
Кыбыста-кыбыста сэрэнэн
Кылааска сиэттэрэн киирбиппит.

Аан бастаан “А” диэнтэн сабалаан
 Аан дойду дыктитин билбиппит,
 Олуктан олукка атыллаан
 Бүтэник кирбиигэ кэллибит.

Бастакы “биэс” сыана күндүтэ,
 Бастакы вальс үнкүү үөрүүтэ
 Ким эрэ тапталын таайыыта
 Баар этэ бу манна барыта.

Олоххо көтүтэн таһаарбыт
 Оскуола — бу көмүс биһикпит,
 Үтүбэ, үрдүккэ үүннэрбит
 Учуутал — бүөбэйдиир ньээнкэбит.

Эйиэхэ быраһаай диэбэппит
 Эйиэхэ эргиллэ туруохпут,
 Эн эрэн, ханна да буолларбыт
 Эн сырдык сулускун булуохпут.

ОСКУОЛА ГИМНЭ

Улуу Эйфель башнята
 Көстөр Кириэс Кытылган,
 Хамажатта оскуолата
 Субу турар Парижтан.

Хос ырыата:

Сена, Лена уруурбаһан
 Сизэтэрэлэр буоллулар,
 Добордоһуу тойугунан
 Толооннорбут туоллулар.

Илин-арбаа космос курдат
 Илиибитин бэрсэбит,
 Икки тылы кынаттанан
 “Бонжур”, “Кэпсээ” дэһэбит.

Муустаах муора аргыардарын
 Атлантика сылыттын,
 Арбаа дойду халлааннарын
 Дьүкээбилбит киэргэттин.

VIII ТҮҮМЭХ ЫРЫА БУОЛБУТ ХОҕООННОР

ОБОЛООХ МАДОННА

В. Ушницкай тыла

А. Дунаев мел.

Истинник

Көр-бүк-күт э- ни- ги, кэ- рэт-тэн кэ- рэ- ни,
 о- бо- тун кө- төх-пүт а- ма- рах и- йэ- ни.
 Ха- ра- бар сы- дьаа- йар дуо- лу- йуу тол- бо- нун,
 о- бо- ну ту- ла- лыыр дьол- үө- рүү кус- ту- гун.

Көрбүккүөт эниги, кэрэттэн кэрэни,
 Оҕотун көтөхпүт амарах ийэни.
 Харабар сыдьаайар дуоһуйуу толбонун,
 Оҕону тулалыыр дьол-үөрүү кустугун.
 Хомоҕой тыллаахтар кумаабы лиинигэр,
 Талааннаах тарбахтар холуста изнигэр
 Хоһуйан, дьүһүйэн онгорор эбиттэр,
 Оҕолоох мадонна күн-күбэй мөссүөнүн.

Күн көмүс сьдбаайа, обо күн мичээрэ,
Күн ийэ таптала — барьта бииргэлэр,
Кинилэр баар буолан, сир-ийэ симэнэр,
Кинилэр баар буолан олохпут кизркэйэр.

КУБАЛАР

Григорий Николаев тыллара

Истинник

Үр- дү- бү- нэн ку- ба- лар кө- төн аа- хан
э- рэл- лэр. Са- на хаар- дыы ма- ган- нар,
эн би- хи- гин- ни ик- киз- лэр. До- зо- руом,
ку- ба кур- дук эн кэ- рэ- бин, на- рын- нын.
Бу сир- гэ көр-дөөн бул- бут мин дьо- лум
Хатылааһына Бүтүүтэ
эн буо- ла- бын. // эн буо- ла- бын.

Үрдүбүнэн кубалар
Көтөн ааһан эрэллэр.
Сага хаардыы мананнар,
Эн биһигинни иккиэлэр.

Хос ырыата:

Доҕоруом, куба курдук
Эн кэрэбин, нарыннгын.
Бу сиргэ көрдөөн булбут
Мин дьолум эн буоллабын.

Айылбаны киэргэтэр
Дьонун-мааны көтөрдөр
Үһүээннэ кэпсэнэр
Кэрэлэрэ сөхтөрөр.

Хос ырыата.

Соргулаах олох суола
Эн биһиэхэ арыллар,
Дьол сандаарар сулуһа
Ол сабахха умайар.

Хос ырыата.

Үрдүбүнэн кубалар
Көтөн ааһан эрэллэр.
Көтүг, көтүг кубалар,
Көтүг кэрэ кубалар!

Хос ырыата.

ЛЕБЕДИ

Сл. Г. Николаева
Русс. текст В. Ушницкого

Мел. Ф. Роббек

Пролетают надо мной
Пара белых лебедей,
Блещут снежной белизной,
Двое их, как мы с тобой.

Припев:

Эх, моя подруженька,
Ты лебедушка моя.
Одна ты, зазнобушка
Осчастливила меня.

Эта сказочная краса
Величавых лебедей

Очарует небеса,
Украшает мир земной.

Перед нами светлый путь,
Он к удачам нас ведет,
В небе звездочка горит
Она к счастью нас зовет.

Пролетают надо мной
Пара белых лебедей,
Блещут снежной белизной,
Двое их, как мы с тобой.

ИТИ КИМИЙ?

В Егоров мел.

Көрдөөхтүк

Сар-сыар-да аа-йы-тын са-ры-лыыр-ма-
ры-лыыр, тур-бак-ка та-раг-ныыр, суум-мак-ка са-
раг-ныыр. И-ти ки-мий, ки-мий, ки-мий?
Эп-пэп-пит, эп-пэп-пит. Ки-ни ки-мин би-лэ-бит,
би-лэ-бит, би-лэ-бит. // би-лэ-бит, би-лэ-бит.

Сарсыарда аайыгын
Сарылыыр-марылыыр
Турбакка таранныыр,
Сууммакка саранныыр.

Хос ырыата.

Ити кимий, кимий?
Эппэппит, эппэппит,
Кини кимин билэбит,
Билэбит, билэбит.

Килиэби сизбэккэ
Кэмпиэти кэбийэр,
Хааһыны сизбэккэ
Халбаһы эрэйэр.

Хос ырыата.

Ийэтин эрэйдиир,
Эдьийин элэктиир,
Убайын утуппат,
Абатын аахтарбат.

Хос ырыата.

БҮТЭЙИК ЧУОРААН

Василий Уиницкай тыла

Тизтэйбэккэ, эрэллээхтик

Хо-то-бос кэ-риэ-тэ су-бул-лан, уон биир сьл түр-гэн-ник
да аас-та, о-лох киэн аар-ты-гар ы-нғы-ран,
бү-тэ-ник чуо-раам-мыт чуг-даар-да. Э-йиэ-хэ бы-ра-һай

диэ- бэп- пит, э- йиэ- хэ эр-гил- лэ ту- руох-пут,
 эн э- рэн, хан- на да буол-лар- быт,
 эн сыр-дык су- лус- кун бу- луох- пут.

Хотожос кэриэтэ субуллаан
 Уон биир сьл түргэнник да ааста,
 Олох киэн аартыгар ынгыран
 Бүтэник чуорааммыт чугдаарда.

Хос ырыата:

Эйиэхэ быраһаай диэбэппит,
 Эйиэхэ эргиллэ туруохпут,
 Эн эрэн, ханна да буолларбыт,
 Эн сырдык сулускун булуохпут.

Бэбэһээ курдук дии бу манна
 Маннайгы кылааска кэлбиппит.
 Кыбыста-кыбыста, сэрэнэн
 Кылааска сиэттэрэн киирбиппит.

Хос ырыата.

Бастакы “биэс” сыана күндүтэ,
 Бастакы вальс үнкүү үөрүүтэ,
 Ким эрэ тапталын таайыыта
 Баар этэ бу манна барыта.

Хос ырыата.

Олоххо көтүтэн таһаарбыт
 Оскуола – бу көмүс биһикпит,
 Үтүөбэ, үрдүккэ үүннэрбит
 Учуутал – бүөбэйдиир ньээнкэбит.

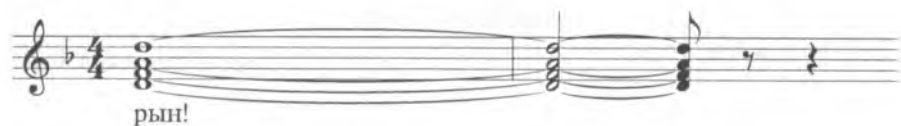
Хос ырыата.

ВЕТЕРАННАР

Баһылай Уһунуускай тыла

Долгутуулаахтык
 Солист:

Тү- рү- лүөн түр- бүөн-нээх түөрт уон биир сьл-
 лаах- ха а- лаас-тан, ү- рэх- тэн ат- та- нан баар-
 та- ра, си- би- ниэс си- миэр- тээх сил-лиэ-лээх буур-
 ба- ба тө- лөн-нөөх түөс- тэ- рин то- ну- йан
 Хуор:
 биэр-тэ-рэ. Ы- тых-таанг, ха- рыс-таанг ве- те- ран
 дьон-но- ру о- лох-тоонг, тус- ку- лаанг бо- чуот- таах
 дьол- ло- рун. У- руй-даанг, ай- хал-лаанг ү- йэт-тэн
 1.-3.
 ү- йэ- бэ ум- ну- манг, ки-ни-лэр кил-биэн-нээх аат-та-
 Бүтүүтэ
 рын! // ки-ни-лэр кил-биэн-нээх аат-та-

рын!

Түрүлүн түрбүүннээх түөрт уон биир сыллаахха
Алаастан, үрэхтэн аттанан баартара,
Сибиниэс симиэртээх силлиэлээх буурбаба
Төлөннөөх түөстэрин тоһуйан биэртэрэ.

Хос ырыата:

Ытыктаан, харыстаан ветеран дьоннору,
Олохтоон, тускулаан бочуоттаах дьоллорун.
Уруйдаан, айхаллаан үйэттэн үйэбэ
Умнуман, кинилэр килбиэннээх аатгарын!

Арбааттан ааннаабыт амырыын алдьархай
Алааспыт иһигэр аргыйан киирбитэ.
Бар дьоммут чулуута, ыччат дьон талыыта
Байыаннай синиэли суһаллык кэппитэ.

Хос ырыата.

Бүгүн суох ветеран сибэтиэй мөссүөнүн
Танара кэриэтэ долбуурга туруорун,
Кутурбан бэлиэтин чуумпуран туранныт
Төбөнү төнкөтөн бокулуон онгорун.

Хос ырыата.

Килбэнниир уордьанга, кылыргыыр мэтээлгэ
Кыайыны уот сулуһа күлүмнүү умайар,
Ол сэрии дуораана кулгаахха иһиллэр
Хааннаах дьай харгыына харахха бу тиллэр.

Хос ырыата.

ОЛУС ДА КЭТЭҺЭБИН

Баһылай Уһунуускай тыла

Истинник

Оо, ха-хан са-йын кэ-лэр, о-лус да

кэ-тэ-һэ-бин, сө-түө-лүүр, кө-нүл кө-төр

ү-түө да кэм кэ-лэ-рин. Кэ-тэ-һэ-бин,

ба-ба са-наам туол-лун диэн,

кэ-тэ-һэ-бин, о-бо саа-һым үөр-дүн диэн.

Оо, хаһан сайын кэлэр,
Олус да кэтэһэбин,
Сөгүөлүүр, көнүл көтөр
Үтүө да кэм кэлэрин.

Хос ырыата:

Кэтэһэбин,
Баба санаам туоллун диэн,
Кэтэһэбин,
Обо сааһым үөрдүн диэн.

Оо, хаһан күһүн кэлэр,
Олус да кэтэһэбин,
Отонноох тэллэй ситэр
Күндү да кэм кэлэрин.

Хос ырыата.

Оо, хаһан кыһын кэлэр,
Олус да кэтэһэбин,
Хаары кэхэр, хаҥкы тэбэр
Кэрэ да кэм кэлэрин.

Хос ырыата.

Оо, хаһан сааспыт кэлэр,
Олус да кэтэһэбин,
Кэбэ этэр, чыычаах ыллыыр
Дыкти да кэм кэлэрин.

Хос ырыата.

ОСКУОЛАМ

В. Ушницкай тыла

Сибэкки тутаммын,
Сэллэннээн-лэппэннээн
Маннайгы кылааска
Манна мин киирбитим.

Хос ырыата:

Оо күндү оскуолам,
Оҕо саас биһигэ,
Олобум суол ыйар сулуһа.

Уһуйбут, үөрэппит
Учуутал дьоннорбун
Убаастаан, уйарбаан
Уруйдуу туойабын.

Үөрэммит оскуолам
Үрдүккэ угуйар,
Үлэбэ көбүлүүр,
Үөрүүбүн үлгэстэр.

А. Дунаев мел.

IX ТҮҮМЭХ

ҮӨРЭППИТ ҮТҮӨБҮН, БИЛИНИ БИЭРБИККИН УМНУБАППЫТ...

(Үөрэппит-иппит оболорун ахтыллара)

ТАҢАРАТТАН АНАММЫТ УЧУУТАЛ

Ушницкай Василий Васильевич — үөрэппит учууталым, биир идэбэ, нуучча тылын учууталыгар уһуйбут уонна идэбэр маннайгы хардыларбын онорорбор сүбэһит буолбут ытыктыыр киһим.

Василий Васильевич учуутал буоларыгар таһараттан аһаммыт киһи, тыа сирин 60—70 сылларыгар итинник дьон, тула дэгиттэр таһааннаах: сыгы тыллаах поэт-сатирик, музыкант, уруһуйдьут, булчут, отчут — өрө тардан, үөрэххэ суол ыйан элбэх ыччаты инники сайыннардаһтара. Учууталбар кырдыары билбэккэ кырдык тыллаах сатиратыгар көмүс бөрүөтэ сыппаабатыгар, олох көлбөх көстүүлэригэр көрүдүөс тыла, кини олобу таптырыын, олох туһсарын туһугар ыра санаатын кыымнара аатын литератураба хаалларар гына эдэр-эрчим күүһүн тиэртиннэр.

Мин маннайгы кини туһунан манныгы өйдүүбүн. Учууталбыт суруллара Ушницкай эбит, оттон мин библиотеканы олус сөбүлүүбүн, кинигэни аабарым элбэбиттэн мөбүллэбин; библиотекаба Ушницкай кэпсээннэрэ бааллар. Мунчаарабын, ыйыппаппын, онтон син ааһан атыгтары биллэбим дии.

Алтыс кылааска үөрэнэр кэммитигэр Василий Васильевич нэдиэлэ аһсын таһсар “Молния” хаһыакка хоһоон суруйар, уруһуйдуур. Дьэ хаһыат таһсарын күүтэбит, хоһоонун сонно нойосуус үөрэтэбит. Нэһилиэк “Ленин суолунан” хаһыатын кинигтэн атын редколлегиятыгар тохтообокко үлэлэспит киһи суоһа буолуо. Онно буйууну алдыатан-

күрүүлээн бугуулары алдыатар ынах хаһайкатын карикатуралаабыт: куударалаах баттахтаах, эдэр кыыс ынабар ыйаах биэрбит:

Таптыыр ынабым барахсан,
Таалалаахха киирэнгин
Таптыыргынан күүлэйдээ,
Собуруу Атахха бараңгын
Соботобун куусайдаа.

Василий Васильевич үлэһит, добор-табаарыс, коллега быһыытынан кэрэ киһи. Мин тылга чугас оҕо, кэлин үлэһит буолан ол өттүн өйдөбүл онордум. Учууталыыр кэммэр нууччалыы тылы тылбаастыырын олус биһириир этим, мин үтүктэн, күрэстэнэн көрөр буоларым. Кини поэт буоллаба дии, хантан тэнгэһиэхпиний.

*Томская Евдокия Гаврильевна,
Өлөөкө Күүл орто оскуолатыгар
42 сылын үлэһиир РФ үөрэҕиритин туйгуна,
РФ үтүөлээх учуутала,
Василий Васильевич үөрэхтээччи*

КИНИЭХЭ ҮӨРЭММИППИНЭН КИЭН ТУТТАБЫН

Мин Василий Васильевич Ушницкайга нуучча тылыгар уонна литературатыгар үөрэммитим уонна 5 кылааска кылааспыт салайааччыта этэ.

Кини бастаан биһиэхэ кэлэригэр мин начальнай кылааска үөрэнэр этим. Ол кэмгэ элбэх санга эдэр учууталлар кэлбиттэрэ. Билигин санаатахха бары да талыллыбыт курдук дириг билиилээх, көстөр дьүһүннүүн кырасыабай, барытыгар талааннаах учууталлар кэлбиттэр эбит, ол курдук: Ушницкай В.В., Слепцов П.А. (математик), Третьяков В.Е. (историк), Федоров А.М. (физик-ник), Винокуров А.И. (математик, историк, физик-ник), начальнай кылаастарга — Никифорова Т., Степанова С., Гуляева Е.Г., Дьячкова М.Г., Моссоенова А.Н., Прохоров С.В., Абрамовтар А.К., Н.М. уо.д.а.

Василий Васильевич уруктара наһаа интэриэһинэйдик, умсугутуулаахтык бараллара. Мин кини нууччалыы сатаан сангарарын наһаа сөбө истэр этим уонна кини курдук холкутук нууччалыахпын наһаа бабарар

этим. Ол саҕана нууччалыы сатаан сангарар саха киһитин бастаан да истибит буолуохтаахпын. Бөһүөлэксэ нууччалыы санганы радиоҕа, киинэбэ эрэ истэрбит. Ийэм ыарыйдабына фельдшер Таску Эльви Давыдовнаҕа вызовка тийээн нууччалаан мунтанарбыттан буолуохтаах. Хата Эльви Давыдовна Василий Васильевичка кэргэн тахсан, бэйэтэ сахалыы түргэнник үөрэнэн ити “эрэйтэн” быһаабыта.

Кини уруктары бары да наһаа сөбүлүүр этибит, ахтан аҕай кэлээччибит, мөлтөх оболорбутугар куруук көмөлөһөн, нуучча тылыгар ситиспэт оҕо дьэн суоҕа, оннообор каникул кэмигэр хоһоонорбутун үөрэтэн кэбиһэр этибит.

Василий Васильевич бэйэтэ артист аңаардаах буолан литератураны ордук табыллан биэрэрэ. Ол курдук Пушкины, Лермонтовы, Крылов үгэлэрин, Фадеев “Эдэр гвардиятын” кэпсээбитин билингэнигэ диэри истэр курдукпун уонна киһи сүрүбэр тийэр, ингэр гына үөрөппит эбит. Василий Васильевич уруктарынан эрэ мунурдаммат этэ. Наһаа үчүгэйдик мандолинаҕа оонньоур этэ, ол курдук переменаҕа барыбытын мунһан үнкүүлэтэр этэ. Билингэни музей дьээтин көрүдүрүгэр, сорохпунтун сыанаҕа олордон, сорохпунтун тула туруоран, мандолинаҕа, балалайкаҕа оонньоон пляскалатар, полькалатар, краковьяктатар этэ.

Биһигини кытта элбэх концерттары бэлэмнээн туруортарбыта, онно бэйэтэ солбуллубат аккомпаниаторбыт этэ. Биһиги кини хаһан да кыһырбытын өйдөөбөппүт, төгтөрүтүн үксүн хоһоонунан эттэбинэ, онон да сөп буолар этибит.

Кини куруук оҕо ортотугар сылдыааччы. Субботниктарга, тимуровскай үлэлэргэ ордук тиритэ-хорута үлэһиир буолара. Наһаа үчүгэйдик ойуулуур, хаартыскаҕа түһэрэр этэ. Билигин санаан көрдөххө сатаабата суох да эбит. Кини оҕону кытта оҕо, улаханы кытта улахан, кырдыаҕа кытта кырдыаҕа, айылҕаттан айдарыылаах улуу УЧУУТАЛ эбит. Мин киниэхэ үөрэммиппинэн киэн туттабын уонна дьоллообунан аабынабын. Билигин туох эмэ үтүөлээх, оҕону туохха эмэ уһуйбут буоллахпына, ол учууталарым үтүөлэрэ дьэн саныыбын.

Билигин санаан ырытан көрдөххө Василий Васильевич уруктара бары үрдүк таһымнарынан, диригник толкуйдааммыттарынан, үрдүк темпэлэринэн, үөрэх матырыйаалларынан толоруллубуттарынан, эмоциональнайдарынан уратылаахтар эбит.

Тапталлаах учууталбытыгар баҕарабыт үтүө доруобуйаны, ыарыы ыалласпатын, кэргэниг, оболорун, сиэннэрин тапталларынан угуттанан өссө да уһундук дьоллоохтук олооргор баҕарабыт. Иккис дойдун буолбут Өлөөкөн дьоно, үөрөппит оболорун барҕа махталбытын тигэрдэбит,

элбэх сыранг мээлэбэ хаалбата. Өлөөкөттөн элбэх үөрэхтээх, биллиилээх дьон табыстылар — ол эниги кэнчээри ыгчаттаргыт.

*Гуляева Александра Васильевна,
Өлөөкө Күөл агрофермерскэй хайысхалаах
орто оскуолатын биологияга, химияга учуутала,
РФ норуот үөрэҕириитин туйгуна,
ыстаарсай учуутал,
учууталлар уонна үөрэхтээһин үлэһиттэрин
XI съезин делегата*

УМНУЛЛУБАТ УЧУУТАЛБЫТ

Биниги “О” кылаастан сабалаан 11 кылааһы бүтэрбит, билигин биэнсийэлээх, үлэ араас салааларын бэтэрээннэрэ буолбут урукку үөрэнээччилэр элбэх учууталларбытыттан бастатан туран Ушницкай Баһылай Баһылайабыһы күндүтүк, ытыкты ахтабыт. Кини Өлөөкө Күөлүгэр 1959 с. биниги 5 кылааска үөрэнэ сырыттаһытына учууталлы кэлбитэ. Күлэ-үөрэ сылдыар, тэбэнэттээх, көрүдүйөс тыллаах-өстөөх киһи этэ. Бинигини улуу нуучча тылыгар үөрэппитэ. Эдэр киһи ол сабана Өлөөкөбө санга үлэли кэлбит биэлсэр кыыһы Таску Эльвира Давыдовнаны кытта таптаһан дьоллорун холбообуттара. Киирбэт күннээх хоту дойдуну сааскы кэмэр түүн күүлэйдииллэрин саһан манаан көрөр этибит. Нууччалы кэпсэтэллэрин кус-хаас саңатын курдук истэрбит. Кинилэр курдук иннигэһэ суох нууччалы кэпсэтиэхпитин бабарар этибит. Учууталбыт көмөтүнэн, үөрэтиитинэн ол баба санаабыт туолан, нууччалары-сахалары кытта алтыһан сааһырыаһытыгар диэри араас салайар тэрилтэлэргэ үлэли сылдыабыт.

Баһылай Баһылайабыс киэн-холку, сымнабас учуутал этэ. “Нуучча тылын билбэккэ эрэн хойут сатаныххыт суоҕа”, — диэн төбөбүтүгэр инигэр диэри сөпкө такайбыт эбит. Кини дэгиттэр идэлээх этэ. Баянҥа, аккордеонҥа, балалайкаҕа үчүгэйдик оонньуура. Уруһуйдуур да этэ. Буочара олус ырааһа, үчүгэйэ. Ол да иһин үөрэппит оҕолоро үчүгэй буочардаахтарынан сурабыраллар. Бултуурун олус сөбүлүүрү. Үчүгэй сааһыт этэ. Сааскы кус ытыгытыгар Күөх Айаан диэн учууталлар анал сирдээхтэрэ. Ол сабана кус, көтөр арааһа элбэх буолан бэркэ бултуйаллара.

Күһүнүгэр бөһүөлөктөн чугас баһаам балыктаах Омук Күөлүгэр суокурдууллара. Бу күөл улахан суокура хатырыга хара өҥнөөх, амтана ресторан аһа буолар кыахтаах. Баһылай Баһылайабыс билигин Нам

улууһугар Хамабааттаҕа олорон Күөх Айаан андытын уонна Омук Күөлүн хара суокурун ахтабын диэн илдьиттиир. Үөрэх кэмигэр араас үчүгэй да, мөкү да түгэниэр ханна барыахтарай?

Биирдэ өйтөн булт туһунан суруйуу (сочинение) түмүгэр маннык көрүдүйөс түгэн буолбуттаах. Биир үчүгэйдик үөрэнэр үөрэнээччитэ сааскы булт туһунан суруйарыгар анды дьахтарын (тыһытын) “жена турпана” диэн нууччалаан күллэрбиттээх. Ол киһилини хаһан эмэ көрүстэхтэринэ билигин да ону өйдүү-өйдүү бэркэ күлсэллэр. Баһылай Баһылайабыс кэргэннэнэн баран олоро сылдыбыт балабана өйдөбүннүк буолан турар. Кэлин дьиз туттан 4 оҕону төрөтөн Өлөөкөбө уһунук олорбута.

Билигин Нам улууһугар Хамабааттаҕа олохсуйан олорбута ыраатта. Өлөөкөбө 1962—63 үөрэх сылыгар биһиэхэ 8 кылаастарга салайааччынан үлэлээбитэ. Ол сабана оҕолор Эбээхтэн кытта кэлэн үөрэнэллэр этэ.

Бу выпуск үөрэнээччилэрэ үгүстэрэ биэнсийэбэ тахсыахтарыгар диэри салайар аппараакка ситиһиилээхтик үлэлээтилэр уонна сорохторо үлэли сылдыаллар. Ушницкай учууталбыт уһууутунан киэн, дириг биллиилээх үлэһиттэр тахсаммыт элбэх аһааннаах кэлэр көлүөнэни олох, билии суолугар атаардыбыт.

Баһылай Баһылайабыска нэһилиэк, улуус бочуоттаах гражданина ингерилибитинэн киэн туттабыт. Эдэр, эрчимнээх сааһын атаарбыт, иккис төрөөбүт дойдута буолбут, дьолун булбут тапталаах Халыматыгар, Өлөөкө Күөлүгэр күндү ыалдыт буолан кэлэ туруо диэн эрэнэбит.

Баҕарабыт уһун дьоллоох олобу, кытаанах ис туругу (доруобуйаны)!

Бары үтүөнү кытта үөрэппит дьоннорун, Өлөөкө Күөл 8 кылаастаах оскуолатын 1962—63 сс. выпуһа

*Батюшкин В.Д., Стручков Е.Н.,
Третьяков И.А., Явловской Ю.А.*

Орто Халыма, 2005

ЫРЫА АРГЫСТААХ ОҒО СААСПЫТ

Биниги кылаас “һьолубуой” кылаастан сабалаан 1955 сылтан аһыһы бүтэриэхпитигэр 1964 сыллааһа диэри Өлөөкө Күөл аһыс кылаастаах оскуолатыгар үөрэмиппит. Оччотообу сыллар ирдэбиллэринэн кылаастан кылааска хаалбыт оҕолору кытта үөрэнэн, бүтэһик сылбытыгар 21 буолан оскуоланы бүтэрбиппит.

Кырдыан сааһыран истэх аһын, оҕо саас аһылбана улаатан иһэр. Оччотообу үөрэммит сылларбыт, дьоммут, учууталларбыт, бииргэ

үөрэммит табаарыстарбыт сыл-хонук аастабын аайы күндү өйдөбүл буолан иһэллэр.

Сүрдээх да мунжук дьону маннайгы учууталбыт Марфа Николаевна Слепцова олоххо дьобурдаах, сытыы-хотуу, санааны ситиһэр гына ииппит эбит. “Ньолубуой” кылааска маннайгы уруок кэнниттэн учууталбыт “уруок бүттэ”, — диэбитигэр бүгүн манан бүттэхпит дии санаан биһиги хас да кыыс — “Илиннэр” танас суумкабытын туора кэтэн дыэбитигэр барбыһпытын учууталбыт оҕолорунан ситтэрбитин өйдүүбүн...

Кэрэбэ, үтүөбэ, сырдыкка тардыһарбытыгар холобур онгостон үтүк-дүоммутунан учууталларбыт этилэр.

Биһиги кылаас оҕолоро бары үтүө дьон буолбуппугар ытыктыыр, истинник саныыр учууталларбыт: Марфа Николаевна Слепцова, Афанасий Игнатъевич Винокуров, Василий Васильевич Ушнищкай, Александра Егоровна Софронова, Северина Митрофановна Винокурова, оскуолабыт дириэктэрэ Василий Егорович Третьяков оруоллара бэрт улахан.

Оччотооҕу оройуонга, өрөспүүбүлүкэбэ үөрэх-билии, иитии-спорт көрүгүнэригэр бастынгынан аатырар Өлөөкө Күөл аҕыс кылаастаах оскуолатын педагогической кэлэктиибин дириэктэрэ Василий Егорович Третьяков бэрт сатабыллаахтык, эрчимнээхтик салайан, инникигэ сыаллаах, методической өттүнэн күүстээх, дириң биллилээх үрдүк, култууралаах учууталларынан сүүмэрдээн элбэх сылларга салайбыта.

Үөрэммит учууталларбыт бары даҕаны наар үчүгэй эрэ өйдөбүлү хааллартар, наһаа үлэһит, бэрээдэктээх дьон эбитэр. Ол курдук Иванов Андрей Андреевич музыкаҕа, Иванов Прокопий Семенович саха тылыгар, кэнники ахсыс кылааска историяны Третьяков Николай Гаврильевич, Татаринова Мария Николаевна — баһаатай, химияны, биологияны Винокурова Северина Митрофановна, Слепцова Анастасия Ивановна, физкультураны, физиканы Михайлов Михаил Афанасьевич бэрт кичэллээхтик үөрэппиттэрэ, ииппиттэрэ, кэнники үлэһит дьон буолан тахсарбытыгар кэскиллээх олук охсубуттарын кырдыан иһэн дэ өйдүүр-бүт... Учуутал киһи олоҕор төрөппүттэргин кытта тэнгэ сыдыайар эбит...

Оннук биир ахтар-саныыр, махтанар учууталбытынан Василий Васильевич Ушнищкай буолар. Кини бары өттүнэн дэгиттэр талааннаах учуутал биһигини улуу нуучча тылыгар үөрэппитэ. Кини таһаартарар сатирической, эбэтэр көрдөөх хаһыаттара, кылаас таһынан ыытар куукула театра, интэриэһинэй уруктара — барыта биһиги дууһабытыгар

кэрэ өйдөбүл буолан хаалтар. Онно барытыгар үөрэтэр оҕолорун уруокка, өйтөн суруйууга таһаарар албастарбытын ырытан, көрдөөх этиилэри ойуулаан таһаартарара. Оҕо онтон толкуйдуурга үөрэнэр, юмор диэн тугун өйдүүр уонна олоххо сатаан туһанарга үөрэнэр.

Холобур: “Моя сестра сидит на городе” бу этии билигин аабарга дыккити курдук, оттон ол сағана радио, телевидение диэни билбэппит, нуучча санатын, нуучча киһитэ диэн харахтаан да көрбөтөх оҕолор сахалыы хайдах өйдүүлэр да оннук суруйаллар. Маны учууталбыт бэркэ көрүдүөс гына ойуулаан, быһааран биэрэрдээбэр оҕолор туохтууру (глаголы), предлогы сатаан туттарга ойуунан сыһыаны ыйбыта, барыбытыгар өйдөбүл хаалларбыт. Итинник араас көрүдүөс этиилэр оҕолор суруктарыттан, кэпсээннэриттэн тахсарын хаһыакка тиһэн иһэрэ...

Учууталбыт наһаа үчүгэйдик мандолинаҕа оонньуура, ырыаһыт этэ уонна ис хоһоонун арыһан айымньыны тийимтиэ гына үөрэтэрэ, уус-уран аабыыга тэннээбэ суоҕа. Биһигини эмиэ литературнай айымньыны киһи куолаһынан сатаан, араас кырааскалаан аабарын ситининнэрэ сатыыра. Ол ирдэбилэ олохпугар барыбытыгар да туһалаата. Учуутал буоларбытыгар, кини үөрэппит оҕолоруттан үгүспүт уусуран самодеятельноһунан дьарыктанан сыанаттан түспэт “артистар” буоллулар, ийэ, аба, эбэ, эһээ буоларбытыгар оҕолорбутугар араас куолаһынан кэпсээн кэпсирибитигэр тийэ туһалаата.

Биһиги кылааспыт оҕолоро олохпугар туһалаахтык, сырдыктык олорон син сааһырбыт, пенсияҕа тахсыбыт дьон ахсааннарыгар киирдибит.

Ол курдук Нина Дмитриевна Созонова Халыма маннайгы профессиональной артыыската биһиги кылааспытын үтүө аатырпыт, суон сурабырпыт дьүөгэбит...

Нинабыт сырдык кэриэһигэр, оскуоланы бүтэрбиппит 30 сылыгар анаан “Ырыа аргыстаах сылларбыт...” диэн ааттаах ахтыы-өйдөбүннүк буклетын олохтоох типографияҕа 1994 с. бэчээттэппиппит.

Онно учууталбыт Василий Васильевич Ушнищкай Нам Хамааттатыгар саха-французской оскуолаҕа үлэлии сылдьан, Нинаҕа аналлаах хоһоон суруйан ыппыта. Онно маннык:

Ол эрэн талааннар өлбөттөр
Үйэбэ сүппэттэр-оспоттор,
Умнубат сүрэхпит дууһабыт,
Баар — тыыннаах биһиги Нинабыт.

Ол курдук, билигин төрөөбүт нэһилиэкпит кулууба Нина Дмитриевна Созонова аатын чиэстээхтик сүгэр.

Ааспыт сыллары эргийэ хайыһан көрөр буоллаҕа кылааспыт күүс-

тээх ангаара — 9 уол бары олоххо бэйэлэрин суолларын-иистэрин үчүгэйинэн, кэскиллээбинэн эрэ тырдылар. Кыргызтар бары кэргэн тахсан, дьиз-уот тэринэн, оҗо-уруу төрөтөн, син сэнэх ыаллар ытык-мааны ийэлэрэ, эбэлэрэ буолан кэллибит.

Биһиги кылаастан 6-быт олохпутун, үлэбитин оҗо иитиитигэр-үөрэтиитигэр анаастыбыт.

Оскуолаба үөрэнэр сылларбытыгар биһигини үксүн эр дьон педагогтар үөрэппитэрэ-ииппитэрэ (икки эрэ дьахтар учууталга үөрэм-ииппит.) Ол иһин барыбытыгар эр дьон учууталлар үчүгэй хаачыстыбалара ингит: толоругас, эппит тылга туругас, үлэһит, маннай толкуйдуур, онтон быһаарыныы ылынар, дьону убаастыыр уо.д.а.

Ол да иһин буолуо үөрэнэн бүппүппүт ыраалпыт дьон оҗо эрдэбинээбитин, ытык-мааны учууталларбытын үтүнэн, кэрэнэн эрэ өйдүүбүт, олохпут устатыгар Василий Васильевич курдук дьыннээх учууталларга үөрэммиппитинэн киэн туттабыт. Кинилэргэ хайдах махтаныхпыттын билбэппит... Бэйэбит тылланан учууталбыт айбыт айымньыларын түмэн кинигэ таһаартарарга бэлэмнээтибит.

Бу буолар биһиги эйигэхэ, күндү Василий Васильевич, махталбыт бэлиэтэ. Кэрэ, истинг, быллыта суох оҗо сааһы бэлэхтээбиккитигэр, үөрэх үрдүк аартыгар атаарбыккытыгар, аныаха диэри сибээһи быспакка өйдүү-өйөһө олороргутугар бары үөрэппит оҗолоргут махтал-баһыыба тылларын этэбит.

Уһун үйэлэн, айа олор, эн дьиз кэргэнинг дьоллоох-соргулаах буоллун!

*Екатерина Петровна Слепцова (Винокурова),
РСФСР үөрэҗириитин туйгуна,
Учууталлар учууталлара,*

*Орто Халыма улууһун бочуоттаах граҗеданина,
Саха сирин суруналыыстарын соһһун чилиэнэ*

ОЛОХПУТ МАННАЙҒЫ ҮКТЭЛЛЭРЭ...

Муус устар 11—13 күннэригэр I Хангалас нэһилиэгэр үөрэхтээһин 70-сылын бэрт тэрээһиннээхтик, долгутуулаахтык, үөрүү-көтүү аргыстаах тэрийэн ытытылар.

Элбэх киһи кытынна, ыалдыттаата, көрсүһүүлэр үөрүүлэрэ уруккуну-хойуккуну элбэҗи санаттылар.

Мин эмиэ бу оскуоланы бүтэрбит киһи быһыытынан кыттыыны ылан, сүргэм көтөбүллэн, махтанан тураммын бэйэм санаабын кылгастык суруйарга сананным.

Мин “ньолубуой” кылааска 1958 сыллаахха үөрэнэ кирибитим, кылааска сүүрбэгтэн тахса оҗо этибит, маннайгы учууталбыт Константинова Степанида Фёдоровна этэ, учууталбытын олус таптыыр этибит.

Бастаан үөрэнэрбитигэр туох да бэрээдэк диэни билбэт, дьиз иитиитин оҗолоро бэркэ эрэйдээбит буолуохтаахпыт. Биридэ ытыы олорорун өйдүүбүн, ол да буоллар хаһан да күүскэ мөхпөт этэ, сымнаҗаһыттан аһара барар буолуохтаахпыт.

Биридэ, уруок бириэмэтигэр туалекка тахсарга быһаччы этэн хаһытаабакка илиини уунан баран — “таһырдыа тахсыахха син дуо?” — диэхтээххит диэн үөрэппитэ, өтөр буолбата Винокуров Ваня ыйытан табыста уонна өр бабайы сүтэн хаалла, арай түннүгүнэн көрбүппүт оонһуу сүүрэ-көтө сылдыар эбит, онуоха уолаттар биир-биир ыксаабыт аатыран тахсалларын кэлин тохоторго тийибиттээх. Онтон 1959 сыллаахха “ньолубуой” кылаас уурайан биһигини 2-ис кылааска таһаарбыттара, маннайгы кылаас программатын барбыт буолан буолуохтаах. 2-ис кылааска Явловская Капа биһигэхэ матросскай үгкүүнү үөрэтэн, ол нүөмэри кулуупка толорбуппут, ол аан маннай улахан сыанаҗа тахсыым этэ. Үгкүүм хамсанылары билигин да өйдүүбүн, дьэңкэтик хатанан хаалбыт.

Маннайгы учууталбыт 2 сыл үөрэтэн баран барбыта, олус сайыспыт. Кини сырдык-кэрэ мөссүөнэ билигин да харахпар бу баар курдук.

Оччолорго нэһилиэккэ интеллигенция олус актыыбынай этэ, туох баар общественной, культурнай-сырдатар үлэни кинилэр көбүлүүр этилэр. Араас субботниктарга кыттыы, концерттары, спектаклары туруоруу кинилэрэ суох ытыллыбат буолара.

Кэлин үөрэнэр сылларбытыгар 5—6 кылаастарга Өлөөкө Күөл 8-ыс кылаастаах оскуолатыгар биһиги кылааспыт курдук элбэх оҗо арааһа ханнык да сылларга үөрэммэтэҗэ буолуо, холобур 6-ыс кылааска 33 оҗо үөрэммиппит, дьэ бу бачча элбэх оҗону биир уруокка ыйытан, үөрэтэн хайдах үспүөйдүүлэрин сатаан санаабаппын, онуоха эбии бары саамай мэник-тэник сааспыт буолан учууталлары да бэркэ сылаппыт-элэппит дьон буолуохтаахпыт, мэниктээһингэ элбэхтэ ахтыллар быһыылаах этибит.

Биһиги үөрэммит кэммитигэр Третьяков Василий Егорович, кэлин Харитонов Иван Прокопьевич дириэктэрдээбиттэрэ, ол үөрэммит кэм-

тээх агаара — 9 уол бары олоххо бэйэлэрин суолларын-истэрин үчүгэйнэн, кэскиллээжинэн эрэ тырдылар. Кыргыттар бары кэргэн тахсан, дьиз-уот тэринэн, оҕо-уруу төрөтөн, син сэнэх ыаллар ытык-мааны ийэлэрэ, эбэлэрэ буолан кэллибит.

Биһиги кылаасан 6-быт олохпутун, үлэбитин оҕо иитиитигэр-үөрэтиитигэр анаатыбыт.

Оскуолаба үөрэнэр сылларбытыгар биһигини үксүн эр дьон педагогтар үөрэппиттэрэ-ииппиттэрэ (икки эрэ дьахтар учууталга үөрэммиппит.) Ол иһин барыбытыгар эр дьон учууталлар үчүгэй хаачыстыбалара инпит: толоругас, эппит тылга туругас, үлэһит, маннай толкуйдуур, онтон быһаарыныы ылынар, дьону убаастыыр уо.д.а.

Ол да иһин буолуо үөрэнэн бүппүппүт ырааппыт дьон оҕо эрдэбинээбитин, ытык-мааны учууталларбытын үтүөнэн, кэрэнэн эрэ өйдүүбүт, олохпут устатыгар Василий Васильевич курдук дьиннээх учууталларга үөрэммиппитинэн киэн туттабыт. Кинилэргэ хайдах махтаныахпытын билбэппит... Бэйэбит тылланан учууталбыт айбыт айымньыларын түмэн кинигэ таһаартарарга бэлэмнээтибит.

Бу буолар биһиги эйиэхэ, күндү Василий Васильевич, махталбыт бэлиэтэ. Кэрэ, истинг, былгыта суох оҕо сааһы бэлэхтээбиккитигэр, үөрэх үрдүк аартыгар агаарбыккытыгар, аныаха диэри сибээһи быспакка өйдүү-өйөһө олозоргутугар бары үөрэппит оҕолоргут махтал-баһыыба тылларын этэбит.

Унун үйэлэн, айа олор, эн дьизэ кэргэнинг дьоллоох-соргулаах буоллун!

*Екатерина Петровна Слепцова (Винокурова),
РСФСР үөрэҥириитин туйгуна,
Учууталлар учууталлара,
Орто Халыма улуунун бочуоттаах гражданина,
Саха сирин суруналыыстарын союһун чилиэнэ*

ОЛОХПУТ МАННАЙГЫ ҮКТЭЛЛЭРЭ...

Муус устар 11—13 күннэригэр I Хагалас нэһилиэгэр үөрэхтээһин 70-сылын бэрт тэрээһиннээхтик, долгутуулаахтык, үөрүү-көтүү аргыстаах тэрийэн ыыттылар.

Элбэх киһи кытынна, ыалдыттаата, көрсүһүүлэр үөрүүлэрэ уруккуну-хойуккуну элбэби санаттылар.

Мин эмиз бу оскуоланы бүтэрбит киһи быһыытынан кыттыыны ылан, сүргэм көтөбүллэн, махтанан тураммын бэйэм санаабын кылаастык суруйарга сананым.

Мин “ньолубуой” кылааска 1958 сыллаахха үөрэнэ киирбитим, кылааска сүүрбэттэн тахса оҕо этибит, маннайгы учууталбыт Константинова Степанида Фёдоровна этэ, учууталбытын олус таптыыр этибит.

Бастаан үөрэнэритигэр туох да бэрээдэк диэни билбэт, дьиз иитиитин оҕолоро бэркэ эрэйдээбит буолуохтаахпыт. Биирдэ ытыы оло-рорун өйдүүбүн, ол да буоллар хаһан да күүскэ мөхпөт этэ, сымнабаһыттан аһара барар буолуохтаахпыт.

Биирдэ, уроок бириэмэтигэр туалекка тахсарга быһаччы этэн хаһытаабакка илиини уунан баран — “таһырдыа тахсыахха сиң дуо?” — диэхтээххит диэн үөрэппитэ, өтөр буолбата Винокуров Ваня ыйытан табыста уонна өр бабайы сүтэн хаалла, арай түннүгүнэн көрбүппүт оонньуу сүүрө-көтө сылдыар эбит, онуоха уолаттар биир-биир ыксаабыт аатыран тахсалларын кэлин тохторго тийбиттээх. Онтон 1959 сыллаахха “ньолубуой” кылаас уурайан биһигини 2-ис кылааска таһаарбыттара, маннайгы кылаас программатын барбыт буолан буолуохтаах. 2-ис кылааска Явловская Капа биһиэхэ матросскай үн-күүнү үөрэтэн, ол нүөмэри кулуупка толорбуппут, ол аан маннай улахан сыанаба тахсыым этэ. Үн-күүм хамсаныыларын билигин да өйдүүбүн, дьэнкэтик хатанан хаалбыт.

Маннайгы учууталбыт 2 сыл үөрэтэн баран барбыта, олус сайыспыт. Кини сырдык-кэрэ мөссүөнэ билигин да харахпар бу баар курдук.

Оччолорго нэһилиэккэ интеллигенция олус актыыбынай этэ, туох баар общественной, культурнай-сырдатар үлэни кинилэр көбүлүүр этилэр. Араас субботниктарга кыттыы, концерттары, спектакллары туруоруу кинилэрэ суох ытыллыбат буолара.

Кэлин үөрэнэр сылларбытыгар 5—6 кылаастарга Өлөөкө Күөл 8-ыс кылаастаах оскуолатыгар биһиги кылааспыт курдук элбэх оҕо арааһа ханнык да сылларга үөрэммитэ буолуо, холобур 6-ыс кылааска 33 оҕо үөрэммиппит, дьэ бу бачча элбэх оҕону биир уруокка ыйытан, үөрэтэн хайдах үспүөйдүүлэрин сатаан санаабаппын, онуоха эбии бары саамай мэник-тэник сааспыт буолан учууталлары да бэркэ сылаппыт-элэппит дьон буолуохтаахпыт, мэниктээһингэ элбэхтэ ахтыллар быһыылаах этибит.

Биһиги үөрэммит кэммитигэр Третьяков Василий Егорович, кэлин Харитонов Иван Прокопьевич дириэктэрдээбиттэрэ, ол үөрэммит кэм-

митигэр оболорго билиини биэрингэ сүрдээх бэринилээх-талааннаах учууталлар бааллар этэ, олортон мин инники үөрэжим, олобум суолугар биллэр үчүгэй өйдөбүлү хаалларбыт учууталларбыттан Ушницкай Василий Васильевич, Михайлов Михаил Афанасьевич, Слепцова Анастасия Ивановна, Иванов Прокопий Семенович, Третьяков Николай Гаврильевич, Винокуров Прокопий Игнатьевич буолаллар.

Учууталлар үгүстэрэ уроугу таһынан оболорго куруһуоктары ытар этилэр. Ол курдук Ушницкай Василий Васильевич концерт нүөмөрдэрин элбэхтэ аккордеонга, мандолинаҕа добуһуоллуур буолара, ырыа үөрэтэн дырыктыыра. Михайлов Михаил Афанасьевич үлэлиир кэмигэр спорт бэркэ сайдыбыта диэн саныыбын; гимнастическай бэрэбинэ, спортивной конь курдук спортивной снарядтарга утумнаахтык дырыктыыр этэ. Ону таһынан боксаҕа, тустууга уһуйбут оболоро кэлин даҕаны спорду таптаан дырыктанар этилэр, өссө ону таһынан фотокружогу салайар этэ, мин онно “Смена”, “Зенит” фотоаппараттарынан түһэрэр, проявканы буола үөрэммитим. Кылгас кэмнэ да буоллар история, география уроуктарыгар Винокуров Прокопий Игнатьевич үөрэппитэ өйбөр-санаабар диригиник инпит эбит, кини историяны биэрэрин олус сөбүлүүр этим, кэлин историк буолуохпун баҕарбытым да былааным туолбатаҕа, ол интэриэспин олобум аргыһа онгостон кэллим.

Төһө да орой-мэник, тэбэнэттээх оболор буолларбыт, кэлин оттомуран, биир саастыылаахтарбыт, хас биирдибит олохпут суолун булуна үөрэппит учууталларбыт биэрбит билиилэрин ингэринэн кинилэри түһэн биэрбэккэ кэлибит. Сыллар-күннэр аастахтары аайы олоххун эргитэ санаан сыанабыл биэрэбин.

Бу кылгас ахтыбар ааттаммыт учууталларбыттан чорботон бу көрсүһүү үөрүүлээх түгэннэринэн туһанан барҕа махталбын, сиргэ тийэ бокулуону Ушницкай Василий Васильевичка тиэрдим этэ. Этилибитин курдук кини үөрэппит оболоро иккис тылы (нуучча тылын) билиигэ үрдүк таһымнаахтара биллэр. Мин бэйэм көлүөнэм оболоруттан син ортолуу үөрэммитим да, ыраах куораттарга үөрэнэр сылларбар нууччалыы кэпсэтэр, суруйар дьобурум таһыма олох хаалсыбатыттан, учууталбынан кини тутта саныыр этим.

Ол кини билиитэ диригин, кини үөрэппит методиката хас биирдин оҕоҕо тийимтиэтин, тылы үөрэтии бастакы олугун кытаанахтык интэриэспин көрдөрөр.

Кини дыһынээх — Учууталлар учууталлара буолуон буолар.

Мин көлүөнэм оболоруттан, Ушницкай В.В. үөрэппит, олохторугар улахан ситиһилээх, ханнык да трибунааттан бэйэлэрин санааларын дыһынно итэҕэтиилээхтик, олохтоохтук нууччалыы да, сахалыы да

тиэрдэр оболоруттан этэн аһарыам этэ — Винокуров Михаил Николаевич, Винокуров Иван Николаевич, Явловская Капитолина Алексеевна, Сивцев Иван Николаевич, Кривошапкина (Винокурова) Акулина Васильевна, (Явловская) Альбина Алексеевна, Батюшкин Виктор Дмитриевич, Винокуров Петр Ильич, Дугунов Григорий Иванович у.д. а.

Үөрэммит доҕотторбун көрсөн кэпсэттэхпитинэ Василий Васильевич кэрэтик ахтан аһарыт. Этэннэ сылдьан көрсүһэрибиттэн сүргэбит көтөбүллэр.

Ити курдук тыһыннаахпыт тухары кини кэрэ мөссүөнэ, үтүө дууһата куруук арыаллаһа сылдьыаҕа, уһуннук этэннэ олордун диэн албыыбыт!

Кэлин да үөрэммит оболор олох суолугар үктэннэрэр учууталларын бэринилээх үлэлэрин сөптөөхтүк сыаналыахтара диэн эрэнэбин.

*Ольга Алексеевна Винокурова,
Саха Республикатын үтүөлээх үлэһитэ*

УЧУУТАЛБЫТЫН БАРЫ СӨБҮЛҮҮРБҮТ

Василий Васильевич 1969—72 сылларга, 8-с кылааһы бүтэриэхпитигэр дылы биһигэ кылаас салайааччыта этэ. Ол сылларга таһынаабы Эбээх бөһүөлэгиттэн 5-с кылаасан кэлэн оболор үөрэнэллэрэ, онон кылааспыт аҕыйаҕа суох үөрэнээччилээбэ. Ол сылларга оҕо кылааска иккис сылын хаалыыта элбэбэ, ордук сорох уолаттар хас да сыл аҕа буолалара.

Араас саастаах оболору түмэ тардан, биир санаалыыр аҕыйаҕа суох үлэни ирдээбитин, түбүккэ түһэрбиһитин, сылаппыһытын сааһыран баран өйдүүбүт.

Учууталбытын бука бары сөбүлүүрбүт. Кини сэмэлиир да буоллабына намыһын куолаһынан буойара, буруйу онорбут оҕоттон олус хомойо туттарыттан бары кыбыстарбыт.

Учууталбыт олус үчүгэйдик ойуулуура, хоһоон суруйара. Биһиги таһаарар хаһыаттарбыт, кини бэйэтэ литературнай хаһыатын тас көрүнгэ, киэргэтиитэ олус диэн бэрт буолара. Биһиги кыра кылааска сырыттаһытына ырыа, ойуу уроуктарын биэрэрэ.

Кылааспыт концерка, хорга куруук миэстэлэһэрэ. Онно ордук үчүгэйдик Люба Созонова, Настя Гуляева, Клара Слепцова ыллыыллара.

Кылааһынан анаммыт ыалбытыгар сылдьан көмөлөһөрбүт. Ол курдук биһиги Турпанова диэн эмээхсинтэ сыһыарыллыбыппыт. Онно учууталбыт эмээхсин түннүгүн таһын быһан туруоран биэртэ. Санаатахха учууталбыт сатабата диэн суохха дылыта.

Василий Васильевич — холку, киэнг билиилээх, кими да аллара түһэрбэккэ үөрэнээччилэригэр тэнник сыһыаннаһар учуутал этэ.

Уруогун намын, набыл куолаһынан сабалыыра. Уруоктара интэриэһинэйдик барара, бары кытта сатыырбыт, ньимийэн олорор оҕо суоҕа, барыбытын сангарда сатыыра, араас ньыманы туттан бары көхтөөхтүк кыттарбыт.

Кылаас чааһа эмиэ араас темаҕа барар. Ол курдук “Как себя вести” диэн кинигэни ааҕарын өйдүүбүн.

Биир түгэн: уолаттар, кыргыттар “чехарда” таһырдыа оонньуурбут. Уолаттар кыргыттар үрдүлэригэр ыйана сырыттаһтарына кэлэн тохтоппута. Онтон кылааска киирэн: “Кыргыттар хойут ийэ буолуоххут, онон итинник оонньуур сатаммат”, — диэн быһаарбыта.

Кэлин онно-манна олохсуйан, учууталбыт кэлэ сырыттаҕына көр-сүбэтэхпититтэн хомойобун.

8-с кылааһы бүтэрбиһит номнуо 33 сылын ааһа оустаҕа. Оттон ол саҕанаабы түгэннэрбит бэбэһээ курдуктар.

Евдокия Петровна Винокурова-Попова

ХААРТЫСКАЛАР КЭПСИИЛЛЭР

В.В.Ушницкай кэргэнин, ийэ кыһын, балтын уонна оҕолорун кытта.
1977 с., Нам

Василий Васильевич, Эльви Давыдовна Ушницкайдар
сиэннэрэ Лераны кытта

Тангыр дьарыга — булт, айылҕа

Лайыллаҕа (Өлөөкө Күөл) магнайгы хаастар

Балыктааһын (Балык суобар сордонг да бабалаах...)

Художник Шапошников Михаил Михайловичтын куобахтааһын

Учуутал, суруйааччы, артыыс...

“Мороду моргуора” кинигэ презентацията

М.К.Аммосов юбилейыгар аналлаах концерка. Көрдөөх ааҕыы

Кулууп сценатыгар. Хамаҕатта

М.К.Аммосов юбилейыгар аналлаах концерка.
Саха ырыалара кватрет толоруутугар

Поэттары, суруйааччылары кытта. Хамабатта

Сатира уонна юмор театрыгар А.Дунаевы, Р.Бабатаайыскайы кытта.
Анал бириини анааһын кэнниттэн

Бииргэ үөрэммиттэр. 1999 с.

Өлөөкө Күөл оскулатын 6 кылааһын коллектива.
Салайааччы Третьяков Н.Г. 1963 с.

В.В.Ушницкай кылааһын оболорун кытта. 1972 с.

Өлөөкө Күөл оскулатын комсомолцтара. 1964 с.

Өлөөкө Күөл оскулатын урукку спортсменшара учууталларын
Ушницкай В.В., Третьяков В.Е., Винокуров А.И. кытта. 2003 с.

В.В.Ушницкай, В.Е.Третьяков Өлөөкө Күөл оскулатын 70 сылыгар.
2003 с.

В.В.Ушницкайы кытта көрсүнүү үөрүүтэ. 2004 с.

В.В.Ушницкай үөрэппит оҕолорун кытта. 2003 с.

Сааһыран баран көрсүү — ордук күндү. 2005 с.

ИЙИНЭЭБИТЭ

Клирин тьл	3
I түүмэх	
Норуот норуотуттан үөрэнэр, тьл тьлтан сайдар.....	4
Омук улдуута эмэйигэр, кизэн көбүстээбэр.....	—
Шолохов уонна Сталин.....	7
Өбүгэлэрбит “Өлбүт өтөхтөрө” (Биитэр топонимика туома.).....	11
II түүмэх	
Быһата, айыыны оноруман!.....	13
Бэйбэрикээн эмээхсин (Сценка.).....	—
Мин төрөөбүт күнүм... (Обо монолога.).....	16
Анаалынай анаалыс (Сценка.).....	17
Обус сьлыгар (Сценка.).....	19
БТП-ны тэрийигэххэ (Фельетон.).....	21
Тойон тангара интервьюта.....	22
Обом төрөөбүт күнэ (Монолог.).....	24
Бен Ладен бороһуога (Сценка.).....	25
III түүмэх	
“Билигин кизэн туттан этэбит: Биһиги сэбиэскэй этибит!”.....	28
Чобуо чооруос чостуускалара.....	—
Биллибэт саллаат сагата.....	30
Саас дурдаҕа.....	31
Ыччат ырыата.....	32
Биһиги.....	—
Өлөөкөбөр эбэрдэ.....	33
Кэтэһии (Баллаада.).....	34
Күһүнгү көстүү.....	35
Нина Созонова сырдык кэриэһигэр.....	36
Бырастыы.....	—
Бырастыы, Былатыан!.....	37
Ол онно, Орто Халымаҕа.....	38
Чечня.....	40
Ойуунускай, Омуоһап.....	41
Ньукулай Ырыкыһынай кэриэһигэр.....	—
Турун! Суут иһэр!.....	42
Гагарин космос куйаарга.....	44
Кыпалыктар.....	—
Хотугу сулус (Социалистической Үлэ Геройа Волковка.).....	47
Туйаарыскайга.....	—
IV түүмэх	
Өбүгэ дьоммут өстөрүн хоһоонун өйдүүр үчүгэй (Үгэлэр.).....	48
Төбө төлкөтө.....	—
Арамаан алдьархайа.....	51

Альһар оҕотун алгыһа.....	52
Лаампа.....	54
Туртабар тураах.....	55
Киргил кинээс.....	57
Мороду моруора.....	58
Көбөнүн сизин баран, көччөбүн көрдөөбүт.....	61
Көнөс көлүйэ.....	63
Икки хотуур.....	64
Ордус Борбуос.....	66
Муода моһуога.....	68
Тоһун ылбыт тоһобо.....	70
Үрэлһии үлүгэрэ.....	71
Ый.....	73
Муммут хараабыл.....	74
Отонноох дьэдээн.....	77
Охоһоос оһонһор уонна мааны Маскабыыс.....	78
Куобаһчаан.....	81
Бөрө маһтала.....	83

V түүмэх	
Күлүөххэ дуу, күлүмүөххэ дуу? (Сатира, юмор.).....	86
Саха дьахталларын санга мэтириэттэрэ. (Өксөкүлээби үтүктүү.).....	—
Улуу Пушкинтан... интервью.....	90
Доруобай буолуу сэкириэтэ. (Доруобай киһи монолога.).....	92
Улуулар этиэ этилэр.....	94
Кийинт (көрдөөх кэпсээн.).....	96
Быыбар быракасаанһыата.....	97
Ха-ха-ха.....	98
Күлүү күнүн биллэриилэрэ.....	100
Кубулеон (монолог.).....	101
Амыллай көмүс тийһэ.....	103
Куһаҕан ыал.....	107
Тойон хаана.....	110
Уйгу олох саһаланна, арай хармаан хапсыйда.....	111
Эт эрэ, барыһыһпыт.....	112
Гимн сна.....	113
Санга нолуоктар тустарынан сокуон бырайыага.....	114
Ырыһнак чостуускалара.....	116
Сааскы булт иннинээби “Үһүлэр”.....	118
Муус устар I күнэ — көр-күлүү күнэ.....	119
Арыгыһыт тьлдыыта (аһыы наукалар академияларын аччыгыһ энциклопедиятыһтан.).....	120
Ох тьллар.....	121

VI түүмэх	
Олох тьлаллара.....	123
Саха сангата.....	—

Алданга.....	124
Арай Чехов.....	—
Ажам өтөбөр.....	125
Аһыы муора.....	126
Кустуктаах киистэ.....	—
Нам улууһа.....	127
Кыргызтар, нийэлэр, эбэлэр.....	128
Күһүннү көстүүлэр.....	—
Халымаҕа саас.....	129
Уруу ырыата.....	130
Танара кийиитэ.....	131
Сэттэ уоннуун көрсүһүү.....	—
Эдэр саас ырыата.....	132
Фантазия.....	133
Киһи.....	—
Сэрэтиилэр.....	134
Бэлэх.....	135
Миэнэ дойдум барахсан.....	—
Киһи суола.....	136
Силиргэх сэбирдэх.....	—
Улуу ини-биилэр.....	137
Олох тыаллара.....	138
Баҕар (элегия.).....	—
Сааскы булт.....	139
Бэйэ киэнэ.....	141
Киэнг көбүстээх буолуохха.....	—
Таптал.....	142
Үйттэн үйэбэ.....	143
Бөтүрүөп күнэ.....	144
Пушкин кэлтэ.....	—
Ветеран.....	145
Иккистээн төрөөбүккүнэн!.....	—
Мин ырыам.....	147
Бэчээт күнэ.....	148
Улахан театр (памфлет.).....	—
Таллан Бүрэ (баллаада.).....	149
Нам вальса.....	150
Олигархтар.....	—
Санаалар.....	151
Дыксинни.....	152
Хаар саал (А. Пушкинтан тылбаас.).....	154
“Эн арчылаа, эмэгэтим”.....	155
“Өйдөбүннүк туруорунум” (А. Пушкинтан тылбаас.).....	—
“Эйиигин таптырым...” (А. Пушкинтан тылбаас.).....	156
“Өйдүүбүн мин дыкти түгэммин” (А. Пушкинтан тылбаас.).....	—
Сибэкки (А. Пушкинтан тылбаас.).....	157
Бэдьээлэ юбилейгар.....	158

Асфальт суол.....	—
Сүөһүлэр сүтэллэр.....	—
Халаан уута.....	159
Улууспо.....	—
Ыттар.....	—
МУ НУ ЖКХ тэриллитигэр.....	160
Анабыл эбэрдэлэр Уһууускайтан:	161
Д.М. Новгородов. “Физика” учебнигын сахалыы тылбаастаабытыгар...—	—
Б.И. Бурнашева 50 сааһыгар.....	—
Мелодист А.Г. Дунаев 40 сааһыгар.....	162
Хамажатта оскуолатын 65 сылыгар.....	—
Нам эмчиттэригэр.....	163
Николай Лугиновка.....	—
Гаврил Касьяновка.....	—
Иван Охлопковка.....	—
Г.С. Касьяновка.....	—
В.С. Кривошапкинаҕа (60 сааһыгар.).....	164
Историк учуутал А.Н. Посельская 50 сааһыгар.....	165

VII түһүмэх

Үтүө киһи буол... (Оҕолорого.).....	166
Азбука.....	—
Автобуска.....	172
Мин зоопаркам.....	—
Соботохтун.....	—
Күн.....	173
Бий.....	—
Эһэм өтөбөр.....	—
Күлүк.....	—
Мин атым.....	174
Ити кимий?.....	—
Иккилэр уонна биир.....	175
Ой дуораана.....	—
Икки тыл.....	—
Олус хорсун Охоноос.....	177
Күлүү күнэ.....	—
Айаал харамайдара.....	178
Мин бэйэм.....	—
Дьэдьэн.....	179
Сугун.....	—
Хаптаҕас.....	—
Тэллэй.....	—
Мин хараабылым.....	—
Сыырга.....	180
Таммахтар.....	—
Тураах барахсан.....	181
Таабырыннар.....	—

Санга Дьылга.....	182
Харьйа.....	183
Этингнээх ардах.....	—
Сыаналар чабырҕахтара.....	—
Биир.....	—
Икки.....	184
Үс.....	—
Түөрт.....	185
Биэс.....	—
Сааскы кетөрдөр.....	186
Төттөрүтаарыскайдар.....	187
Куобах ыгыыра.....	188
Баҕа.....	189
Туруйа.....	—
Тууһут тураах.....	—
Үрүмэччи.....	—
Чирбэ.....	—
Ообуй обус.....	190
Саспыт отоннор.....	—
Олус да кэтэһэбин.....	—
Иккиэннэрэ ордуктар.....	191
Сөгүө.....	—
Кулунчук.....	—
Сүрэхсуохап (Остуоруйа.).....	192
Сулустар уонна ый үөскээбиттэрин туһунан (Остуоруйа.).....	200
Хортуоска оҕо (Остуоруйа.).....	—
Тангара кийиитэ сибэкки хайдах баар буолбута.....	201
Чуораанчык сибэккилэр хайдах баар буолбуттара.....	202
Балыксыттар (Өс хоһоонунан сценка.).....	203
Туллуктар.....	204
“Икки” сыана сыта.....	206
Отонньуттар.....	—
Кунаанчык уонна куонаанчык.....	207
Салтай-малтай.....	—
Мүөтүмсэх Бүөккэ.....	208
Саманта.....	—
Кырааска.....	—
Оскуолаҕа биэрбэттэр.....	209
Айылҕа дыктилэрэ.....	—
Арааһынай харамайдар.....	210
Өбүгэлэри батан.....	214
Сарсыарда.....	215
Бүтэһик чуораан.....	—
Оскуола гимнэ.....	216

VIII түһүмэх

Ырыа буолбут хоһооннор.....	217
-----------------------------	-----

Оҕолоох Мадонна.....	—
Лебеди (Орто Халыма самодеятельной композитора Ф.Роббек музыката, В. Ушницкай нууччалыы тылбааһа.).....	218
Ити кимий?.....	220
Бүтэһик чуораан.....	221
Ветераннар.....	223
Олус да кэтэһэбин.....	225
Оскуолам.....	226

IX түһүмэх

Үөрэппит үтүөбүн, билиини биэрбиккин умнубаппыт (үөрэппит- ниппит оҕолорун ахтыылара.).....	227
<i>Томская Е.Г.</i> Танараттан анаммыт учуутал.....	—
<i>Гуляева А.В.</i> Киниэхэ үөрэмиппинэн киэн туттабын.....	228
<i>Батюшкин В.Д., Стручков Е.Н., Третьяков И.А., Явловской Ю.А.</i> Умнулубат учууталбыт.....	230
<i>Слепцова Е.П.</i> Ырыа аргыстаах оҕо сааспыт.....	231
<i>Винокурова О.А.</i> Олохпут маннайгы үктэллэрэ.....	234
<i>Попова Е.П.</i> Учууталбытын бары сөбүлүүбүт.....	237

Ушницкай В.В.

Олобум аргыстара. / Ушницкай Василий-Сэки. — Дьокуус-кай: Бичик, 2006. — с. 256

ISBN 5-7696-2381-0 (в пер.)

Хомуурунньукка Ушницкай Василий Васильевич-Сэки литература араас жанрыгар суруйбут айымньылар киирдилэр. Талааннаах учуутал, олох бары арангаларыгар философскай көрүүлэрдээх, обо психологиятын арылыччы билэр, барытыгар актыбынай позициялаах дьинтээх гражданин бэйэтин суруйууларыгар юморунан, үгэнэн, көрдөөх сценкаларынан, араас темаба хоһооннорунан олоххо тахсар итэбэстэри-быһабастары туоратарга көмөлөһөр.

Кинигэ төрөппүттэргэ, оболорго, педагогтарга, культура үлэһиттэригэр, аабааччы кизг аранатыгар ананар.

Ушницкий В.В.

Спутники жизни. / Ушницкий Василий-Сэки. — Якутск: Бичик, 2006 — с. 256

В сборник вошли стихи, басни, монологи, сценки, сказки для детей Ушницкого Василия Васильевича-Сэки, талантливого учителя с активной гражданской позицией.

Книга адресована широкому кругу читателей и может быть полезна всем категориям работников образования и культуры.

Литературно-художественное издание

Ушницкий Василий Васильевич

СПУТНИКИ ЖИЗНИ

Редактор Р.Г. Оконешникова

Худ. редактор С.С. Перевалов

Техн. редактор Е.А. Ильина

Комп. верстка Р.М. Федотова

Подписано в печать 08.02.06. Формат 60x84/16
Усл. п.л. 14,88. Уч. изд.л. 11,83. Тираж 500. Заказ № 246. Заказное

Национальное книжное издательство "Бичик"

Республики Саха (Якутия)

677000 г. Якутск, ул. Орджоникидзе, 31

т. 34-30-98, 34-30-58, 42-20-26

www.bichik.ru

NKI@ykt.ru

Отпечатано с готовых диапозитивов

в ГУП "Сахаполиграфиздат"

677007, г. Якутск, ул. Орджоникидзе, 38

Frank